

Laurel of humor

ГЕНРІХ ГЕИНЕ

ВИБРАНІ ПОЕЗІЇ

*За редакцією
Леоніда Первомайського*

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО
ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
КИЇВ—1955

ГЕНРІХ ГЕЙНЕ

I

Великий німецький поет Генріх Гейне любив говорити жартома, що він — «перша людина XIX століття», і запевняв, що народився 1 січня 1800 року.

Насправді Гейне народився 13 грудня 1797 року. Німеччина в той час була відсталою землеробською країною, і дві третини населення її жило в селах. Влада в країні належала феодальному дворянству, кріпацтво ще не було скасоване. Промисловість і торгівля країни, розореної численними війнами XVII і XVIII ст. ст., були в дуже жалюгідному стані. Буржуазія, яка складалася головним чином з міських ремісників і дрібних торговців, була слабка економічно і не мала ніякого впливу на політику тогочасної Німеччини.

В Англії і Франції феодалізм був уже майже ліквідований. Французька буржуазна революція 1789 року завдала рішучого удару феодальній монархії. А Німеччина, як і раніш, була роздрібнена на ряд невеликих деспотій, якими управляли німецькі феодальні князі.

Дитинство поета проходило в Рейнській області, в місті Дюссельдорфі, окупованому наполеонівською армією. Гейне цілком правильно говорив, що за часів його дитинства там панували не тільки французи, але й французький дух.

Батько Гейне був небагатим і невдачливим купцем.

Генріх ріс мрійливим хлопчиком, любив книжки, народні пісні, перекази і легенди. Він захоплювався драмами Гете і Шіллера. Йому хотілося стати бунтарем, таким, як герой шіллерівської драми «Розбійники» Карл Моор, і зі зброєю в руках захищати скривджених і знедолених.

Згодом батьки Гейне віддали хлопчика до католицького ліцею, де викладання йшло за всіма правилами єзуїтської школи. Від сухої церковної премудрості ліцею в Гейне нічого не лишилося. За власним

признанням поета, він виніс звідти лише «потоки латині, різок і географії», але лишився глибоко байдужим до догматів католицизму, і саме тут у нього зародилися перші паростки невір'я.

До розгрому наполеонівських армій батьки Генріха Гейне мріяли про військову кар'єру для сина. Та коли Наполеон зазнав поразки і в Німеччині запанувала стара феодальна реакція, батьки Гейне відмовились від честолюбної мрії бачити свого сина наполеонівським генералом. Вони віддали Генріха до торгової школи, після якої він навчався у франкфуртського банкіра Ріндскопфа. Але комерція не приваблювала обдарованого юнака,— у банкірській конторі, як пізніше і в підвалі торговця колоніальними товарами, Гейне пробув недовго. Тоді батьки відрядили Генріха до Гамбурга на виучку до дядька — багатого банкіра Соломона Гейне. Але дев'ятнадцятирічний юнак уже визначив свої інтереси і схильності. Вони були в галузі поезії.

2

Перші вірші Гейне були написані в душі німецьких романтиків. В двадцятих роках XIX ст. в Німеччині переважаючою літературною течією був романтизм. Поети-романтики над усе ставили творчу індивідуальність, яку протиставляли суспільству. Вони відбивали в своїй поезії розчарування у всемогутності людського розуму, у філософії віку просвіщення. Мислителі XVIII ст. були просвітителами, які вірили в те, що людський розум приведе до перебудови світу на більш справедливих началах, до знищення тиранії і фанатизму. Романтики XIX ст., після краху ідей французької буржуазної революції, розчарувалися в силі розуму і проповідували культ почуття, прославляли вільну фантазію, яка переносить із світу жалюгідної дійсності у світ прекрасної мрії.

Німецький романтизм не був однорідним явищем. Він виник і розвивався в той перехідний час, коли феодальне дворянство вже стояло на схилі свого історичного життя, а бюргерство ще було надто слабе, щоб прийти до влади.

«Німецький романтизм,— писав Чернишевський,— головними джерелами якого були — з одного боку, фальшиво перетлумачені думки Фіхте, з другого — утрирована протидія впливові французької літератури XVIII ст., був дивною сумішшю прагнень до задушевності, ширості почуття, яка лежить в основі німецького характеру, з так званою тевтономанією, пристрастю до середніх віків, з диким поклонінням усьому, чим середні віки відрізнялися від нового часу,— всьому, що було в них туманного, суперечливого ясного поглядіві нової цивілізації,— поклонінням усім забобонам і нісенітницям серед-

ніх віків»¹. Ця характеристика Чернишевського відноситься до реакційних романтиків, яким він протиставляє романтиків прогресивного напрямку.

Німецькі прогресивні романтики — Гельдерлін, Шаміссо та інші критикували сучасне їм феодально-дворянське суспільство і боролися за свободу людської особи. Вони виражали протест проти панування чванливих і тихих дворян, проти торжества грошових мішків і вузьколобих педантів.

Правда, їх критика була обмежена слабкістю світогляду, властивою тим соціальним силам, які протистояли феодально-дворянському суспільству Німеччини післянаполеонівської пори.

Німецькі реакційні романтики: брати Фрідріх і Август-Вільгельм Шлегелі, Новаліс, Тік, Уланд ідеалізували середньовіччя, закликали до смирення й покірності, схилились перед католицькою релігією. Ідеологія німецького реакційного романтизму виявлялась в різноманітних формах. Генріх Клейст прославляв у своїх націоналістичних творах пруссацтво. Ернест-Теодор-Амедей Гофман тікав від дійсності у світ привидів і містичних видінь. А. О. Жданов охарактеризував Гофмана, сказавши, що він «... один із основоположників аристократично-салонного декадентства і містицизму»².

Багато хто з реакційних німецьких романтиків декларував свій зв'язок з народною творчістю. Вони ретельно вивчали її, збирали й видавали казки, пісні, легенди, епічні поеми минулого. Проте використовували вони фольклор у своїх реакційних інтересах, шукаючи у витворах німецької народної творчості ствердження відсталих, консервативних ідей і стилізуючи свої твори в цьому дусі (Брентано, фон-Арнім).

Зовсім по-іншому підходив до багатющої скарбниці німецької народної поезії Генріх Гейне. Вона для нього була втіленням демократичних прагнень німецького народу. Заклики реакційних романтиків тікати від життя в світ мрій і фантазій були для Гейне неприйнятні. Навіть у найбільш ранніх віршах Гейне, користуючись романтичними художніми засобами, не відходив від життя, а йшов до нього. Вразливий і мрійний, юнак вводив у свої вірші романтичні мотиви ненависті до всього буденного і прозаїчного, інтерес до таємничої і страшної фантастики. Проте крізь усю романтику «страхить» пробивалося живе й щире почуття юного поета, який не бажав миритися з потворністю і користоловством гендлярського середовища, що оточувало його.

¹ М. Г. Чернишевський. Вибрані філософські твори, т. 1. Держполітвидав, 1950, стор. 388—389.

² А. Жданов. Доповідь про журнали «Звезда» і «Ленинград», Київ, Укрполітвидав, 1946, стор. 12.

У домі багача Соломона Генріх Гейне жив на правах «бідного родича». Він полюбив свою двоюрідну сестру Амалію, писав на честь її вірші і пісні. Але Амалія була донькою свого батька, гордовито буржуазною панночкою, і зневажала молодого поета. Цим переживанням присвячені ранні вірші Гейне. За словами поета, вони були «народжені болем і гнівом, любов'ю і ніжністю до тієї, яка гордовито і бундючно принизила чудові пісні, що склалися тільки для неї».

Тема нещасливого, нерозділеного кохання займає значне місце в циклі ранніх віршів Гейне, названому «Страждання юності». Поет різко почуває контраст між мріями і дійсністю. Він усвідомлює свою роздвоєність: йому хочеться жити, сприймаючи повноту почуттів і думок, вбираючи в себе красу буття; він прагне бути вільним від усіх умовностей і соціальних перегородок, але його гнітить убога, прозаїчна дійсність. Навіть у цих ранніх віршах Гейне далекий від містики, властивої реакційним романтикам. Його «чорти» і інші надприродні істоти — лише уособлення тих чи інших цілком реальних людських властивостей. «Чортовиння» Гейне — не витвір релігійно-містичних уявлень, воно має своєю основою німецьку народну творчість: казки, пісні і легенди.

Змальовуючи жителів «загробного світу», поет силою своєї фантазії повертає їм плоть і кров живих людей, справжні, хвилюючі людські почуття. В одному з цих віршів («Лишивши своєї володарки дім») перед поетом встають тіні з могил і стають живими людьми, які оповідають про свої радості та горе. Ось кравчик-підмайстер, чие серце вразила краса хазяйської дочки. Кравчик співає пісеньку про те, як красуня простромила його серце ножицями і голкою. Ось юнак, який захопився романами про «чесних розбійників», захотів бути другим Карлом Моором, і це загубило його. Ось актор, який на сцені панував над серцями, але в житті не зміг завоювати серце коханої. Ось студент, закоханий у дочку професора, який не знайшов відгуку в її серці, бо вона віддала перевагу «худому філістеру з товстим гаманцем». Гейне знімає з кохання всякий містичний наліт; людські почуття для нього цілком реальні, і крах цих почуттів виникає внаслідок реальних людських і суспільних відносин.

В інших розділах ранніх віршів Гейне — «Пісні» і «Романси» — та ж сама думка про кохання, яке і підносить і принижує людину, виступає в образах, близьких до німецької народної творчості. В простих, щирих рядках пісні або романса поет говорить про шляхи і роздоріжжя людини, яка любить і страждає, про зраду коханої, про розлуку. В баладі «Бідний Петер», написаній у дусі німецьких народних балад, розповідається про невдачу Петера, кохана якого

пішла під вінець з іншим. В романсі «Дон Раміро» ця ж думка розкрита в стилі іспанської народної пісні. Особиста тема розкривається Гейне так, що вона набуває соціального звучання. Недарма сучасник Гейне, поет, драматург і критик Карл Immerman, побачив у його поезії «те гірке обурення проти нікчемного, марного лихоліття і ту глибоку ворожнечу до нього, яка кипіла в усьому поколінні».

Генріх Гейне провів у Гамбурзі близько трьох років. Його дядько Соломон не зміг прищепити поетові любові до торговельних справ. Щоб позбутися племінника, який наважився закохатися в Амалію, Соломон Гейне вирішив послати його в яке-небудь університетське місто для вивчення юридичних наук.

3

Генріх Гейне поїхав у рейнське місто Бонн, відоме своїм університетом. Молодий студент з більшою охотою відвідував лекції з літератури й історії, ніж з юриспруденції. За свідченням товаришів, Гейне жив досить відлюдно, не тинявся разом з галасливою юрбою забіякуватих бешкетників по студентських шиночках. Він почував себе значно краще в колі друзів, з якими міг говорити про літературу й мистецтво і читати їм свої твори.

Німецькі університети на той час перебували під суворим контролем властей. Було встановлено нагляд навіть за так званими «буршеншафтами». Це були організації студентської молоді, головним чином націоналістичного характеру. Ватажки буршеншафтів, які звалися «демагогами», закликали з кинджалом в руках боротися «проти тиранів», проводирів європейської реакції. Але «демагоги» не закликали до революційної дії, а покладали надії на якогось ідеального німецького імператора, що дасть кращий устрій Німеччині. Коли в 1819 році студент-фанатик Занд убив прибічника реакції, третьорядного письменника і шпигуна Коцебу,— буршеншафти були заборонені. Гейне зазнав деякого впливу буршеншафтів, але він ніколи не поділяв до кінця їх плутаних і туманних поглядів і дуже скоро зрозумів реакційно-націоналістичну суть цих гуртків.

Хоча в Бонні Гейне перебував під деяким впливом реакційного романтика А. В. Шлегеля, він уже розбирався в суті реакційного німецького романтизму. В 1820 році Гейне пише статтю про романтизм, де різко протестує проти намагання реакційних романтиків перетворити поезію в «томну монашку або лицарську амазонку, що пишеться своїми предками... Німеччина не повинна віддати свій дух на поталу попам чи дворянам-володарям. Німецька муза повинна стати знову вільною, квітучою, широкою, чесною німецькою дівчиною».

З осені 1820 року Гейне перейшов у геттінгенський університет.

Геттінген з його косним міщанським населенням і педантично-сухою університетською наукою справив гнітюче враження на Гейне. Згодом у книзі «Подорож на Гарц» поет ущипливо й дотепно висміяв Геттінген, «місто, прославлене ковбасами і університетом». Гейне драгував пустий і чванливий «пивний патріотизм» більшості геттінгенських студентів, їх націоналістичні просторікування про «велич і вищість тевтонської раси». Він ставився з презирством до цих «старонімецьких ослів» і в запальності викликав одного з таких студентів на дуель. Наслідком її було те, що університетська рада вирішила виключити студента Генріха Гейне на шість місяців. Після цього Гейне оселився в Берліні.

В двадцятих роках минулого століття над Берліном, як і над усією країною, панував гніт політичної реакції. Берлінська інтелігенція жила вузькими інтересами й групувалася в двох-трьох світських салонах. З газет були витравлені всі політичні теми; журналісти займалися переживанням міських пліток або писали нісенітні «теоретичні» статті з питань літератури, театру й естетики. Генріх Гейне став частим гостем літературного салону освіченої, талановитої Рахелі Фарнгаген фон-Ензе, дружини пруського письменника, критика і дипломата. Тут Гейне читав свої вірші, які дуже тепло приймалися. Постійні відвідувачі салону прозвали Гейне «останнім королем романтики».

У 1821 році в Берліні вийшла перша збірка Гейне під назвою «Поезії», а через два роки з'явився цикл його віршів «Ліричне інтермеццо». З цих віршів уже цілком ясно було, що «останній король романтики» добровільно зрікся престолу. Волелюбний поет не міг миритися з романтичною течією в літературі і мистецтві, бо вона вела до застою, реакції і примирення з існуючими деспотичними порядками в Німеччині. Він усвідомив глибокий розрив між пасивною примиренською поезією німецьких реакційних романтиків і своїм прагненням боротьби за знищення пережитків феодалізму. Про цей розрив Гейне говорив неодноразово. І в усій своїй поетичній практиці він боровся проти фальшивої гармонії, яку, за словами реакційних романтиків, нібито можна знайти в світі мистецтва. Гейне поступово звільнявся від романтичних ілюзій і ставав поетом-борцем, поетом-громадянином. В багатьох його віршах і поемах відчувається деяка двоїстість: поет на мить ніби підпадає під владу романтичних настроїв, але одразу ж висміює і заперечує примарний світ романтичної мрії.

Головним засобом заперечення для Гейне була іронія. З незрівнянною дотепністю поет викривав лицемірство і фальш великосвітського товариства, хижі прагнення дворянства і духівництва, весь

лад пригнічення і експлуатації людини людиною. Іронія Гейне була забарвлена в ідкі тони насмішки, сарказму, глузування, завжди була соціально загострена.

Цикл «Ліричне інтермеццо» складається з низки коротких віршів, присвячених темі нещасливого кохання. В цьому циклі яскраво виявляється істотна риса творчості Гейне: уміння грати протилежностями, легко переходити від сентиментально-ліричних почуттів до нищівної іронії, яка викриває неприродність романтики. Зразків руйнування романтичних канонів можна знайти немало в циклі «Ліричне інтермеццо» і в написаних трохи пізніше віршах циклу «Знову на батьківщині», які згодом склали разом з першою збіркою знамениту «Книгу пісень».

Дві збірки віршів, опублікованих Гейне в Берліні, дали йому деяку популярність. Один з критиків просто сказав, що Гейне — поет третього стану, тим самим визнаючи, що поет — виразник поглядів буржуазії, яка пробуджувалася до політичного життя, усвідомлювала свої права, за які мала боротися з феодално-дворянським, монархічним ладом.

В 1824 році Гейне покинув Берлін, який мало сприяв його студентським заняттям, і знову переїхав до Геттінгена. Через рік він склав іспит на звання доктора прав. Тепер Генріх Гейне повинен був займатися практикою адвоката. Та ця професія не викликала в нього ніякого інтересу, і він вирішив цілком присвятити себе літературній діяльності.

4

Протягом п'яти років, що минули після закінчення університету, Гейне цілком сформувався як поет і як прозаїк. В 1825 році вийшов перший том «Дорожніх картин» — «Подорож на Гарц». Своєрідний характер книги, написаної в гострій формі дорожніх нарисів, що чергувалися з ліричними віршами, різкі нападки на пруську феодално-дворянську кліку, на схоластичну ученість, глузування з міщанського егоїстичного побуту — все це надавало цьому творові Гейне бойового громадсько-політичного звучання. «Подорож на Гарц» справила велике враження на передову німецьку молодь.

Підбадьорений успіхом, Гейне видає у 1827 році другий том «Дорожніх картин» — «Книгу Ле Гран», де відбилосся юнацьке захоплення поета французькою революцією і Наполеоном, якого він вважав носієм ідеї демократичної свободи. Часи Наполеона в розумінні Гейне були героїчною добою, а символом цієї доби — французький барабанщик Ле Гран, який вступив у Дюссельдорф у дні

дитинства Гейне. Бій барабана месье Ле Грана розповідав маленькому Гейне історію французької революції й розкривав її буржуазно-демократичні принципи свободи, рівності й братерства.

Вихвалання Наполеона в цій книзі занадто перебільшене. Тут відіграли роль не бравий барабанщик Ле Гран і дитячі спогади Гейне, а ставлення до Наполеона в середовищі німецької буржуазії, до якої належав і Гейне. Для неї Наполеон був руйнівником дворянсько-феодалного ладу. Гейне, вважаючи Наполеона захисником завоювань французької революції, не розумів, що французький імператор, борючись проти феодалізму і церкви, разом з тим був завойовником, загарбником і поневолювачем європейських країн і народів. Гейне не розумів також і того, що Наполеон обірвав поступальний хід французької революції і цим захистив інтереси крупної буржуазії.

В політичній обстановці безправ'я, що панувало в Німеччині двадцятих років, книга Гейне звучала як бойовий заклик до боротьби за визволення Німеччини. Молоде покоління Німеччини, революційно настроєна молодь сприйняли «Книгу Ле Гран» як вияв своїх заповітних думок і надій на повалення ярма феодальних тиранів. У листі до свого берлінського друга Фарнгагена фон-Ензе Гейне давав ключ до розуміння «Книги Ле Гран»: «В цей кволий, рабський час повинно ж що-небудь статися. Я, з свого боку, зробив своє — і соромлю тих жорстокосердих моїх друзів, які хотіли зробити так багато і тепер мовчать».

«Книгу Ле Гран» заборонили в Пруссії, Австрії та в інших німецьких князівствах. Від цензорського ока не заховався політичний зміст книги, хоч Гейне й намагався, наскільки можливо, завуальувати його ліричними відступами, нібито безневинними спогадами дитинства і зворушливою присвятою дівчині, створеній його фантазією і названій Евеліною.

Після виходу «Дорожніх картин» Гейне вже не počував себе в безпеці: в першу-ліпшу хвилину він міг бути заарештований, як «крамольний письменник». У день, коли вийшла в світ «Книга Ле Гран», Гейне поїхав в Англію, яку уявляв собі країною буржуазно-демократичних свобод. Однак Гейне дуже прикро вразила бездушність і косність англійської державності. Він з ненавистю писав про Англію, як про нікчемну країну, в якій «не хотів би не тільки жити, але навіть бути повішеним заочно».

Гейне болісно сприйняв кричуще протиріччя між розкішним життям верхівки англійського суспільства і злиднями трудящих людей. Він жорстоко таврував гендлярство буржуазії і з усією пристрасністю своєї натури повставав проти її жорстокості і користолюбства. «Бідна бідність! — із співчуттям до пригноблених простих людей

Англії писав Гейне,— яким нестерпним повинен бути твій голод там, де інші розкошують...»

В 1827 році в Берліні вийшла збірка віршів Гейне «Книга пісень». Сюди ввійшли «Страждання юності», «Ліричне інтермеццо», «Знову на батьківщині» та два цикли — «Північне море». Гейне дуже старанно відбирав вірші для «Книги пісень», надаючи важливого значення композиції збірки. В результаті вийшла немовби єдина симфонічна поема, в якій особиста тема, тема суб'єктивних переживань, переростає у велику соціальну тему боротьби за визволення людської особи від гніту й несправедливості пануючого ладу. Як войовничий художник, Генріх Гейне різко виступає проти косної міщанської моралі, пишномовного убозтва пруського дворянства, жалюгідної зарозумілості учених педагогів. Він убивчо висміює облудні святині феодальної моралі, націоналістичні «теорії» про виключність німецької раси, прогнали державні порядки німецьких князьків.

У «Книзі пісень» яскраво виступають самобутні риси творчості Гейне як лірика. Він приніс у німецьку поезію свіжість і ширість народної пісні. В коротких ліричних віршах розкрився цілий світ природи: зазвучали весняні голоси птахів, зацвіли квіти й дерева, заговорили гірські струмки. Картини природи в «Книзі пісень» — живий, різноманітний фон для виявлення почуттів і переживань поета, який радіє і страждає, любить і ненавидить. Різко змінюються настрої й переживання: поет то лине в світ романтичних мрій, то безжалісно розбиває ці мрії і повертається до дійсності. Так в піднесений стиль ліричного вірша влітаються навмисні прозаїзми, в загально-живаний поетичний словник з «стряндами», «солов'ями», «чарівним місяцем» вводяться найбуденніші слова і вислови, що підкреслюють контраст між мрією і дійсністю. Ось для прикладу один з віршів Гейне:

Я б хотів, щоб мої вірші
Стали квітами ясними
Я їх подрузі послав би.
Щоб схилилася над ними.

Я б хотів, щоб мої вірші
Поцілунком ніжним стали,
Щоб до личенька коханій
Вони пристрасно припали.

Я б хотів, щоб мої вірші
Молодим горошком стали.
Я зварив би суп, якого
Люди ще не куштували.

Від палких слів про кохану до прозаїчного «супу» Гейне переходить навмисне для того, щоб викрити фальшиву пишномовність

романтики. Поет у циклах «Ліричне інтермеццо» і «Зиов на батьківщині» поступово приходять до правдивого, реалістичного розкриття внутрішнього світу людини, якій тісно в гнітючих рамках феодально-дворянського суспільства. Завдяки цьому «Книга пісень» стала визначним ліричним і соціальним документом епохи.

Незважаючи на те, що Гейне набував дедалі більшої популярності в передових колах німецького суспільства, становище його в пруски було дуже важким і нестійким. Літературний заробіток його був досить мізерним. Гамбурзький видавець Юлій Кампе, який монополюно видавав твори Гейне, платив йому копійки. Цензура спотворювала його твори. Реакціонери всіх видів, німецькі націоналісти, прислужники монархічного ладу і дворянства цькували Гейне в пресі, не давали йому змоги спокійно працювати. В 1827 році Гейне робить спробу оселитися в Мюнхені і зайнятися журналістикою, але мюнхенські мракобіси зняли несамовите виття проти Гейне, і поетові довелося покинути баварську столицю. Він вирушив подорожувати по Італії, враження від якої відбилися в останніх двох томах «Дорожніх картин» (1829 і 1831) та в новелі «Флорентійські ночі». Після повернення з Італії Гейне, як і раніше, довелося мандрувати, шукаючи пристановища: він жив то в Гамбурзі, який ставав для нього дедалі ненависнішим, то оселявся в провінціальній глушині, то провів літні місяці на березі Північного моря.

Гейне почував себе мандрівником, який не знав, куди йому податися, що розпочати. Офіційна Німеччина реакційних чиновників і пильних цензорів переслідувала поета. У вірші «Аппо 1829» Гейне писав у розпачі, що ладен тікати світ за очі — в Лапландію, Африку, тільки далі від цього задущливого царства насильства і безправ'я.

У липні 1830 року Гейне був на морських купаннях на острові Гельголанді. Там застала його звістка про революційні події у Франції. Гейне з захватом читав повідомлення про Липневу революцію. Пачку газет, що прибули з Франції, він називав «сонячними променями, загорнутими в газетний папір». Гейне писав: «Вони викликали в душі моїй бурхливу пожежу. Мені здавалося, що я міг запалити весь океан до Північного полюса тим огнем натхнення і безумної радості, який палав у мені...»

Справді, Липнева революція 1830 року справила величезне враження на Гейне. Він бачив тільки дві сили, що боролися між собою: феодально-дворянську кліку і народ. Він не помічав класового розшарування в цьому збірному понятті «народ»: йому здавалося, що коли «народ перемиг» і феодалізм повалеє, значить, віднині у Франції пануватиме свобода. Німеччина, як здавалося Гейне, повинна наслідувати приклад своєї зарейнської сусідки: «Тепер я знаю, чого я хочу, що я повинен робити... Я син революції і знову берусь за

зброю... квітів, квітів! Я хочу уквітчати ними свою голову для смертного бою. І ліру дайте мені, ліру, щоб я проспівав бойову пісню... Я весь — радість і пісня, весь — меч і полум'я!..»

Надії Гейне на соціальні зрушення в Німеччині не справдилися; він писав: «Всюди панував глухий спокій. Сонце кидало елегієне проміння на широку спину німецького терпіння». І Гейне став усім серцем пориватися в Париж, про який мріяв уже давно. Йому несила було більше залишатися в Німеччині.

5

З почуттям захоплення приїхав Гейне навесні 1831 року в столицю Франції, вірячи, що народ завоював собі справжню волю. Але дуже скоро він побачив, що в дійсності це було не так. Революція, за яку билися на барикадах паризький пролетаріат і дрібна буржуазія, була якнайменш використана маленькою групою крупної буржуазії. До влади прийшла фінансова верхівка, що посадила на трон Луї-Філіппа. Міністр нового короля банкір Лафітт вигукнув: «Віднині пануватимуть банкіри» — і цим, як говорить Маркс, «виявив таємницю революції»¹. Після того, як на престол вступив «громадянин Філіпп Егаліте», не вся французька буржуазія стала при владі, а тільки одна її верства — банкові магнати і біржові акули. Пролетаріат дуже скоро після утворення Липневої монархії зрозумів, що його обдурено. Ті політичні права, які, здавалось, він завоював з допомогою революції, були в нього відібрані. Але в масах зріло невдоволення, і воно проривалося назовні у вигляді окремих спалахів і спроб зі зброєю в руках повалити панування гендлярів.

Уже в перші роки Липневої монархії в країні створилася напружена обстановка. Опозиція проти режиму Луї-Філіппа була досить значною, хоч і строкатою за соціальним складом. Сюди входили представники дрібної буржуазії і радикальної інтелігенції, промисловці, незадоволені пануванням банкірів і біржовиків, а також робітники. Останні не були ще організовані й не мали чіткої політичної програми. Проте вони являли собою силу, що загрожувала існуючому ладу. Це доводили повстання ліонських ткачів у 1831 і 1834 рр. Ці повстання були не тільки економічним конфліктом між підприємцями і робітниками, вони вже мали певне політичне значення. Заворушення проти уряду Луї-Філіппа набирали різних форм — від організації таємних товариств до відкритих республіканських повстань.

Живучи в Парижі, Гейне пильно придивлявся до всього, що

---

¹ К. Маркс и Ф. Энгельс. Избранные произведения, т. I. Госполитиздат, М., 1948, стор. 111.

робилося тут, і скоро зрозумів справжню суть монархії Луї-Філіппа. Уроки Липневої революції не пройшли для нього марно. Перелом у світогляді Гейне неважко простежити по тих статтях, які він вміщує про тогочасну Францію в «Аугсбурзькій загальній газеті». Ця газета була одним з найпоширеніших органів преси в Німеччині. Гейне став паризьким кореспондентом цієї газети. Згодом він зібрав свої кореспонденції в окрему книгу, названу «Французькі справи». Це була його перша книга, написана в Парижі. У ній він викривав державних верховодів, говорив з неприхованим гнівом про єзуїтство Луї-Філіппа, який все обіцяв і нічого не дав, який «ховав у своєму незмінному зонтику скіпетр абсолютизму, а під своїм буржуазним капелюхом — королівську корону».

Особливо співчутливо говорив Гейне про французький народ, що бився на липневих барикадах. «З ним зробили, як з камінням, вирваним з бруку для барикад; як каміння знову забивають у землю, щоб стерти сліди повстання, так і народ знову втоптаний в те ж саме місце, і знову по ньому ходять ногами». Гейне переконується, що багато тисяч нікому не відомих людей ладні пожертвувати своїм життям за священну справу визволення людства.

Незважаючи на вимушену стриманість тону Гейне, його книга справила величезне враження на революційну молодь Німеччини. Реакціонери накинулись на «небезпечного якобінця» Гейне. Переклад книги на французьку мову створив йому ворогів і в Парижі. Гейне скаржився, що він перебуває в «найкращому товаристві»: «священницька католицька партія монархістів і пруські шпигуни сидять у мене на шії».

У перші роки перебування в Парижі Гейне захопився вченням утопічного соціалізму. Утопічні соціалісти — Сен-Сімон, Фур'є та інші, кожен по-своєму, намагалися розв'язати питання перебудови суспільства на нових, більш справедливих основах. Їх головною турботою було поліпшення життя найбільш вразливих верств населення, які нічого не виграли від революції 1789 року. Утопічні соціалісти виступали з гострою критикою буржуазного суспільства. Але разом з тим вони не вірили в те, що суспільство буде перебудоване революційним шляхом, і вважали, що матеріальний добробут трудящих може бути досягнутий угодою з панівними класами.

Незважаючи на неправильні висновки утопістів, їхня критика існуючого ладу відіграла прогресивну роль. Гейне зблизився з деякими представниками філософської школи утопіста Сен-Сімона; йому здавалося, що сенсімонізм здатний розв'язати соціальну проблему і примирити суперечності буржуазного суспільства. Захоплення сенсімонізмом тривало недовго. Гейне скоро побачив, що утопічний соціалізм безсилий визволити робітничий клас від ярма капіталізму.

В Парижі Гейне зустрівся з видатними французькими письменниками: Бальзаком, Беранже, Жорж Занд, Сю та ін. Його хвилювало громадське життя Франції, але він так само пильно стежив і за тим, що відбувалося на його батьківщині, в Німеччині. Він почував себе немовби посередником між французькою і німецькою культурою. Для французів Гейне написав дві книги: «Романтична школа» і «До історії релігії і філософії в Німеччині». Для німців він писав політичні кореспонденції, в яких говорив у міру можливості про найголовніші події у Франції в галузі мистецтва і громадського життя. Гейне хотів, щоб на його батьківщині знали про найпередовіші течії громадської думки у Франції. Він різко виступав проти німецьких реакціонерів — «французодів», тобто тих мракобісів, які заперечували революційні традиції французького народу.

Тимчасом у тридцятих роках минулого століття в Німеччині вже почалися соціальні зрушення. Настрої ліберальної і радикальної німецької інтелігенції відбилися в літературі і філософії. Під прапором школи, яка дістала назву «Молода Германія», об'єдналася група передових молодих письменників, що прагнула знищити прірву між мистецтвом і життям. Ця прірва, на думку молодогерманців, однаково існувала і в класиків, і в романтиків. Однак у поглядах цієї ліберальної буржуазної інтелігенції було багато плутаного, і не дарма Енгельс негативно охарактеризував непослідовність цієї школи: «На довершення плутанини понять, що панувала після 1830 р. в Німеччині, до... елементів політичної опозиції приєднувались погано перетравлені університетські спогади німецької філософії і незрозумілі крихти французького соціалізму, особливо сенсімонізму. І кліка письменників, що підносила публіці цю мішанину, чванливо називала себе «Молодою Германією» або «Новою школою». Пізніше вони розкаялись у своїх юнацьких гріхах, але манера їх писання не покращала від того»¹. «Молода Германія» вважала Генріха Гейне і німецького радикального публіциста Людвіга Берне, який теж перебував у Парижі,— зарубіжними шефами школи, хоч фактично вони в цю школу не входили.

У грудні 1835 року німецький уряд (союзний сейм) оголосив нещадну війну «Молодій Германії». Правда, більшість представників цієї школи, злякавшись репресій, покаялась у своїх гріхах, але Гейне, якого зараховували до школи «Молода Германія», зазнав суворой кари. Союзний сейм заборонив друкувати й розповсюджувати в Німеччині твори поета.

Гейне доводилось вести боротьбу з численними ідейними ворогами з двох таборів. З одного боку, він боровся з німецькими

---

¹ К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. VI, стор. 25.

реакціонерами — вузьколюбими націоналістами, яких називав «старо-німецькими ослами», з душителями вільної думки і прав демократії. З другого боку, він виступав і проти німецьких лібералів і радикалів, які ще не розуміли суті історичного процесу й вірили в існування уявної надкласової свободи.

В 1840 році Гейне випустив памфлет «Людвіг Берне», спрямований проти письменника Людвіга Берне, буржуазного радикала. Віддаючи належне демократичним поривам Берне, його патріотизму, його палкому бажанню громадського блага для Німеччини, Гейне в різкій формі розвінчував ліберальні позиції Берне. Книга викликала бурхливі відгуки в Німеччині. Колишні друзі Гейне з табору молодогерманців зреклись поета і ляляли його в пресі.

Памфлет Гейне, спрямований проти кволості і половинчатості буржуазного радикалізму, не міг висунути будь-якої цілісної системи громадських поглядів. Гейне виступив проти ліберальної і радикальної буржуазії і підкреслив, що справа не в політичній революції, яка може повалити монархію і встановити республіку, а в революції соціальній.

Розрив Гейне з ліберальним і радикальним табором стався тому, що Гейне значно випередив навіть найбільш послідовних лібералів і радикалів. Перелом у світогляді Гейне проходив болісно. Гейне усвідомлював з усією повнотою, що тільки соціальна революція принесе справжню волю народним масам. Він чекав загибелі феодально-дворянського і буржуазного суспільства, але боявся, що на зміну йому придуть люди, які заперечуватимуть всякі культурні цінності минулого.

Політичні вагання Гейне особливо яскраво відбилися в поемі «Атта Тролль» (1841). Для цієї поеми Гейне вибрав форму романтичної казки. Ще недавно в книзі «Романтична школа» він жорстоко висміяв німецьких романтиків, доводячи, що вони служать справі реакції й мракобісся. Але в поемі «Атта Тролль» Гейне спеціально повернувся до відкинутої ним форми романтичного сказання, щоб у цю нібито невинну форму вкласти політичний зміст. В образі головного героя — дресированого ведмедя Атта Тролля Гейне втілює усі ненависні йому риси німецького бюргера. З одного боку, Атта Тролль сповнений чванливості і тупоумства націоналістів-«тевтономанів», з другого боку, він проповідує ідею «загальної рівності» так, як її розуміли крайні буржуазні радикали. У своєму памфлеті Гейне осміяв і реакційних поетів південної Німеччини, так звану «швабську школу», і радикальну політичну поезію, яка щойно народилася в Німеччині, пишномовну і позбавлену всякого революційного змісту.

З початку сорокових років у своїх кореспонденціях із Франції, зібраних згодом у збірці «Лютетція» (стародавня назва Парижа),

Гейне все більше говорить про зростаючі революційні настрої в робітничих колах Франції. Після довгих спостережень і роздумів Гейне приходиться до висновку, що перемога робітників неминуча. Він зустрічає на паризьких вулицях людей у робочих блузах, і йому вчувається то «тихий плач бідноти», то щось схоже на «звук відточенного ножа».

Гейне бував у робітничих передмістях Парижа, відвідував майстерні, розмовляв із ремісниками. Наслідком цих зустрічей з паризькими пролетарями було стійке переконання, що не утопічним соціалістам типу Сен-Сімона належить майбутнє, а партії комуністів, які поведуть маси на вирішальні класові бої. Гейне писав в одній з своїх кореспонденцій: «Я знову говорю про комуністів,— єдину партію у Франції, яка заслуговує цілковитої поваги... Рано чи пізно розсіяна по світу родина Сен-Сімона і весь генеральний штаб фур'єристів перейдуть на бік комуністичної партії, яка дедалі більше зростає».

Гейне усвідомлює, що комунізм повинен перемогти, бо він «говорить мовою, зрозумілою всім народам». На думку поета, комунізм повинен перемогти, бо сили буржуазії, які протистоять йому, не мають під собою ніякого морального ґрунту. «Теперішнє суспільство захищається тільки внаслідок простої необхідності, без віри в своє право, навіть без самоповаги, так само, як захищалося те старе суспільство, гнилі балки якого обвалилися, коли настав час». Але саме сорокові роки в житті і творчості Гейне особливо характерні ваганнями між визнанням необхідності соціальної революції і страхом перед її приходом.

У Гейне боролися «останній романтик», ще прив'язаний до старої дворянсько-буржуазної культури, і поет-революціонер, який розумів необхідність соціального перевороту, що його міг провести тільки робітничий клас. Майбутня перемога комунізму для нього очевидна. Як революціонер, він вітав знищення експлуатації і капіталістичного рабства, але як естет і романтик боявся, що на зміну пануванню грошових мішків і дворян прийде панування суворих гонителів краси і поезії, які «повирубують олеандрові гаї й посадять замість них корисну картоплю». Йому здавалося, що робітничий клас, перемігши, встановить «царство грубої рівності», де не будуть оцінені по заслугі здібності творчої людини. Цей страх викликав у Гейне болісні вагання, і він на початку сорокових років не раз висловлював побоювання, що «стане консерватором» і почне мріяти про повернення в лоно «чистого романтизму».

У сатиричній поемі «Атта Троль» Гейне нібито прославляє «безцільність поезії», але насправді цей твір — яскравий політичний памфлет. Висміюючи боязку й філістерську політичну поезію бур-

жуазних радикалів, поет не тільки не відмовився від служіння ідеї свободи, а навпаки, готувався стати на шлях справжньої революційної поезії. Гейне був поетом-революціонером, і при всій двоїстості своїх ідейних настанов він не міг відійти від боротьби за справу визволення людства.

Водночас з «Атта Троллем» Гейне публікує свій програмний вірш «Доктрина» — політичний маніфест «бравого барабанщика революції»:

З юною силою бий в барабан,
Бий, щоб людей збудив його звук,
Йди, барабанячи, завжди вперед,
В цьому наука всіх наук.

Саме в цей час відбулася знаменна зустріч Генріха Гейне з Карлом Марксом, який відіграв величезну роль в ідейному зростанні поета і по-дружньому допоміг йому розібратися в багатьох його сумнівах і ваганнях. Період дружби Гейне з Марксом збігається з періодом розквіту його творчості як політичного поета.

6

У листопаді 1843 року двадцятипятирічний доктор прав Карл Маркс переселився з Німеччини в Париж. Після закриття «Рейнської газети» він узявся за організацію журналу «Німецько-французькі літописи», де повинні були співробітничати передові німецькі і французькі діячі культури. Уже через місяць після приїзду в Париж Маркс познайомився з Гейне.

Тісне спілкування між Марксом і Гейне тривало всього кілька зимових місяців, проте й за цей недовгий час політична лірика Гейне під впливом Маркса зміцніла, неначе «залізо влилося в її кров». Маркс порадив Гейне відмовитися від любовних тем і показати політичним поетам, як треба писати батогом. Справді, в пору дружби з Марксом поет створив кращі зразки політичної сатири, об'єднані в цикл «Сучасні вірші», і поему «Німеччина. Зимова казка».

Маркс брав найжвавішу участь в роботі поета. Він бачив у Гейне союзника в тій боротьбі, яку Маркс і його соратники провадили проти реакції в усіх її формах. Безперечно, ідейний вплив Маркса позначився на творах Гейне, написаних у сорокових роках. Так, коли в червні 1844 року в Німеччині вибухло повстання сілезьких ткачів, Маркс присвятив цій події статтю, надруковану в Парижі, і назвав повстання не «голодним бунтом», а етапом свідомії пролетарської боротьби, що народжувалася. Генріх Гейне у відомому вірші «Сілезькі ткачі» дав саме таке тлумачення повстанню ткачів

і яскраво змалював їх, як могильників старої Німеччини, що з прокляттями тчуть їй саван. Таких прикладів безпосереднього впливу Маркса на творчість Гейне можна знайти немало. І Гейне ставився з надзвичайною повагою до свого молодшого друга, неодноразово посилався на авторитет «докторів революції», як він називав Маркса і його соратників.

У січні 1845 року німецька емігрантська газета «Форвертс», яка виходила в Парижі, була закрита французьким урядом, а редакційна група газети вислана з Франції. Карлу Марксу довелося переселитися в Брюссель. Напередодні свого від'їзду з Парижа Маркс написав у коротенькій записочці своєму другові: «З усіх людей, з якими мені тут доводиться розставатися, розлука з Гейне для мене найтяжча. Я дуже хотів би взяти вас з собою»¹.

В іншому листі, надісланому вже з Брюсселя, Маркс висловив обурення з приводу памфлета, спрямованого проти Гейне і його книги «Людвіг Берне». Всупереч багатьом німецьким буржуазним радикалам, які цькували Гейне за книгу про Берне, Маркс рішуче став на бік Гейне і навіть збирався написати про це статтю, але свого наміру не виконав.

Перебуваючи за межами Франції, Маркс дуже цікавився творчістю Гейне й уважно стежив за його новими творами.

7

З початку сорокових років Гейне стає видатним політичним ліриком. Це був час, коли перші проблиски пробудження німецького бюргерства відбилися в німецькій літературі і, зокрема, в поезії.

В 1840 році помер пруський король Фрідріх-Вільгельм III. Він найпідступніше порушив обіцянку дати конституцію німецькому народові, і буржуазія поклала на нового короля далеко більше надій, ніж на його батька. Проте Фрідріх-Вільгельм IV віддав усі свої симпатії феодальному дворянству і намагався відновити його права — аж до середньовічних. У такій обстановці виникла і розвивалась німецька політична лірика. В цей час вийшли «Пісні нічного сторожа» Дінгельштедта, «Неполітичні пісні» Гофмана фон-Фаллерслебена і «Пісні живого» Георга Гервега. В ліриці німецьких політичних поетів 40-х років — буржуазних і дрібнобуржуазних радикалів — було багато спорідненого: вони захоплено оспівували майбутню німецьку свободу, мріяли про позакласову рівність і братерство, розпливалися в декламації, сповненій безпредметного пафосу.

¹ К. Маркс—Ф. Енгельс. Об искусстве, «Искусство», 1937, стор. 497.

Генріх Гейне у віршах і прозі не раз висміював поетів з табору буржуазного лібералізму за їх прекраснодушність і гучні фрази, що не кликали до революційної дії. У віршах «Доктрина», «Заждіть лишень!», «Enfant perdu», «Гімн» та ін. Гейне чітко визначив справжню роль революційного поета. Поет мусить кликати народ до боротьби за краще майбутнє людства і брати активну участь у цій боротьбі; він мусить бути «бравим барабанщиком революції», мечем і полум'ям, що знищує старий світ насильства і гніту.

Першим ворогом, проти якого виступав Гейне, була феодальна монархія з її оплотом — дворянством і церквою. В ряді ущипливих сатиричних поезій Гейне викривав жорстокість, недоумство і безглузду чванливість прусського короля, якого глузливо називав то «китайським богдыханом», то «новим Олександром», тобто жалюгідним наслідувачем Олександра Македонського. У вірші «Марія-Антуанетта» поет блискуче показав приреченість феодалізму. У паризькому палаці Тюільрі привиди гільйотинованих аристократок проводять церемонію одягання королеви з відтятою головою. Безголова королева, безголові дами, що намагаються відновити колишню розкіш двору, справляють жалюгідне й огидне враження.

З допомогою фантастично-сатиричних образів Гейне говорить про нереальність сили феодалізму, що віджив свій вік.

Та дивно! Чомусь здається мені,
Що ці безголові дами
Не знають, наскільки мертві вони
И розлучені з головами.

Такими ж убогими і жалюгідними людьми, що втратили почуття часу і розуміння історії, зображуються в сатирах Гейне вожаки націоналістів Ян, Масман та інші, які мріють про відродження середньовічної феодальної монархії.

Другим ворогом, проти якого гостро виступав Гейне, були капіталісти, промисловці, колоніальні торговці живим товаром, експлуататори трудових людей. Гейне показав лицемірство і злочинний цинізм буржуазної правлячої верхівки. В сатирі «Невольничий корабель» поет викрив зврячу жорстокість работорговців, в сатирах «Філантроп», «Юдоль плачу» та ін. показав справжню ціну буржуазного «людинолюбства» і копійчаної благодійності.

Через усю політичну поезію Гейне проходить думка про необхідність революційним шляхом змінити існуючий лад у Німеччині. Поет глузує з раболіпства німецького міщанства і ставить йому за приклад англійську і французьку буржуазію, яка розправилася у свій час з феодальною монархією. В чудовій сатирі «1649—1793—???» Гейне називає дати англійської і французької революції і знаками запитання позначає день майбутньої революції в Німеччині.

Думками про майбутнє батьківщини пройнята й найбільша поема Гейне «Німеччина. Зимова казка», яка справедливо вважається вершиною політичної поезії Гейне. Ніхто з його сучасників і попередників не зумів дати в поетичній формі такої яскравої і повної картини феодально-дворянської Німеччини.

Після дванадцятирічної відсутності поетові пощастило в 1843 році на короткий час відвідати Німеччину. Поема являє собою немовби дорожній щоденник, де Гейне говорить про свої враження від цієї поїздки.

Поема «Німеччина» має підзаголовок «Зимова казка», який виступає алегоричним визначенням Німеччини, скованої зимовою кригою реакції. Основну думку «Німеччини» Гейне розкриває в першому розділі. Поет розповідає про те, як, під'їжджаючи до кордону Німеччини сумного листопадового дня, він чує пісню маленької жебрачки, знайому пісню відречення від життєвих благ, складену панамі для того, щоб держати рабів у покорі. Проповіді покірливості поет протиставляє революційний заклик до перебудови світу, при якому можна було б вивести людство із злиднів і дати йому царство небесне на землі.

Після патетичного вступу в ряді дорожніх картин, Гейне показує відсталу, пригнічену феодальними князями Німеччину. Ось прусська митниця, де чиновники старанно риються в багажі поета, шукаючи «французьку заразу», тобто революційні книжки. Гейне критикує «митний союз», створений феодально-дворянською Пруссією під лозунгом єдності Німеччини, а насправді — для експлуатації народу. Певна річ, цей «союз» не мав нічого спільного з мріями передових людей Німеччини про справжню єдність батьківщини.

Вигляд нової форми королівської пруської армії викликає в поета глибокі роздуми:

В одежі кінноти з'явилися також
Раніш мені невідомі
Подробиці — варто відмітити шолом
І стальний гострячок на шоломі.

Ідею рицарства в тім гострячку
Завзятий вплив романтик,—
О, де ви, пані фон-Монфоок
І панове Фуке, Уланд, Тікі!

Стовпи пізнього німецького романтизму названі на ім'я і відкрито висміяні. Лжепоетичні ідеали середньовіччя викриті, як і варварська, насильницька суть рицарства. Прусска монархія і її оплот— дворянство і католицтво — викриваються в поемі з граничною різкістю. Пруссія персоналізується в образі орла, хижого птаха, який переслідує Гейне. Навіть на вивісках державних установ Гейне

знаходить цей огидний символ абсолютизму. Вигляд недобудованого готичного собору в Кельні породжує думку про те, що попівська кліка, яка бажала перетворити собор в «Бастілію духу», зазнає поразки, бо «вже зближаються часи, величні і незвичайні, коли недовершений цей собор використають для стайні».

Гейне досягає тут вершини уміння робити широкі узагальнення з різних, іноді навіть дрібних побутових фактів і явищ. До цих узагальнень приводить його шишак на шоломі пруської воячини, і намальований на вивісці орел, і недобудований собор, що височить над Кельном, і вигляд німецьких містечок і грязьких доріг, де тягнеться поштова карета. Поет з боєм бачить, що його батьківщина поринула в обивательський сон. Він ідко висміює німецьких міщан, що спочивають на пухових перинах.

В центрі поеми — стара німецька легенда про кайзера Фрідріха Барбароссу (Ротбарт). За цією легендою середньовічний імператор Фрідріх I Барбаросса не помер, а сховався в горі Кіфгейзер, в Тюрингії, де спить тисячолітнім сном. Але він нібито повинен прокинутися, щоб відродити середньовічну Німеччину. Легенду про Барбароссу широко використовували німецькі націоналісти-реакціонери з метою агітації за відновлення середньовічної монархії, яка повинна була об'єднати роздрібнену Німеччину. Таким чином, Гейне, борець за революційний, демократичний шлях національного об'єднання батьківщини, розумів, наскільки важливо викрити і скомпрометувати цю легенду. Вона була, до речі сказати, живуча й до останнього часу: коли Гітлер готував свій розбійницький похід на Радянський Союз, він назвав проект поневолення нашої країни «планом Барбаросси».

Гейне поетично-тонко вводить в поему старонімецькі сказання. Серед старовинних легенд і пісень про фей і царівен запам'яталася поетові легенда про кайзера Барбароссу, який живе в надрах гори Кіфгейзер. Гейне спочатку в пишних романтичних тонах розповідає про гору Кіфгейзер, про зали, сховані в надрах гори, про кайзера Барбароссу з вогненнорудою бородою, готового разом зі своїми воїнами відомстити, коли настане час, за знеславлену «діву Німеччину». Та ось вступає в свої права зла іронія Гейне. Він входить у підземний палац Барбаросси, розмовляє з імператором і переконується, що весь історичний мотлох феодального середньовіччя придатний лише для того, щоб викинути його на смітник. Новий час висунув ідеали, далекі від романтично-монархічного мотлоху. Поет говорить Барбароссі:

Гер Ротбарт, годі нам, байок,
Що втратили принаду!
Лягай та спи, без тебе ми
Самі дамо собі раду!

. . . . .

Найкраще буде лишиться тобі
В Кіфгейзері у себе,
Бо, правду кажучи,— короля
Ніякого вже нам не треба!

Гейне виступає не тільки проти ідеалів середньовічного феодалізму, але, головним чином, проти пруської монархії свого часу, яка намагалася пристосувати середньовічний феодалізм до інтересів реакційної буржуазії.

Думка про долю рідного народу, про майбутнє батьківщини проходить червоною ниткою через усю поему. В жодному іншому творі не вдалося Гейне з такою художньою гостротою і силою показати огидне обличчя реакційної Німеччини і водночас з такою теплотою і задушевністю висловити свою любов до Німеччини справжньої, народної. Поема пройнята палким бажанням бачити народ вільним і щасливим. Гейне розуміє, що воля і щастя самі не прийдуть, їх треба завоювати. Ці мотиви звучать уже в першому розділі поеми:

Чудову пісню — пісню нову,
О друзі, я буду співати!
Ми хочемо царство небесне тут,
На цій землі збудувати.

Гейне передбачає той світлий час, коли «геній свободи буде заручений з Європою», тобто коли країни Європи стануть вільними, демократичними. Але разом з тим він боїться — і не без підстав, як показала історія, — за майбутнє своєї батьківщини. В поемі є фантастична розмова поета з покровителькою Гамбурга, богинею Гаммонією, яка ніби провіщає поетові розклад Німеччини, що стався в ганебні роки фашизму. Богиня трохи піднімає кришку «чарівної» посудини, і поет бачить страхітливую картину розкладу і гниття хробаків.

Був кожний хробак — новий вампір.
І знову трупом смерділо,
Коли рятівний кіл йому
Огидне пронизував тіло.

Зброя Гейне — сатира, і він співає хвалу цій зброї, якої бояться навіть всемогутні королі. У строфах, що завершують «Німеччину», звучить гімн поезії, як великій силі, що викриває зло суспільного ладу:

Тя чув про Дантове «Пекло» колись?
Страшні його терцини!
Кого засудять туди поет —
Той вже там і загине.

Гейне, який назвав Данте «прокурором у галузі поезії», сам виступає в «Німеччині» як викривач старого, віджилого режиму. Вся поема написана вільним розміром, близьким до розмовної мови, насичена побутовими деталями і — як здається на перший погляд — прозаїзмами.

Гейне спеціально користується старими романтичними легендами і сказаннями для того, щоб вкласти в них революційний зміст. Образи націоналістичних героїв і героїнь — «батечка Рейна», «справжньої німецької ріки», Ротбарта-Барбаросси і Гаммонії — знижені. Рейн бурчить на авторів дурних патріотичних пісень і ладен «утопитися в самому собі»; Барбаросса змальований як убогий, розгублений старик; Гаммонія — як гамбурзька міщанка, що живе десь у комірчині на горищі. В поемі «Німеччина» по-новому використані мотиви християнської міфології, німецькі легенди і сказання. Розділ про Тевтобурзький ліс, де розповідається про перемогу вождя германського племені херусків над римлянами, являє собою дуже злу сатиру на націоналістичну Німеччину.

Гейне сатирично змальовує дійсність і в ліричних відступах. Це — характерна риса всієї поезії Гейне. Його лірика і політична сатира не є протилежними жанрами, як це намагаються довести деякі буржуазні історики літератури, визнаючи Гейне — «поета троянд і солов'їв» і заперечуючи Гейне — революційного лірика.

У поезіях Гейне ми знаходимо діалектичну єдність форми і змісту, і про що б не писав поет, — в творах його помітна ця єдність, обумовлена сполученням суспільних явищ епохи з особистою долею поета.

8

В 1848 році Гейне тяжко захворів. Паралізований, напівсліпий, він протягом восьми років пролежав у ліжку, яке з гірким гумором назвав «матрацною могилою». Проте і в цьому жахливому стані Гейне лишався вірним собі. Коли в 1848 році в Німеччині вибухла революція, поет уважно стежив за подіями з своєї «матрацної могили» і жваво відгукувався на них сатиричними віршами.

Справдилось невір'я поета в революційність німецьких буржуазних лібералів і радикалів. Боягузлива і угодовська буржуазія не зуміла скористатися перемогою над феодално-дворянською клікою. Буржуазія вступила в угоду з німецькою реакцією. Франкфуртське національне зібрання, що складалося з дрібнобуржуазних радикалів, дійшло до того, що обрало скинутого пруського короля Фрідріха-Вільгельма IV німецьким імператором.

Гейне нещадно картав боягузтво і підлість зрадників німецької

революції. В сатирі «Міхель після березня» та інших віршах він переконливо показував, що народ обдурено зграєю грошовитих буржуазних політиканів, які повертали Німеччину до феодального минулого. Він невтомно посилав отруєні стріли сатири в табір своїх ворогів — знавіснелих німецьких націоналістів і прислужників правлячої верхівки, буржуазних лібералів, зрадників і угодовців. Головна заслуга Гейне, як політичного лірика, полягала в тому, що він провадив величезну викривальну роботу, зриваючи всі і всякі маски, розкривав не «загальнолюдські вади», не позаісторичні пороки людської природи, а експлуаторський суспільний лад і суперечності, що роз'їдали його.

Це визначає глибину політичної сатири Гейне. Вона полягає насамперед в історично правильному підході до сучасної йому дійсності, в розумінні багатьох основних тенденцій її розвитку. Гейне краще від більшості своїх сучасників бачив неминучі наслідки перемоги капіталізму, основні риси буржуазного ладу: користоловство, егоїзм, експлуатацію. Тому він так гостро критикував культуру і мораль капіталістичного суспільства. Разом з цим він дедалі більше переконувався в тому, що Маркс, Енгельс та їх соратники — «єдині люди Німеччини, яким належить майбутнє».

У цей останній період життя Гейне створив збірку поезій «Романцero», багато політичних і ліричних віршів. У передмові до «Романцero» Гейне пояснив назву цієї збірки. Вона обумовлена тим, що «тон романса переважає в зібраних тут віршах». Справді, основним ядром збірки слід вважати невеликі сюжетні поеми, написані в дусі іспанських народних романсів. Ці поеми становлять першу частину «Романцero» («Історії») і третю («Єврейські мелодії»). Друга частина збірки складається з ряду ліричних віршів і зветься «Ламентації»

Поет звертається до далеких епох: Єгипту, стародавньої Іудеї, рицарського середньовіччя, але всі «історії», розказані Гейне в «Романцero», викривають брехню, жорстокість і лицемірство старого станового феодального суспільства. Так, в баладі «Шельм фон-Берген» Гейне використав стару рейнську легенду про ката, який танцює із знатною дамою на балу і потім дістає дворянське звання, бо даму, яка танцювала з катом, треба врятувати від ганьби.

У розділі «Ламентації», що значить «скарги», вміщені ліричні вірші, в яких хворий поет, скаржачись на свою сумну долю, журиться за днями своєї бойової молодості, що минули без вороття, і разом з тим висловлює світлу надію на краще майбутнє своєї батьківщини.

В розділі «Єврейські мелодії» ми знаходимо блискучу сатиричну поему «Диспут». Атеїстичні погляди Гейне виявлені тут з найбільшою повнотою. Поет, який сказав на смертному одрі, що «релігія —

опіум для народу», викрив брехню і лицемірство всіх релігійних учень. Зобразивши середньовічний диспут католицького ченця і вченого рабина, зло висміявши казуїстику їх доводів, Гейне прийшов до переконливого висновку, що «і рабин і монах дуже зле смердять обидва». Можна з певністю сказати, що «Диспут» Гейне красномовно спростовує твердження деяких буржуазних літературознавців, ніби поет перед смертю розкаюся в своєму атеїзмі.

В ніч проти 17 лютого 1856 року Генріх Гейне помер. Його поховано далеко від батьківщини, на Монмартрському кладовищі в Парижі.

9

В Росії здавна знають і люблять Гейне. Уже в двадцятих роках минулого століття в російських журналах з'являлись перші переклади ліричних віршів Гейне. Серед перекладачів був Тютчев, який особисто познайомився з Гейне у Мюнхені. Пушкін, прочитавши заборонені в Росії «Дорожні картини» Гейне, зробив знаменний висновок з висловлювань німецького поета про Росію. В особистій бібліотеці Пушкіна зберігся томик «Дорожніх картин», виданих в Парижі французькою мовою. В цей томик вкладена записка з власноручним записом Пушкіна (по-французьки). Ось цей запис у перекладі: «Визволення Європи прийде з Росії, бо тільки там зазобону аристократії не існує зовсім. В інших місцях вірять в аристократію, одні, щоб зневажати її, інші, щоб ненавидіти, треті, щоб мати з неї користь, пиху і т. ін. В Росії нічого подібного. В неї не вірять, от і все»¹.

В 50—60 рр. нове покоління поетів — революційних демократів звернулось до Гейне як до політичного лірика, співця революції. Гейне набув найширшої популярності в Росії. Якщо вже Белінський, який знав лише ранні вірші Гейне, з повагою говорив про його талант, то для Герцена, Чернишевського, Добролюбова і Писарева Гейне був поетом, що відбивав їх революційно-демократичні прагнення. Герцен у «Минулому і думках» неодноразово цитує Гейне, захоплюється його поетичним обдаруванням і разом з тим засуджує поета за політичну нестійкість. Чернишевський вважав Гейне одним з провісників соціалізму. Добролюбов записував у щоденнику 30 січня 1857 року: «Кілька днів я вже ношуся з Гейне і все захоплююсь ним. Жоден поет ще ніколи не справляв на мене такого повного, глибокого, сердечного враження».

Писарев приділяв багато уваги особливостям творчості Генріха Гейне, розкриттю його внутрішніх суперечностей: «Цей письменник—

¹ А. С. Пушкін. Полн. собр. соч., Академія, 1936, т. V, стор. 687.

найновіший із світових поетів; він ближчий за всіх до нас за часом і за напрямом своїх почуттів і понять. Він цілком належить нашому вікові; він втілює в собі навіть усі його вади й смішні сторони... Він сам весь складається з суперечностей і сам себе дратує цими суперечностями, і навіть не пробує помирити їх між собою, і сам то плаче, то сміється над своїми почуттями, то раптом кидається в боротьбу життя і з повною силою юнацької запальності і мужнього переконання пояснює людям різницю між рештками минулого і живими проблiсками майбутнього¹.

Нове покоління перекладачів 70—80 років (Михайлов, Вейнберг та ін.) знайомило російського читача з політичними віршами Генріха Гейне. Поряд з лірикою «Книги пісень» з'явилися переклади «Німеччини», «Атта Троль» і «Сучасних поезій». Царська цензура спотворювала віршовані і прозаїчні переклади творів Гейне. Тільки після Великої Жовтневої соціалістичної революції твори Гейне з'явилися у неспотворених перекладах і завоювали любов і пошану широких кіл радянських читачів, які пам'ятають про те, що покоління російських революціонерів виховувалися на політичній ліриці Генріха Гейне, що В. І. Ленін на засланні читав вірші великого німецького поета.

З середини ХІХ століття з'явилися переклади творів Генріха Гейне на українську мову. Окремі ліричні поезії друкувалися в українських журналах і газетах. В 1892 році у Львові вийшла збірка поезій Гейне з «Книги пісень» у перекладі Лесі Українки, тоді молоді поетеси. Пізніше Леся Українка прочитала в Києві реферат про творчість великого німецького поета. Вона переклала його сатиричну поему «Атта Троль» і не раз у своїх листах до рідних і друзів цитувала вірші Гейне, ставлячись до нього з великою повагою.

Іван Франко високо цинив блискучий талант Гейне і вважав його одним з найвизначніших поетів ХІХ століття. У статті «Темне царство» він писав, що Гейне своєю поемою «Німеччина. Зимова казка», формою та напрямом багато де в чім подібною до Шевченкового «Сну», сильно і влучно вдарив по прогнилому політичному ладу Німеччини. У 1892 році Франко видав збірку своїх перекладів під назвою «Вибір поезій Г. Гейне» з передмовою і докладним коментарем. У цій збірці центральне місце займає поема «Німеччина».

Інші українські письменники-демократи — Павло Грабовський, М. Коцюбинський, В. Стефаник, Ю. Федькович, Лесь Мартович добре знали творчість Гейне, перекладали твори поета і вважали його ре-

---

¹ Д. И. Писарев. Избр. соч., т. II, Гослитиздат, М., 1935, стор. 83—84.

волюційним борцем за перебудову світу на нових демократичних началах. Немало сприяв популярності Гейне на Україні і М. Старицький.

Радянські українські поети піднесли мистецтво перекладу на велику висоту, що дало можливість вперше передати українською мовою поезію Гейне із збереженням характерних рис його творчості, глибини змісту і своєрідності поетичної форми.

10

Ми є свідками знаменних подій, коли вперше в історії Європи волею народу створена Німецька Демократична Республіка, що прагне єдності країни, миру і справжньої демократії. Й. В. Сталін визначив світове значення цієї події: «Утворення Німецької Демократичної миролюбної республіки є поворотним пунктом в історії Європи. Не може бути сумніву, що існування миролюбної демократичної Німеччини поряд з існуванням миролюбного Радянського Союзу виключає можливість нових воєн в Європі, кладе край кровопролиттям в Європі і робить неможливим закабалення європейських країн світовими імперіалістами»¹.

Про єдину демократичну миролюбну Німеччину мріяли і за створення її боролись кращі передові люди країни, і серед них — Генріх Гейне. З повним правом він міг назвати себе «хоробрим солдатом в боротьбі за визволення людства», просячи покласти на його могилу не ліру і лавровий вінок, а меч.

Мечем Генріха Гейне було слово, гостре, гнівне, що разило ворогів на смерть. Ось чому, хоч минуло понад сто п'ятдесят років з дня народження поета і близько ста років з часу смерті,— навколо його імені і творчості ще й досі триває боротьба. До друзів і захисників Гейне належать передові люди світу, поборники демократії і справжньої свободи, до його ворогів — чорні сили реакції в усіх її формах.

Революційні поезії Гейне залишились актуальними і для наступних поколінь. У дні німецької революції 1918 року політична лірика великого поета була видана масовим тиражем і звучала могутнім закликком до боротьби за свободу. В похмурі роки фашизму творчість Гейне запалювала передових революційних німецьких письменників. У 1937 році вони оголосили конкурс на кращий антифашистський твір, достойний «премії імені Генріха Гейне». Тепер ця премія присуджується в Німецькій Демократичній Республіці. Традиції великого поета допомагають будівництву нової демократичної культури німецького народу.

¹ «Правда», 14 жовтня 1949 р.

Генріх Гейне жив у часи політичного застою, цензурного гніту і утисків. Але він був художником і мислителем, що випередив свій час. Йому була дорога доля не тільки німецької, але й світової демократії. Коли він ще молодою людиною побував в Англії, він добре зрозумів справжню суть англійської «демократії» і влучно викрив її в своїх «Англійських фрагментах». Гейне знав ціну й американській буржуазії, яка вже тоді осквернила себе огидними проявами расової дискримінації. Гейне називав Америку царством работорговців і рицарів наживи, «неосязною тюрмою свободи». Розповідаючи про звіряче поводження американських джентльменів з кольоровими народами, Гейне саркастично пише: «Там немає ні князів, ні дворянства, там усі люди рівні, за винятком, звичайно, кількох мільйонів, які мають чорну або корнчеву шкіру і з якими поводяться, як з собаками».

Викриваючи мерзенність і криваві злочини дворян-феодалів, работорговців, рицарів капіталістичної наживи, Гейне не зразу прийшов на позиції революційної демократії. Його світогляд формувався в болісних ваганнях і суперечностях. Недарма поет говорив, що через його серце пройшла розколина світу. Іншими словами, Гейне відчував себе в центрі великих соціальних суперечностей між відживаючим феодальним суспільством і буржуазно-капіталістичним, що йшло йому на зміну. Проникливий художник, він не міг не бачити нових суперечностей, що виникали в надрах буржуазного суспільства. Це були суперечності між робітничим класом і капіталістами-експлуаторами. Всі класові конфлікти першої половини XIX століття позначилися на творчості Гейне і обумовили її зміст.

Понад три десятиліття Генріх Гейне боровся в лавах революційної демократії і незадовго до смерті (1856) написав вірш, в якому порівнював себе з вартовим, що загинув на передових позиціях.

Одкрились рани... Що ж, підходьте сімло
Мені на зміну, дужі вояки —
Я впав нездоланий — і зброя ціла,
От тільки серце в грудях — на шматки.

Гітлерівські кати негайно ж після приходу до влади заборонили твори Гейне, спалювали його книги. Та полум'я фашистських вогнищ не могло випалити ім'я Гейне з пам'яті народу. Як передбачав Гейне тимчасову перемогу націоналістів, так провістив він і їх безславне падіння. «Комунізм,— писав Гейне,— буде першим, кому вони попадуться на дорозі, і не палицею приб'є їх гігант, а розчавить ногою, як розчавлюють гадину».

Творчість Генріха Гейне витримала випробування часом. Поет живе і сьогодні. В наші дні, коли американо-англійські імперіалісти

проводять реакційну політику розколу Німеччини, намагаючись перешкодити об'єднанню всього німецького народу в миролюбну і вільну німецьку демократичну республіку,— озброєнням борців за демократичне об'єднання Німеччини стає бойова творчість полум'яного борця проти всіх і всяких ворогів батьківщини, великого німецького поета-патріота Генріха Гейне. Він бореться, як і раніше, своїм гострим словом проти мерзенної кліки ворогів миру і демократії, паліїв війни і ділків Уолл-стріту, які прагнуть знову розв'язати криваву війну між народами.

Генріх Гейне близький в наші дні всьому прогресивному людству.

Олександр Дейч.

КНИГА ПІСЕНЬ

ПРОЛОГ

Це він, казковий давній лісі
Як пахнуть липи розквітлі!
Незнані чари я ловлю
У місячному світлі.

Я йду вперед — у вишині
Лунають дивні звуки:
То соловейко — про любов
І про любовні муки.

Любовні муки, і любов,
І сміх, і сльози в співі.
Дзвенить він так сумно і радісно так,
Що сни пригадав я щасливі.

Вперед я йшов — і постеріг
Полявину широку.
Стрімчастий замок між дерев
Одкривсь моему оку.

Зачинені вікна, навкруги
Лягло мовчання хмуре,
Немовби тихо влетіла смерть
У ці безлюдні мури.

Лежав супроти брами сфінкс,
Мов суміш проміння і ночі.
Він тілом, лапами — як лев,
А груди й вид — жіночі.

Прекрасна жінка! Зір блідий
Полум'янів жагою.
Уста всміхалися німі
Усмішкою чудною.

А соловей дзвенить, дзвенить.
Немає серцю впину!
І я в поцілунку до сфінкса припав,
Хоч знав я, що загину.

Камінні перса ожили,
Обличчя запалало,
Уста мармурові пристрасть мою
З жадобою впивали.

Всю душу випили б мені,
Шаліючи в нестямі! —
І раптом у тіло вп'явся лев
Безжалісними пазурами.

О, муки солодкі і радісний біль,
Страждання, як щастя, безкрає!
Палкі поцілунки горять на губах,
А тіло — у кігтях конає.

Співав соловей: «О, дивний сфінкс!
Кохання! Чому ти одвіку
Вплітаєш серця смертельний біль
В дари свої без ліку!

О, дивний сфінксе! Розв'яжи
Оце питання прокляте!
Багато тисяч літ його
Не міг я розгадати!»

СТРАЖДАННЯ ЮНОСТІ

ОБРАЗИ СНІВ

1

Про шал кохання снів я в давнину,
Про ніжні квіти й кучері чудові,
Про поцілунки при гіркій розмові
І дум смутних мелодію смутну.

Давно зів'яли мрії, й разом з ними
Найкращих снів моїх розвіявсь чар!
Зостався тільки той нестримний жар,
Що я вливав колись у ніжні рими.

О, безпритульна пісне! Линь же й ти,
Шукай, знайди ті сні неса́мовиті
І перед ними похились в привіті,
Коли ти тільки зможеш їх знайти.

2

Лишивши своєї володарки дім,
Блукав уночі я з безумством своїм,
І лиш підійшов я до цвинтаря в темі —
Мене привітали могили німі.

Ось місячний промінь тремтливо упав
На камінь, під котрим музика спав.
«Мій брате!..» — шепнуло мені з глибини,
І встала примара з своєї труни.

Це був музикант — у нічну темноту
Він вийшов і сів на могильну плиту,
По струнах цитри своєї провів,
І різко розлігся хрипкий йдог спів:

«Чи ви забули, як колись,
Пісні, немов огонь, лились
І пропікали груди?
Це ангел раєм називав,
А чорт це пеклом величав,
Коханням звать це люди!»

І тільки останній замовкнув звук,—
Могили розкрились під грім і стук,
І привиди раптом з могил підвелись,
І хором навколо музики сплелись:

«О любов, твоя це сила
Очі нам усім склепила!
Ліжком стала нам могила —
Що ж ти знов нас розбудила?»

Отак вони вили, крєктали, гули,
Стогнали, сопіли, гарчали, ревли,
Музику оточував дикий рій
І рвав він струни на цитрі своїй:

«Браво, браво, гурт примар!
Честь і шана!
Непогано
Ви збагнули мову чар!
В норах цих, глуха й німа,
Обгортає нас пїтьма:
Веселіше! Все дарма!
Гей, мерці,
Гляньте — тут чужих нема?
Ми в житті були дурними,
Не шляхами йшли прямими,
А зійшли на манівці.
Тож нехай тут кожен з нас
Проспівает без прикрас,
Як він полював на милу,

Як страшні
Шалу дні
Призвели його в могилу!»

І раптом легенький, немов вітерець,
З могили виходить, співаючи, мрець:

«Я знав кравецькі науки,
І ножиці, і голки,
Моторні були в мене руки,
І ножиці, і голки.
Та майстрова доня мала
І ножиці, і голки
І в серце мені ввігнула
І ножиці, і голки».

І привиди — в галас, і привиди — в сміх,
І другий похмуро озвався до них:

«Шіндергано, Орландіні,
І Рінальдо-Рінальдіні,
Й Карла Мора — всіх я знав,
З них собі я приклад брав.

Я любив, як всі герої,
Стан красуні чарівної,
Личко біле і ясне
З глузду зводило мене.

Плакав я в любовній люті,
Але от — у сильній скруті,
Недобачивши від сліз,
У чужу кишеню вліз.

Почалися тут погрози:
Як це я сушити сльози
Раптом хусткою схотів,
Що в чужій кишені вздрів?!

І на страх усім невинним,
За звичаєм старовинним,
Поліцай мене з людьми
Відпровадив до тюрми.

Мрій зберігши душу повну,
Пряв я старанно там вовну,—
Тінь Рінальдо прибула
Й душу в мене одняла!»

І привиди — в регіт, і привиди — в сміх,
То третій героєм з'явився між них.

«Я був окрасою сцени,
Кохання було — мій фах,
«О, боги!» — хрипів я шалено
І ніжно зітхав я — «Ах!».

Я був Мортімер найкращий.
Марія ж красуня була,
Та жестів моїх нізащо
Збагнути вона не могла.

І вже як терпцю не стало,—
«Маріє!» — я гукнув
І в груди собі кинджала
Глибше, ніж треба, уткнув».

І вийшов четвертий під регіт і стук,
Одягнений в білий студентський сюртук:

«Професор, бувало, щось мимрить у тиші,
А я собі сплю, мов дитина мала.
Бо справді — в тисячу раз цікавіша
Для мене дочка його юна була.

Сідала вона на віконце, бувало.
О, квітко найкраща, де ти тепер?
Та врешті цю квітку найкращу зірвало
Багате ледащо, якийсь філістер.

Прокляв я дівчат, грошовитих типів,
З диявольським зіллям рейнвейн змішав.
І тільки на брудершафт з Смертю випив,—
Як чую: — «Колего, ну що — пізнав?»

І п'ятий під регіт, що вибухнув знов,
З петлею круг шиї на камінь зійшов:

«Хвалився наш граф, як бувало хильне.
Дочку вихваляв він і злото ясне.
Та що мені, графчику, скарби твої,
Дочка — я хотів би добути її!

Багатство й дочка під замками завжди,
І слуг біля брами похмурі ряди,
Та що мені засув, чи слуги в саду?
Підставлю драбину і в дім увійду!

Я вже на вікні у коханої був,—
Аж раптом прокльони і лайку почув:
«Ану-бо, спускайся, чого це ти там?
Люблю я, мій хлопчику, золото й сам!»

То граф глузував під стіною, а слуг
Зібралася ціла ватага навкруг.
«Пустіть! Я не злодій! Стонадцять чортів!
Не гроші,— дочку я украсти хотів».

Не слухали слуги прокльонів моїх,
Забрав мене кат — що я вдіяти міг?
А сонце зійшло, дивувалось ясне,
Угледівши раптом на шворці мене».

І шостий під регіт зійшов по горбах,
Тримаючи голову власну в руках:

«З рушницею мене у ліс
Якийсь тривожний сум поніс.
І раптом каркнув крук в пільму:
«Відтяти голову йому!»

«Якщо я голуба уб'ю,
Любов порадою мою».—
Так думав я і полював,
Дивився, стежив і шукав.

Та раптом — шепіт долетів...
Це, може, двоє голубів?
Повільно підкрадаюсь я...
І що ж! в кущах любов моя!

Моя голубка — не одна,
З чужим цілується вона..
Ну, що ж, влучай, старий стрілець!
І ось вже хлопцеві кінець.

Так, незабаром через ліс
Я голову на страту ніс,
І крук прокаркав в даль німу: —
«Відтяти голову йому!»

І привиди знову завили. І знов
На камінь могильний музика зійшов!

«Пісень я співав бувало,
Та все зійшло нанівець;
Як горе серця зламало,
Тоді вже й пісням кінець!»

І привиди знову під галас і сміх
В імлі на кістках закружляли своїх.
Та дзвони ударили десь вдалині,
І всі вони знов опинились в труні.

3

Підвладні дужому слову,
З'явилися тіні на клич.
Вони вже не хочуть знову
Вертатися в давню ніч.

Жахнули мене мої чари,
Забув я слівце чарівне.
Тягнуть мої примари
В туманний свій дім мене.

Облиште, темряви діти!
Згиньте в своїй імлі!
Чимало щастя зажити
Я б міг ще тут, на землі.

Вмираю я щоденно
За квітку — мрії мої.

Що було б все життя для мене,
Коли б не кохав її?

Хоч раз її міцно обняти,
До серця свого пригорнуть,
До болю в уста цілувати,
А там уже будь, що будь!

Від неї хоч слово кохання
Я хотів би почути в житті,
А потім уже без вагання
За вами летіть в темноті.

Мара мене зрозуміла —
Спливло видіння страшне.
Аж ось я прийшов, моя мила!
А ти — чи любиш мене?

ПІСНІ

1

Як бачу любу я свою, —
Я серцем лину в літ,
Таким багатим я стаю —
Купив би цілий світ!

Коли ж покинути її
Приходить знову час, —
Зникають всі скарби мої,
І я біднію враз.

2

У гай, під дерева розкішні,
Я смуток свій приніс.
Прилинули мрії колишні
І в серце моє вп'ялись.

Хто вчив вас, пташки легкокрилі,
Цю пісню співати весь час?
Замовкніть! бо серце не в силі
Без болю слухати вас.

«— Тут дівчина юна гуляла,
Ї співала завжди її,
Вона нам до серця припала —
Дзвінка, як вірші твої!»

Пташки, не співайте про щастя,
Мене не розважити вам.
Ви хочете сум мій украсти,
Та я його вам не віддам!

3

Клади свою ручку на серце мое —
Ти чуєш, кохана, як щось там б'є?
То майстер лихий без спочинку і сну
Будує, майструє мені труну.

Він стукає й грюкає ночі й дні,
Давно не дає вже спати мені.
Ох, майстре, прошу тебе, поспішай,
Мені заснуть, нарешті, дай!

4

Місто, де померла мрія,
Де родився мій одчай,
Місто вславлене, тобі я
Нині вимовлю — прощай!

Ти прощай, поріг оселі,
Де жила любов моя,
Де колись, у дні веселі,
З нею вперше стрівся я.

Мого серця господине!
Коли б я тебе не стрів,
Я б не став таким, як нині,
Найбіднішим з бідарів.

Твого серця не благав би,
Не кохав би без надій,
А спокійно жити став би
Там, де віє подих твоїй.

Та мене женуть суворо
З цих країв твої слова.

Серце в мене тяжко хворе
І безтямна голова.

І бреду без сил я нині,
Безпорадний мандрівник,
Щоб в холодній домовині
Заспокоїтись навік.

.

РОМАНСИ

1

ГОЛОС ГІР

Тихо їде між гір їздець,
Думає думу смутну:
«Чи в обійми любки їду я,
А чи їду в темну труну?»
І чує з гір луноу:
«В темну труну!»

І далі чвалає той їздець,
Зітхає до далини:
«Що ж, коли час померти мені,
Гаразд — спокій в труні!»
А голос з далини:
«Спокій в труні!»

Сльоза скотилась їздцеві з вій.
І думає він в журбі:
«Якщо тільки в могилі тій спокій є,
Добре так, далєбі!»
А голос гуде й собі:
«Так, далєбі».

2

ДВА БРАТИ

На похмурій верховині
Замок мріє уночі,—
Сяють блискавки в долині,
Дико блискають мечі.

Це у герці, вкриті млою,
Меч на меч зійшлись брати.
Що їх зводить до двобою
Кожну ніч, чи знаєш ти?

То Лаура розпалила
У серцях братів любов,
То вона обом їм мила —
Через неї ллється кров.

Та до кого серце має
Горда жінка прихилить?
Не гадай, ніхто не знає.
Меч із піхов — він рішить!

Б'ються люто, невгамовні,
На удар — лихий удар.
Стережіться лиха — повні
Ніч і діл страшних примар!

Брат на брата — грізна битва!
Ось уже мечі в крові,
Ось брати лежать обидва,
І обидва — неживі.

Що було — віки розвіють,
Багатьох взяла труна...
Вікна в замкові чорніють,
В ньому мертва тишина.

Та щоночі у долині,
Серед тиші й темноти,
О дванадцятій годині
Б'ються люто два брати.

3

ВІДНИЙ ПЕТЕР

I

Танцюють під музику Грета й Ганс —
Веселі, раді, бадьорі,
А Петер мовчки стоїть в цей час,
Блідий, мов крейда, з горя.

Ганс з Гретою в парі, не пара — краса,
В весільному одязі нині,
А бідний Петер нігті куса
В старій своїй одежині.

Він журно дивиться на молодих,
Мліє душа з розпуки:
«Якби не такий це великий гріх —
Наклав би на себе руки!»

II

В грудях моїх кипить любов,
Чуття горить шалене.
Де б я не був, куди б не йшов —
Душа болить у мене.

Женуть мене чуття мої —
Я Грету скрізь шукаю;
А стріну погляди її —
Від неї геть тікаю.

У гори я несу свою
Гірку печаль-невдачу;
Коли я тихо там стою,
Стою і тихо плачу.

III

Ось бідний Петер сам не свій
Бреде, неначе мрець, блідий,
А всі стоять біля воріт
І дивляться йому услід.

Дівчата кажуть навздогін:
«Чи не з труни з'явився він?»
О ні, дівчатоньки, о ні,
Але б хотів він бути в труні.

Він скарб свій втратив — не страшна
Ні смерть йому, ані труна.
Кому нема в житті надій,
Тому найкраще спати в ній.

ГРЕНАДЕРИ

Удвох із полону, з Росії
Старі гренадери брели.
Поникли вони в безнадії,
Як в землю німецьку дійшли.

Як вісті такі пережити!
Французи здались ворогам,
Все військо велике розбите,
В полоні володар їх сам.

Заплакали браві солдати,
Ті речі почувши сумні.
Сказав один: «Тяжко як, брате!
Всі рани мої як в огні!»

А другий промовив: «Зустріти
Ладен би я смерть у цю мить,
Та жінка у мене і діти —
Ну, як їм без мене прожить?»

«Що жінка, що діти! Не буде
І з ними спокою вже нам!
Хай жебрать ідуть поміж люди,—
В полоні володар наш сам!

Коли я помру,— моє тіло
З собою, мій друже, візьми,
Щоб там у французьку могилу
Між рідними ліг я людьми.

Мій орден вояцький годиться
На серце покласти мені:
Хай будуть і шпага й рушниця
Зо мною в холодній труні.

Лежатиму я, мов на чати
У землю послали мене...
І раптом почую гармати
І коней іржання гучне.

То він проїздить біля гробу
У сядві, у громі гармат...
Тоді, імператоре, з гробу
Устане твій вірний солдат!»

5

ГОНЕЦЬ

Вставай, сідлай свого коня,
Подайся, джуро мій,
В Дунканів замок крізь ліси
І крізь поля мерщій!

На стайні жди, покіль тебе
Стайничий не спітка.
— Яка, — спитай, — заручена
Дунканова дочка?

Коли чорнява, скаже він,
Одразу знати дай.
Коли білява, скаже він, —
Не дуже поспішай.

Лиш майстрові скажи, щоб він
Мотузку добру сплів.
Повільно їдь, а привезеш —
Оддай мені без слів.

6

ВІДПЛИТТЯ

Один під щоглою стою.
Гудуть вали прибою.
Прощай, вітчизно! Назавжди
Прощаюсь я з тобою.

Відходить в море корабель
Далеко — на край світу.
Дивлюсь на вікна — ні тебе,
Кохана, ні привіту.

Пролийтеся, сльози, щоб мені
Ясні відкрились далі.
О, хворе серце, не порвись
Од суму і печалі.

7

ПІСНЯ ПРО ДУКАТИ

Золоті мої дукати,
Де я маю вас шукати?

Чи між золотавих рибок,
Що в струмку під сонцем грають,
Впливають і пірнають?

Чи між золотавих квітів,
Що у лузі під горою
Мріють, всипані росою?

Чи між золотавих птахів,
Що шугають в білім світі
Там, вгорі, в ясній блакиті?

Чи між злотними зірками,
Що сміються в хороводі
Кожну ніч на небозводі?

Ох, мої дзвінки дукати,
Ви не в хвилях, не в струмках,
Не в лугах, росою вмиті,
Не шугаєте в блакиті,
Не в прозорих небесах —
Мій лихвар вас; мов на гріх,
Держить в пазурах своїх!

8

РОЗМОВА У ПАДЕРНБОРНЬСЬКОМУ ЛУЗИ

«Чи ти чуєш відгук пісні,
Контрабаса й скрипки звуки?
Це красуні в колі тіснім
Линуть, взявшись за руки».

«Де, мій друже, ті музйки?
Ти в оману впав неначе.
Чую поросячі крики,
Чую рохкання свиняче».

«Чуєш, ріг сурмить завзято?
Це стрілець в гаю гуляє.
В травах бавляться ягнята,
Пастушок на флейті грає».

«Це не флейта, друже, в полі,
Ані ріг на полонині —
Свинопас іде поволі
І жене додому свині».

«Чуєш, пісня продзвеніла,
Ніби хор в красі небесній?
Плещуть ангельські крила
Славу пісні тій чудесній».

«Ах, твій хор під небесами,
Що веде чарівні співи —
Пастушата, що з піснями
Гусенят женуть крикливих».

«Чуєш, дальній дзвін лунає
Так велично, так чудово?
Люд побожний поспішає
Слухати господне слово».

«Ні, не дзвін пливе над нами.
Це, мій друже, лиш корови
Лунко брязкають дзвінками,
У хліви йдучи з діброви».

«Бачиш, має хустка біла
У вечірньому просторі?
То мене чекає мила
З ніжною журбою в зорі».

«Я, мій друже, бачу просто
Лісничиху, сиву Лізу,
Що, спираючись на костур,
В луг іде шукати хмизу».

«З фантазера в цьому герці,
Бачу, ти глузуєш, друже!
Чи і те, що в мене в серці,
Теж ти висмієш байдуже?»

СОНЕТИ

МОЇЙ МАТЕРІ В. ГЕЙНЕ

в дому фон-Гельдери.

Я звик високо голову держати,
Бо маю честь і мужність без догани;
Хай сам король мені у вічі гляне,—
Не опушу я їх, кохана мати.

Але тобі наважуся сказати:
Хоч дух у мене гордий, нездоланний,
Та біля тебе непокора тане,
Бо звик тебе, святу, я шанувати.

Моя душа подолана твоєю
Високою, прекрасною душею,
І в небеса я лину разом з нею.

І каюсь я за вчинки, що смутили
Твоє високе серце, серце миле,
Що так мене усе життя любило!

ФРЕСКО-СОНЕТИ ХРИСТІАНОВІ З[ете]

1

Я фіміаму не каджу колоді
Золоченій, всередині — пустій;
Не простягну руки людині тій,
Що обкрадає все святе, як злодій.

Повіній не уклонюся вроді,
Що безсоромність — мов окраса їй;
Кумир в кареті їде золотій,
Та запрягти мене у неї годі.

Я добре знаю: гордий дуб загине,
Але хисткої не зламать тростини,
Що хилить вітер, буря нагина.

Але скажи, на що здалась вона?
За паличку чепурунові стати
Чи порох із одежі вибивати.

я

Подайте маску — замаскуюсь нині
Під бідаря, щоб пишна та сволота,
Яку скрашають шовк і позолота,
Мене в своїй не числила родині.

Манер і слів дай простих, як людині,
Що їй зрідні обшарпана голота,
Бо почуття і розум неохота
Салонній віддавать балаканині.

Танцюю на німецькім маскарадї
З баронами, ченцями, королями,
Не всім знайомий, друг із блазнюками.

Мечем картонним зарубати б радї
Мене пани ці — ба! Лиш маску скину,
Весь набрїд розбіжиться за хвилину.

з

Я плакав би, та сил уже нема;
У височїнь хотїв би я злетїти,—
Немає сил; мов до землі прибитий,
Живу між гадїв, світ менї — тюрма.

Кохати я хотїв би, та дарма!
Я мрію подихом солодким жити,
Істоту милу ніжністю повити,—
Немає сил, на серце впала тьма.

Я чую, як із серця витікає
Гаряча кров, знемога охопила
Мене всього, і дух мій тихо лине

У царство снів та непрозорих тіней.
Болять, дрижать душі моєї крила,
І мла мене таємно огортає.

ЛІРИЧНЕ ІНТЕРМЕЦЦО

1

Коли настав чудовий май,
Садочків розвивання,
Тоді у серденьку моїм
Прокинулось кохання.

Коли настав чудовий май
І пташок щебетання,
Тоді я милій розказав
Мою журбу й кохання.

2

І рожу, й лілею, і сонце, й голубку,
Я все те, здавалось, любив до загину.
Тепер не люблю їх,— одну маю любку,
Дівчину-рибчину, перлину єдину;
Вона-бо, кохання первісточка гожа,—
І сонце, й лілея, й голубка, і рожа.

3

Твое обличчя чарівне
У сні тривожило мене.
Воно і ніжне й молоде,
Та вже бліде, таке бліде!

Уста ще повні щастя вщерть,
Але їх скоро вип'є смерть.
Погасне промінь неба в них,
В отих ясних очах святих.

4

Обличчям до мого обличчя склонись,
Хай сльози полинуть в нас спільно,
І серцем до серця мого притулись,
Хай племінь єднається вільно.

Коли наші сльози джерéлом буйнім
В велике те огнище зринуть,—
Я хочу востаннє тебе обійнять
І з жáлю-коханнє загинуть.

5

Стоять віки незрушно
В височині зірки,
І тужно споглядають
Одна одну віки.

Вони говорять,— мова
В них гарна і проста;
Але з філологів жоден
Її не прочита.

Я вивчив тую мову —
І знаю в ній кожне слівце,
Бо за граматику мав я
Коханої лице

6

На крилах пісні полину
З тобою вдалину,
На Гангову долину,
В країну чарівну.

Сади червоноквітні
Там в місячнім світлі цвітуть,
Там лотоси привітні
Сестричку милу ждуть.

Фіалки леліють у дрожі
І тягнуться до зірок,
Нашіптують потай рожі
Своїх запашних казок.

Газелі розумні й милі
Повз них біжать до струмка,
А здалеку котить хвилі
Й шумить священна ріка.

Під пальмою на смерканні,
У тиші й самоті,
Ми питимем чари кохання
В солодкім забутті.

7

Ти не любиш мене, ти не любиш мене,
Я не дуже за тебе журюся;
Як погляну на личенько тебе, ясно,
То веселий, мов цар, я роблюся.

Ненавидиш мене, те говорять мені
Ці кохані уста-рубіни;
Але дай поцілую ті уста знадні,
То забуду всі прикрі хвилини!

8

Цілуй, а не клянись мені!
Не вірю я в слова зрадні!
Слова солодкі,— та хотів
Я б поцілунків замість слів:
Я маю їх, то й вірю їм;
А слово?.. Слово — порох, дим!

Клянись, клянись, кохана, знов!
На слово вірить я готов!
Схилю голівоньку свою
До тебе — й вірю, що в раю.
Я вірю, мила, вірю знов,
Що більш, ніж вічна, ця любов!

9

Ти скажи мені, кохана:
Чи не мрія ти ясна,
Що співцеві в літню днину
В думці сміливій зрина?

Але ні! Уста такії,
Очі любі, чарівні,
Цюю гарну, милу вроду, —
Їх співець не змислить, ні!

Упирі та василіски,
Змії, страхи, ящірки,
Всі дива страшної казки —
От співцеві сні палкї.

Але ти, твоє лукавство,
Личко, погляди твої, —
І зрадливі, і лагідні, —
Їх співець не змислить, ні!

10

Мовби з піни хвиль родилася,
У красі своїй ясна,
З невідомим заручилася,
Одружилася вона.

Серце многотерпеливее,
Затамує і сум, і плач;
Глупоту і зраду милої —
Все прийми і все пробач.

Не жаль мені, хай серце розіб'є
 Загублена любов! Хоч промінь б'є
 Круг тебе з самоцвітів,— не жалкую;
 Я бачу твого серця ніч тяжкую.

Давно це знаю. Бачив я у сні
 В тім серці ніч,— не промені ясні,
 Те сёрденько гризе змія страшенна...
 Я бачив, любая, що ти нужденна.

Так, ти нещасна, і мій гнів погас,
 Нещасні ми удвох, любов моя.
 Аж доки смерть серця розіб'є в нас,
 Нещасні ми удвох, любов моя.

Я бачу глум в куточках уст і сміх,
 В очах упертість блискає твоя.
 Хай гордість в грудях ще живе твоїх,
 Ти все ж нещасна, як нещасний я.

Уста страждання обмива щомить,
 Огонь очей залле сльоза твоя.
 У гордих грудях болю не злічить,
 Нещасні ми удвох, любов моя.

І скрипка, і флейта грає.
 Сурма іскристо б'є,
 Весільної починає
 Дівча — кохання мое.

Розсипали дзвони й грози
 Літаврщик і сурмач,
 В них чути стогін і сльози,
 І добрих ангелів плач.

Ти все, як є, забула, мила,—
 Як довго мене ти в серці носила,
 У ніжнім, малім і брехливім вкінець,—
 Немає ніжніших, зрадніших сердець.

Ти біль і кохання забула, мила,
 Якими серце мені отруїла.
 Що більше — мій біль чи кохання? Дарма!
 Обом ні межі їм, ні краю нема.

Щоб квіти довідались пишні
 Як серце болить мені,
 Заплакали б, невітшні,
 З болю мого, смутні.

Що серце у мене хворе,—
 Знали б в саду солов'ї,
 Піснями печаль і горе
 Вони злікували б мої.

А знали б у високості
 Зірки, що біль мене гне,
 Вони б завітали в гості,
 Розважили б мене.

Та звідки їм знати все це?
 Одна лиш знає мій біль —
 Та, що розбила серце,
 Розбила без зусиль.

Чому троянди немов неживі,
 Кохана, скажи мені?
 Чому, скажи, в зеленій траві
 Фіалки такі мовчазні?

Чому так гірко дзвенить і співа
Жайворонком блакить?
Чому в диханні своєму трава
Тління і смерть таїть?

Чому холодне сонце поля
В задумі похмурій мина?
Чому така пустельна земля
І сіра, мов труна?

Чому мене, мов безумця, в п'їтму,
Моя печаль жене?
Скажи, кохана моя, чому
Покинула ти мене?

17

Співав соловейко, і липа цвіла,
Всміхалося сонце, скрізь радість була!
А ти цілувала мене, обіймала,
І так до тремтячих грудей пригортала...

Кричав чорний ворон і лист опадав,
І сонячний промінь так прикро блищав;
«Прощай!» ми сказали — холодне прощання!
Ти гречно вклонилась на гречне вітання.

18

Колись ми з дівчиною двоє кохались,
Одначе поводитись завжди гаразд;
Не раз «в чоловіка та жінку» ми грались,—
Ні сварки у нас не було, ні образ.
Ми з нею удвох жартували, втішались,
Та все цілувались собі, милувались.
Пустуючи так, немов діточок двоє,
«Ховатись» ми здумали в лісі та в полі,—
І так заховалися мудро обоє,
Що потім уже й не знайшлися ніколи.

А я не вірю в небо,
Хоч попик каже — гріх;
Я вірю в твої очі —
Небесне світло в них.

Я в бога теж не вірю,
Хоч попик каже — гріх;
Я вірю в твоє серце,
Це бог богів моїх.

Я в сили злі не вірю,
Хоч кажуть, що пекло є;
Я вірю в твої очі,
І в серце лихе твоє.

Як красно на світі! Як небо блищить!
На квітці росинка, мов слізка, тремтить...
Тут вітер пеститься деревцем струнким,
Там пісня лунає коханням палким,—
А серце розбите так тяжко болить,
Що хтів би в холодній могилі спочить...

Коли любов мою молоду
Візьме вогка могила,
В могилу темну і я зйду,
Схилюсь до тебе, мила.

Я дико цілую тебе — ти моя,
Холодна, німа, без надії.
Я плачу, тремчу і зітхаю я.
І сам, як труп, холодію.

Мерці устають — це півночі клич.
Ось танці заводять веселі,

А нас укрила темна ніч
На нашій твердій постелі.

Мерці устають на останній суд.
Він кличе до втіхи й муки;
А нам байдуже, нам хороше й тут,
Сплелися наші руки.

22

На півночі кедр одинокий
В холодній стоїть вишині,
І, сніжною млою повитий,
Дрімає і мріє вві сні.

Він мріє про пальму чудову,
Що десь у східній землі
Самотньо і мовчки сумує
На спаленій сонцем скалі.

23

Як я з милою розставсь,
З того часу не сміявсь;
Чув я жарти, чув я сміх.
А сміятись сам не міг.

Як же втратив я її,—
Сльози виплакав свої;
В серці жаль, нудьга німа,
А на бчях сліз нема.

24

Філістери йдуть на свято
В найкращих убраннях усі.
Стрибають, немов цапенята,
Зітхають, радіють красі.

Захоплено спостерігають,
Як світ романтично зацвів.

Іх вуха довгі вбирають
Радісний спів шпаків.

Я ж чорним серпанком з кімнати
Завісив своє вікно,
Мене з'явилися вітати
Привиди, зниклі давно.

З могили тінню сумною
Кохання давнє встає.
Сидить і плаче зі мною,
Й зворушує серце мое.

25

Кохає дівчину хлопець,
Та в неї вже інший є;
Той, інший, кохає іншу
І з нею до шлюбу стає.

А дівчина з горя заміж
За нелюба іде,—
То що ж її з ним чекає,
І що того хлопця жде?

Стара оця байка чи казка,
Проте — завжди нова:
Як станеться з ким — на двобі
Серце тому розбива.

26

В розкішній красі таємничій
Сіяє кохання мое,
І тихої літньої ночі
Страшні, дивні мрії снує.

«В заклятім саду походжають
Коханці смутні, самотні;
Тремтить ясний місяць промінням,
І чуть соловейка пісні.

Дівчина, мов постать камінна,
Навколішках рицар стоїть.
Аж ось дикий велет надходить,
Дівчина злякалась, біжить...

В крові пада рицар додолу,
Додому йде велет страшний...»
Як буду в могилі лежати,
Кінець буде казці чудній.

27

Вони мене дражили,
До серця дійняли,
Одні тим, що любили,
Другі тим, що кляли.

Вони мені до всього
Отрути долили,
Одні тим, що любили,
Другі тим, що кляли.

Котра ж мені найбільший
Жаль серцю завдала,—
То тая не любила
Мене і не кляла!..

28

На личку в тебе літо,
Неначе жар горить,
Але в малім твоїм серці
Зима, зима лежить.

Нічого в цьому світі
Тривалого нема —
Палатиме в серці літо,
А личко зв'ялить зима.

66

Всі за чаєм сиділи й розмову
 Про любов між собою вели.
 Естетичні були всі панове,
 Панії надто чулі були.

«Розумію — кохать платонічно!»
 Мовив радця, страшний як маня.
 Усміхнулась madame іронічно,
 «Ох!» зітхнула тихенько вона.

Пастор вкинув до того зважливо:
 «Не повинна любов бути палка:
 Для здоров'я це дуже шкідливо».
 «Як це?» тихо спитала дочка.

А графиня зітхнула важенько:
 «Ох, кохання — жага запальна!»
 І баронові потім зграбненько
 Подала склянку чаю вона.

За столом було місце маленьке,
 Не було ж тебе, любко, там знов.
 Як гарненько, моє ти серденько,
 Розказала б ти їм про любов!

З пісень моїх плине отрута,
 Інакших не знаю я.
 Отрути до мого серця
 Влила ти, кохана моя.

З пісень моїх плине отрута,
 Інакших не знаю я,
 Бо в серці у мене змії
 І ти, кохана моя!

У сні ридав я і плакав —
 Приснилось, що ти в труні.
 Прокинувся, а сльози
 Ще ллються з очей мені.

У сні ридав я і плакав —
 Приснилось, що ти не моя.
 Прокинувся, і ще довго
 І гірко плакав я.

У сні ридав я і плакав,
 Приснилось — ти будеш любити.
 Прокинувся я, і досі
 Не можу сліз спинити.

В гаю шумить вітер осінній,
 Так холодно, вогко вночі...
 Я їду самотній по лісі,
 Закутаний в темнім плащі.

Як швидко я їду, так швидко
 Вперед моя думка летить,
 Туди вона весело лине,
 Де милої хатка стоїть.

Ось брешуть собаки... Ось слуги
 Виходять мене зустрічати
 Зо світлом. Біжу я в господу,
 По сходах остроги бряжчать.

В кімнатці, у килими вбраній,
 Там пахощі милі, тонкі,
 Там люба мене дожидає,—
 Лечу я в обійми палкі.

Шумить вітер листям дубовим,
 І дуб промовляє мені:
 «Мандрівцю дурний! чого хочеш?
 До чого ті мрії дурні?»

Похований той на розпутті,
 Хто сам себе вбив, і журлива
 Блакитная квітка зросла там,—
 То квітка гріха нещаслива.

Холодної, тихої ночі
 Стою і зітхаю журливо.
 При місяці тихо леліє
 Та квітка гріха нещаслива.

Всі давні та прикрії співи,
 Всі мрії тяжкі, страшні —
 Я хочу тепер поховати
 Навіки в великій труні.

В труні я сховаю багато,
 А щó — це моя таїна.
 Немов Гейдельберзьке барило,
 Ще й більша будь має труна.

І мари потрібні для неї
 Із дощок, міцні та тяжкі.—
 Як довгі вулиці в Майнці,
 Повинні будь довгі такі.

І велетнів треба дванадцять
 Кремезних та довгих кликнуть,
 Як той Христофор святий в Кельні
 На Рейні,— такі мають будь.

Вони понесуть домовину
 І спустять у море її,—
 Велика ж потрібна могила
 Такій величезній труні.

Чи знаєте ви, чого буде
 Труна та велика й важка? —
 Кохання мое в неї ляже
 І вся моя туга тяжка.

ЗНОВУ НА БАТЬКІВЩИНІ

1

В темному житті моєму
Сяяв образ чарівний.
Згас давно той дивний образ —
Темна ніч в душі моїй.

Якщо поночі сидіти
Дітям трапиться малим,
Переляк свій розганяють
Діти співом голосним.

Так я поночі співаю,
Мов дитя, в чеканні дня,
Пісня, може, й не весела,
Але жах мій розганя.

2

Не знаю, що сталося зо мною,
Сумує серце моє;
Ця казка стара ні спокою,
Ні сну мені не дає.

Повітря свіже й прозоре,
І Рейну повільний плин;
В вечірньому сяйві гори
Звели гряди верховин.

Красуня на верховині
Одна сидить в самоті,
Вона в золотім одінні,
Розчісує коси злоті.

Із золота гребінь у неї,
І пісню співає вона,
І силою вабить своєю
Пісня її чарівна.

Плавця у човні малому
Проймає до серця біль,
Він дивиться вгору — й тому
Не бачить каміння між хвиль.

Зникають в потоці бурхливім
І човен і хлопець з очей;
І все це своїм співом
Зробила Лорелей.

3

Сумне моє серденько трудне,—
Довкола все раде весні;
Стою, прихилившись до липи,
На замковій стрімкій стіні.

Глибоко в долині блакитна
Спокійная річка біжить;
Там хлопчик пливе у човенці,
Закинувши удку, й свистить.

Довкола розкинулись мило
Барвисті дрібні береги,
Домочки, й садочки, і люди,
Отари, і луки, й луги.

Дівчата перуть собі хустя,
Веселий їх гурт гомонить;
З лотоків летять діаманти,
Млиновеє коло шумить.

Он сіра старезна в'язниця,
Хатина при їй вартова;
Увесь у червоному хлопечь
Рушницю свою набива.

Він ходить; по сталі рушниці
Проміння іскриться ясне;
Він честь віддає мені нею,—
Ох, краще б застрелив мене.

4

Ніч, дощ і негода страшенна,
На небі нема ні зорі;
Я мовчки по гаю мандрую,
А вітер шумить угорі.

Тремтить якийсь вогник здалека,—
Це, певне, в хатині лісній;
Мене той вогонь не привабить:
Непріязно в хаті сумній.

Стара і сліпа там бабуся
На кріслі понуро сидить,
Так тихо сидить, мов камінна,
Ні слова не мовить, мовчить.

Метуться в хаті, кленучи,
Рудий карбівничого син,
Об стіну рушницею кида
І люто регочеться він.

Дівчина пряде, і на кужіль
Все котяться сльози дрібні;
Собака вищить і, тремтячи,
Прищуливсь до ніжок її.

5

Коли я в дорозі потрапив,
До любчиної сім'ї,

Впізнали мене сестрички,
І батько, і мати її.

Питали мене про здоров'я,
Самі ж стояли на тім,
Що я не змінився нітрохи,
Хіба що став блідим.

Питав про тіток і небог я,
Про різних людей нудних,
І про малу собачку,
Що бачив я у них.

Також про одружену милу
Спитав я мимохідь,
Вони повідомили радо,
Що має вона родить.

Я дружньо їх поздоровив
І ввічливо пробелькотів,
Щоб щиро її вітали
Від мене безліч разів.

Сестричка тут озвалась:
«Собачка ніжна й мала
Велика стала й сказала,
І втоплена в Рейні була».

Коли сестричка сміється —
Я милу в ній пізнаю:
У неї ті самі очі,
Що вбили юність мою.

6

З двору рибальської хати
В море дивились ми.
Тумани надвечірні
Вставали вже з п'ятьми.

На маяку поступово
Спалахували вогні,

І корабель з'явився
В далекій далині.

Ми говорили про бурі,
Про те, як моряк живе,
Як він між водою і небом,
Між горем і щастям пливе.

Про береги далекі,
Про північ і про схід,
Про звичаї і народи,
З яких дивуватись слід,

Над Гангом — там велетенські
Ліси запашні цвітуть,
І перед лотосом люди
Навколішки стають.

В Лапландії люди маленькі,
Плескатоголові й брудні,
Навпочіпки сядуть, белькочуть,
І рибу печуть на вогні.

Дівчата прислухались,
Та все затихло нараз,—
У тьмі корабель сховався,
Бо був уже пізній час.

7

Над морем зійшов місяченько,
Поблискують хвилі сріблóm;
Я любку мою обнімаю,
Серденька тремтять нам обом.

Я тихо сиджу, мене люба,
Кохана в обіймах держить.
«Що чуєш ти в гомоні вітру?
Чого біла ручка тремтить?»

«Ох, друже, не вітру то гомін!
То співи русалок лились,

Мої то співали сестриці,
Іх море пожерло колись»...

8

Вже вечір. На морі так темно,
Все море в туман повилось;
А хвилі шумлять так таємно,
Щось білее з хвиль тих знялось.

Русалка з води виринає,
Сідає край мене вона; —
І тяжко русалка зітхає,
Тремтить її шата срібна.

Мене пригорта і цілує,
До болю в обіймах стиска,
Занадто вже щиро милує
Вродлива дівчина морська.

«Я чуло тебе пригортаю,
Я міцно тебе обняла,
В обіймах зогрітись бажаю,—
Холодна вечірняя мла».

У сутіні хмарної ночі
Щораз блідий місяць зника;
Смутніють щораз твої очі,
Вродлива дівчино морська.

«Смутніш вони бути не в силі,
Бо й так вже вільготні й сумні,—
То крапля із синьої хвилі
Зосталася в очах мені».

Як чайка там скиглить та в'ється!
Як море шумить та гука!
Чого твое серце так б'ється,
Вродлива дівчино морська?

«Ох, б'ється воно невгамовно,
Те серце моє навісне,

Кохаю тебе невимовно,
Ти, любе створіння земне!»

9

Коли повз твій будинок
Уранці проходжу я,
Радію, в вікні уздрівши,
Тебе, дитино моя.

Очей твоїх карих погляд
Запитує зоддалік:
«Хто ти й чого тобі треба,
Чужий, сумний чоловік?»

Відомий в землі німецькій,
Поет німецький я.
Згадають людей найкращих —
Назвуть і моє ім'я.

Багато німців, дитино,
Хочуть того, що й я,
Згадають найгірше лихо —
Назвуть і моє ім'я

10

Вечірні промені ясні
По хвилях миготіли,
Біля хатини самотні,
Мовчазні ми сиділи.

Все море вкрили тумані,
Вгорі чайки кружляли;
А сльози милої дрібні
З очей на руки впали.

І я навколішки упав,
На сльози ті дивився,
Ті білі руки цілував,
І гірких сліз напився.

Мені жуть-туга навісна
Так палить душу й тіло,
Та безталанниця сумна
Мене слізьми струїла.

11

На обрії далекім,
Як марево, встає
Крізь присмерк вечірній місто —
Забуте місто моє.

Вологий вітер мружить
Сірі шляхи водяні.
Веслує сумний з обличчя
Човняр у моему човні.

Сонце ще раз підвелось,
Над обрієм дивно сія,
Й показує те місце,
Де втратив кохану я.

12

Тебе я знов вітаю,
О місто, повне мрій!
Колись було ти, знаю,
Притулком милій моїй.

О вежі й ворота, щиро
Скажіть: де мила моя?
Я вам її довірив —
У вас і питаю я.

Але не винні вежі,
Що не завадили їй,
Коли вона, мов від пожежі,
Тікала з міста мерщій.

Для неї відкрились ворота
Охоче, бо кожен зна —

У дурня буде охота,
Коли захоче дурна.

13

Ніч тиха, всі вулиці в сні спочивають.
Колись моя люба в цій хаті жила;
Її вже немає, її тут не знають,
Оселя ж лишилася та, що й була.

І там хтось стоїть, вгору глянув, здригнувся,
І в розпачі руки ламає свої;
Ось місяць його освітив,— я жахнувся:
Обличчя і постать у нього — мої!

Ти, марище ночі! ти, тінь моя власна!
Нащо мене дражниш коханням моїм?
І так не забута година нещасна,
Як серцем я рвався на місці оцім!

14

Ти можеш спокійно спати,
І знать, що я живий?
Прокинеться гнів колишній —
Ланцюг я зламаю свій!

Чула ти давню пісню,
Як мертвий юнак в давнину
Опівночі кохану
Забрав до себе в труну?

Повір, повір, дитино,
В мої слова оці:
Живий я, і значно дужчий,
Аніж усі мерці!

15

Замріяно я дивився
На очі ті, на чоло —

Обличчя її на портреті
Враз оживать почало.

І посмішка чарівлива
З'явилася на устах,
І наче від сліз печальних
Заграло світло в очах.

І сльози покотились
У мене з-під повік,—
Не міг я, не міг повірить,
Що втратив тебе навік!

16

Вмирають люди, і роки
Минають один за одним,
Але не вмирає кохання,
Що в серці живе моім.

Ще раз подивитись на тебе
І мовити в смертний час,
Обнявши твої коліна:
«Madame, я кохаю вас!»

17

Що треба самотній сльозині?
Туманить вона мій зір.
Вона в очах у мене
Зосталася з давніх пір.

Багато сестер блискучих
У неї колись було,
Та з горем моім і щастям
Вітрами їх геть змело.

Розтанули, мов тумани,
І ті зірочки ясні,
Що радощі і страждання
Навіяли в серце мені.

Ох, так і моє кохання
Спливло без марних зітхань!
Ти також, самотня сльозино,
На віях моїх розтань!

18

Крізь хмари осінній півмісяць
Пробився серпом блідим.
Стоїть при кладовищі
Пастора тихий дім.

Читає біблію мати,
Син біля свічки притих,
Старша дочка куняє,
А менша каже до них:

«Ох, боже, до чого ж нудно
Життя в нас потяглось!
Тільки і є розваги,
Коли ховають когось».

Читаючи, каже мати:
«Та щó там, лиш четверо світ
Лишило зо дня, як батька
Поховано біля воріт».

А старша дочка позіхає:
«Помреш тут з вами, хоч плач,—
Я завтра піду до графа,
Кохає мене цей багач».

А син молодший сміється:
«Тут трое мисливців є,
Що роблять золото й приймуть
Мене в товариство своє!»

Тут синові біблію мати
В обличчя бліде шпурля:
«Ти хочеш розбійником стати,
Прокляте богом хлоп'я!»

І чують — щось стукнуло в шибку,
І бачать — рука у вікні.
То батько, що вмер, на подвір'ї
У чорнім стоїть вбранні.

19

Чи вона не помічала
У твоїх очах кохання?
Чи не міг ти прочитати
І в її очах бажання?

Чи крізь них не видно душу,
Серце шире, не байдуже?
Адже ти в подібних справах
Не осел, мій любий друже!

20

Любили вони — та обоє
Дивились, немов вороги,
І вперто обоє мовчали,
Хоч мліли обоє з жаги.

Вони розлучились — лиш зрідка
Їх сни еднали німі.
Вони вже давно були мертві
Ї не знали про те самі.

21

Гукнув я чорта, і він прибув,
Але не такий, як я думати звик.
Він не гидкий, не кульгавий був,
А милий, приемний чоловік,
Чоловік у літах своїх найкращих —
І з світських, вихованих, путящих.
Він вельми тямущий дипломат,
Про церкву й державу балакати рад.
Що ж трохи блідий, в тім дива немає —

Санскрит і Гегеля саме вивчає.
Фукé — поет його кращих мрій,
А критику він, мабуть, геть покине,
Віддавши заняття це старовинне
Гекаті, прабабці любій своїй.
Хвалив він мої юридичні вправи,
Бо й сам колись бравсь до цієї справи.
Сказав, що цілком байдужий він
До дружби моєї,— і гречний уклін
Зробив, запитавши: — Чи ми, скажіть,
В іспанськiм посольстві не бачились з вами?
І я, придивившись до нього, ту ж мить
Згадав, що знайомий вже з ним роками.

22

Не кепкуй, людино, з чорта!
Шлях життя короткий в нас,
А вогонь одвічний в пеклі
Ще палає — не погас.

Сплачуй всі борги, людино!
Довгий шлях в житті для нас —
Доведеться брати на́бір,
Як робив ти вже не раз.

23

Були ми маленькими дітьми,—
Веселеньких пара діто́к;
В курник заберемось, бувало,
Сховаємось там у куток.

Після й заспіваєм, як півень;
Хто-небудь іде до хліва́,—
От ми: «Кукуру́ку!» — він дума
На нас, що то півень співа.

В дворі нашiм скриня стояла,
Ми вбрали папером її,
І хату порядну зробили
Собі ми із скрині тії.

Старая сусідська кицька,—
Ото у нас гість був такий;
Її ми вітали й низенько
Вклонялись, мов пані якій.

Питали її про здоров'я,
Чи все в неї дома гаразд;
Ох, потім прийшлося про тее
Питать старих кицьок не раз!

Ми часто собі, мов старії,
Поважну розмову вели,
Про те, як то все було краще,
Як ми молодими були,

Про вірність, любов і про дружбу,
Що все те зо світу зника,
Що грошей немає, а кава
Тепер дорога така!..

Минули забави дитячі,
Все гине й не вернеться знов,—
І гроші, і світ, і часи ті,
І вірність, і дружба, й любов!

24

Аж серце стисне, як згадаю
Забуті давні дні, коли
Спокійний світ лежав без краю
І люди мирно ще жили.

Все зрушилось навколо тебе,
Нужда й гризота скрізь тепер,
Неначе бог помер у небі
І в пеклі чорт давно помер.

А навкруги таке страждання,
Таке холодне люте зло,—
Коли б не крихітка кохання,
Навряд чи можна б жить було.

Приснилась мені моя люба —
 Пригноблена жінка сумна.
 Свої колишньої вроди
 В нужді позбулася вона.

Дитя до грудей пригортала,
 А друге за нею брело,
 І зір, і хода, і одежа —
 Все в неї убоге було.

З базару вона поверталась,
 Коли я її перестрів,—
 Спинивсь я, і сумно й спокійно
 До неї заговорив:

«Бліда ти, стомлена й хвора,
 У дім мій зо мною ходім,
 Я буду на хліб заробляти
 Трудом і старанням своїм.

Для діток твоїх недорослих
 Віддав би я радо життя,
 Найбільше ж — для тебе самої,
 Знедолене, бідне дитя.

Не буду тобі говорити
 Про те, що тебе я любив,
 Коли ж ти помреш — на могилі
 Ридатиму я без слів».

Не шалійте з нетерпіння,
 Якщо тон пісень журливих
 Часом ще звучить виразно
 І в моїх новіших співах.

Зачекайте, відлунає
 Давне горе непривітне,
 І нова весна піснями
 В серці зціленім розквітне!

Пора схаменутись, позбутися мрій,
Кінчати з безумною грою,—
Я надто довго, як лицедій,
Комедію грав з собою.

Чудові куліси в театрі я мав —
І все в романтичному стилі,
Мій лицарський плащ в брузументах палав,
Палали чуття спломенілі.

І що ж, хоч я мудро дивацькі оті
Приборкав чуття навіжені,
Нещасний і досі ще я у житті,
Мов досі ще граю на сцені.

О боже! Убравшись в позичений грим,
Казав я всю правду до краю —
Не знав я, що з смертю у серці своїм
Вмирушого воїна граю.

Всеволодний Вісвамітра
То б'ється, а то постить,—
Корову у Васішти
Йому одібрать кортить.

Який ти бик, Вісвамітро,
Про що тут говорить,—
Коли за корову ти можеш
І битися і постить!

Тільки б серця не зламала
В тебе доля навісна,
Все віддасть нова весна,
Що зима колись забрала.

Скільки ще тобі радіти!
Вічне щастя зберегти!
Серце, все що любиш ти —
Смієш, мусиш ти любити!

30

Любко, це для тебе згуба,
Сам про те я мушу дбати,
Щоб не дати твому серцю
Від кохання запалати.

Я про тебе дбаю широко,
А однак не раз благаю,
В серці криючи благання:
«Покохай мене, мій раю!»

31

Друже мій, ти закохавсь,—
Біль новий тебе колише;
Все темніше в голові,
А на серці — все ясніше.

Друже мій, ти закохавсь,
Не сховаєш те, що зріє —
Твого серця ширий жар
Крізь жилетку пломеніє.

32

Хотів перебути з тобою
Хвилину самоти —
Не згодилась зо мною,
Бо поспішала ти.

Сказав я: душа спопеліла
І жар мій — все буде твоїм!
Ти кніксен мені зробила
І засміялась при тім.

86

Мене ти ще більш печальним
Зробила на довгі дні —
У поцілунку прощальнім
Відмовила мені.

Стрілятися я не стану,
Про це ти й думать облиш,—
Бо все це, моя кохана,
Було вже зо мною раніш.

33

Світ наш занадто фрагментоподібний.
Німецький професор, ось хто тут потрібний!
На світ роздертий він кине оком,
В зрозумілу систему стулить шматки
І своїм нічним ковпаком і шлафроком
Заштопає світобудови дірки.

34

Сьогодні в них, мабуть, гості,
В будинкові скрізь вогні.
На другому поверсі, часом,
З'являється тінь у вікні.

В пільмі я стою самотній,
І ти не бачиш мене.
Ще важче тобі зазирнути
У серце мое смутне.

Це серце до тебе лине
І гине з кохання свого,
Воно обливається кров'ю,
А ти не бачиш того.

35

Хотів би я в слово єдине
Вмістити всю душу смутну,

Віддать його вільному вітру —
Нехай би одніс вдалину.

Нехай би печаль в отім слові
До тебе моя попливла,
Щоб ти її кожну хвилину
Почути, кохана, могла.

І навіть, коли серед ночі,
Заплющиш ти очі ясні,
І тут щоб знайшло моє слово
Тебе у найглибшому сні.

36

Вперше може нещасливо
Закохатись навіть бог,
Але вдруге безнадійно
Закохається лиш дурень.

Що ж, я дурень, я кохаю
Знов без жодної надії,
Сонце, місяць, світ сміється,
Я сміюся теж — і гину.

37

Мав я від них і раду й пораду,
Брали мене, як на принаду —
Мовляв, ти трохи лиш зажди,
Ми тебе визволимо з біди.

Але за їхньої допомоги
Я, мабуть, простяг би з голоду ноги,—
Коли б не з'явивсь чолов'яга один,
Взявся як слід за мене він.

Ну й чолов'яга! Вічне спасибі
Він заслужив на моєму хлібі!
Шкода, що з ним не обнятися нам,—
Бо чолов'яга отой — я сам!

Мені приснилося: я бог,—
 У небі дні минають,
 І хором ангели пісень —
 Моїх пісень співають.

Я тістечка й цукерки їм,
 І все, що забажаю,
 П'ю «кардинал», але боргів —
 Боргів я тут не маю.

І все ж гнітить мене нудьга,
 На землю я хотів би.
 Коли б не богом був я тут —
 З нудьги осатанів би.

«Нум, довгоногий Гавриїл,
 Злітай униз для мене,
 І друга щирого мого —
 Пристав сюди Еугена.

Шукай його не між книжок,—
 За пляшкою токаю;
 Не в церкві знайдеш ти його,
 А в мамзель Мейер, знаю».

Розправив крила Гавриїл,
 І хвацько вниз метнувся,
 І незабаром з гультьєм,
 З дружком моїм вернувся.

«От бачиш, хлопче, вже я бог,
 Владар землі і люду!
 Хіба тобі я не казав,
 Що чимсь путящим буду?»

Ти не дивуйсь — я чудеса
 Щодня творю господні —
 Тобі на радість весь Берлін
 Вщасливлю я сьогодні.

Каміння бруку розколю
 Ту ж мить по половинці —

В нім свіжих устриць посаджу,
Нехай жеруть берлінці!

Смачний лимонний сік дошем
Нехай їх рясно скропить,
Міські канали через край
Нехай рейнвейн затопить».

Гуде, радіє весь Берлін,
Накинувся на страви,
Пани із земського суда
П'ють просто із каналу.

Хвала божественним харчам! —
Поети славлять їжу!
Вилизує офіцерна
Панель — надивовижу!

Розумні фендрики гуртом
Взялись до діла живо —
Вони ж бо знають: не щодня
Таке буває диво!»

39

Залишив я вас у чудовому липні,
Щоб нині у січні зустрітись знов.
Тоді ви, здається, палали від спеки,
Тепер прохолола либонь ваша кров.

Я знову подамсь, коли ж знову вернуся —
І жар ваш і холод давно вже помре,
І мовчки пройду я повз ваші могили,
І серце моє буде бідне й старе.

40

У темній поштовій кареті
Ми їхали вдвох крізь ніч,
Ми линули серцем до серця,
Дивилися віч-у-віч.

Коли ж зайнявся ранок,
Ми кличемо провідника:
Сидить між нами заець —
Амур, пасажир без квитка!

41

Коли ми одружимося — тобі
Всі заздритимуть та й годі,
Зо мною ти житимеш, далєбі,
В розвагах і насолоді.

Хоч лайся, хоч бийся — буду терпіть,
Покірно гнутиму спину;
А віршів моїх не станеш хвалить —
Ту ж мить тебе покину.

42

Сурмлять блакитні гусари
І геть виїжджають з воріт.
Кохана, я знову для тебе
Приношу троянди квіт.

Чудові були в нас гості!
Військового щастя сини,
Здається, і в серці твоему
Були на постой вони.

43

Кастрати аж завищали,
Коли я голос подав;
Кричали і верещали:
Для них я грубо співав!

І так вони пискотали
Тоненьким голоском,
Що трелі, немов кристали,
Розносилися дзвінком.

Співали вони до нестями
Про очі і ночі — ах!
Від того мистецтва дами
Аж плавали в сльозах.

44

Ти й красуня й господиня
Над усім добром своїм,
Льох і стайня в тебе добрі,
Маєш добре поле й дім.

У садку твоїм политі
І стежки і квітники,
Околіт — і той вживаєш:
Набиваєш сінники.

Лиш устам твоїм і серцю
Ужиття ніяк нема,
І в напівзужитім ліжку
Ти вночі лежиш сама.

45

Ніч шляхи укрила дальні,
Душу й серце втома крає...
Тихим світлом безпечальним
Місяць землю осяває.

Ніжним світлом місяць боре
Мовчазне страхіття ночі;
І мое минає горе,
І сльоза сплива на очі.

46

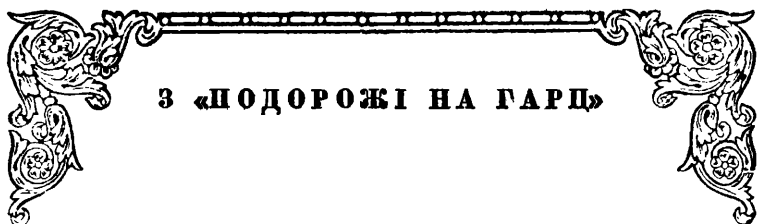
Так, смерть — це тиха ніч без снів,
Але життя — задушний день.
Вже смеркло... Спати, спати...
Цей день мене так втомив.

Над ліжком липа сниться мені,
Співає юний соловей,
Вічну пісню кохання
Я чую навіть у сні.

47

Де кохана, для якої
Ти співав пісні чудові,
Коли в серці в тебе грало
Вічне полум'я любові?

Вже те полум'я погасло,
В серці холод і мовчання,
Книжка ця — то тільки урна
З попелом мого кохання.

З «ПОДОРОЖІ НА ГАРЦ»

ПРОЛОГ

Білі глянцеві манжети,
Чорні фраки і панчохи,
Ніжна мова, поцілунки,—
Ох, коли б їм серця трохи!

Серця в груди, і в те серце —
І любові і страждання.
Ох, мене вбиває щебет
Про фальшивий біль кохання!

Хочу я податись в гори,
Де хати на кручах мріють,
Де зітхають вільно груди
І вітри на волі віють.

Хочу я податись в гори,
Де стоять струнки смереки,
Мчать струмки, птахи співають,
Хмари в світ пливуть далекий.

Прощавайте, пишні зали,
Пишні франти, пишні дами!
Хочу я податись в гори —
І сміятися над вами.

ГІРСЬКА ІДИЛІЯ

I

На горі стоїть хатина,
В ній живе гірник старий.
Там шумить ялина тихо,
Світить місяць золотий.

Є в отій хатині крісло
В дивних різьбах — аж сія;
Хто сидить в нім — той щасливець,
І отой щасливець — я.

Біля ніг моїх дівчатко,—
Чарівний, щасливий вид,
Очі — дві зорі блакитні,
Губки — наче рожі цвіт.

Сяють ті блакитні очі,
Мов безмежний небовид.
Ось вона кладе лукаво
Пальчик свій на рожі цвіт

Ні, пряде ретельно мати,
Йй не чути наших слів,
Приграє на цитрі батько
Пісні давньої мотив.

І дівчатко шепотіти
Починає в тишині.—
Не одну вже таємницю
Звірило воно мені. •

«З дня, як тітка наша вмерла,
Не з руки ходити нам
На стрілецький двір у Гóслар,
Як чудово й гарно там!

Тут у горах так самотньо,
Стужа, тиша навкруги.
А зимою, наче в гробі, ..
Засипають нас сніги.

Я дівчисько полохливе,
Мов дитя, боюсь весь час
Тих гірських недобрих духів,
Що вночі лякають нас».

Ці слова сказала мила
І, злякавшись їх сама,
Рученятками обличчя
Затулила обома.

Дужче шурхає ялина,
Прядка крутиться й турчить,
І дзвенить тихенько цитра,
І старий мотив звучить:

«Злої влади темних духів
Ти не бійсь, моє дитя!
Добрі ангели на варті
Біля тебе все життя».

п

Віттям-пальцями ялина
Нишком торгає вікно,
Місяць тихо підглядає,
Підслухає нас давно.

За стіною в комірчині
Батько спить вже й мати спить,
Нам не спиться — ми з тобою
Будем тихо гомонить.

«В те, що молишся ти, милий,
Щось не віриться мені.
Уст твоїх лихе тремтіння —
Не молитва це, о, ні!

Щоразу мене лякає
Лють у тебе на устах,
Та очей твоїх проміння
Розганя мій темний страх.

Маю сумнів я, що віру
Міг правдиву зберегти

В бога-батька, бога-сина
І святого духа ти».

Ох, ще в нььки на колінах
Сидячи, малим хлоп'ям,
Вірив я у бога-батька,
Що добро дарує нам.

Він створив чудову землю
І на ній людей своїх,
Сонцю, місяцю і зорям
Наперед призначив біг.

Старший я робивсь, дитино,
І далеко більш почав
Розуміти, і нарешті
В бога-сина вірить став.

В бога-сина, що любові
Зміст одкрив нам у житті,
І за це у нагороду
Був розп'ятий на хресті.

А тепер, коли я виріс,
Все читав і скрізь бував,
Чистим серцем, щирим серцем
Віру в духа я сприйняв.

Він творив великі, й зараз
Більші здійснює дива:
Трощить замки злих тиранів,
Рабські ярма розбива.

Гоїть рани й поновляє
Людське право давніх літ,
За яким всі люди рівні,
Всі — один шляхетний рід.

Він розвіює тумани,
Вимітає, мов сміття,
Гніт химер, що труять щастя
І гноблять нас все життя.

Безліч рицарів відважних
В світі дух святий обрав,
Щоб свою здійснити волю,
Він їм мужності надав.

Прапори палають, іскри
На мечях горять дзвінких!
Хочеш бачити, дитино,
Гордих рицарів таких?

Глянь на мене, і не бійся —
Поцілуй мене, дитя!
Я — святого духа рицар
І його обранець я.

III

Тихо місяць за ялину
Заховався — зник на мить,
А у нас в кімнаті лампа
Кволо світить, ледь мигтить.

Та мої блакитні зорі
Не згасають ні на мить,
Уст рожевий цвіт палає
І дівчатко шепотить:

«Тягнуть в нас маленькі гноми
Хліб і сало крадькома.
Покладем надвечір в скриню,
А на ранок вже й нема.

Тії гноми позбирають
З молока вночі вершки,
Не прикриють глечик — кицька
Решту вип'є залюбки.

Наша кицька — справжня відьма.
Вітер свище, грім гримить,
А вона вночі на гору
До старих руїн біжить.

В давнину стояв там замок,
В замку блискали мечі,

Рицарі, пажі і дами
Танцювали там вночі.

Закляла лиха чаклунка
Люд і замок цей колись.
Зникло все — в німих руїнах
Хижі сови завелись.

Наша тітка говорила,
Якщо певне слово знать,
В слухний час і в слухнім місці
Уночі його сказать —

Знов з руїн постане замок
В сяйві, світлий, як вінець,
Рицарі, пажі і дами
Знову підуть у танець.

Хто прокаже тее слово —
Буде замком володїть,
Юну честь його прославлять
Барабани й трубна мідь!»

Так казками розцвітає
Уст її рожевий квіт,
А в очах її для мене
Небо й зорі — цілий світ.

Обвива своїм волоссям
Пальці дівчинка мені,
І цілує, і сміється,
І змовкає в тишині.

Речі в цю кімнату тиху
Мов з минулого зійшлись,
Стіл і скриня — я, здається,
Бачив їх уже колись.

Мирно цокає годинник.
Чути — цитра на стіні
Почина сама бриніти,
І сиджу я, наче в сні.

Саме тут — те слухне місце,
Саме зараз — слухна мить;
Почуваю — зараз певне
Слово з уст моїх злетить.

Бачиш, мила, просвітліла
Темна ніч, глуха пора:
Зашумів потік у лісі,
Прокидається гора.

Вже в ущелині лунають
Звуки цитри, гномів спів,
І, немов весна, безумний
Раптом ліс квіток розцвів.

Квіти, мудрі дивні квіти,
Весь казковий ряст і цвіт
Сходить пахощами, наче
Подолавши муки гніт.

Диким полум'ям троянди
В тісноті навкруг звелись;
Мов колони кришталеві
Пнуться лілії увись.

Зорі, мов сонця великі,
Тужно сяють з вишини,
В чаші лілій велетенські
Тихе світло ллють вони.

Але ми — найбільш, дитино,
Ми за цей змінились час;
Смолоскипи, шовк і злото
Сяють весело круг нас.

Ти — принцеса; ця хатина —
Замок світлий, мов вінець.
Рицарі, пажі і дами
Ось ідуть уже в танець.

Буду я тобою, замком —
Цілим світом володїть
Юну честь мою вславляють
Барабани й трубна мідь!

ІЛЬЗА

Зовусь я принцеса Ільза,
І в Ільзенштейні мій дім.
Як хочеш будь щасливим,
У замок мій ходім!

Чоло тобі окроплю я
Бризками світлих хвиль.
Мій друже сумний, ти забудеш
Зо мною свій давній біль.

В руках моїх сніжнобілих,
На грудях білих моїх
Побачиш ти безліч дивних
Казкових снів старих.

Тебе я на смерть зацілюю —
Аж ось мої руки сплелись,—
Як Генріха я до смерті
Зацілювала колись.

Не встати з мертвих мертвим
І тільки живий живе.
Прекрасна я, і гаряча
Кров в моїм серці пливе.

Ходім в кришталевий зо мною,
У замок казковий мій.
Там рицарів і зброєносців
Кружляє з дамами рій.

Шовки шелестять у танці
І чути бряжчання шпор.
Там карлики б'ють в барабани,
Приспівує скрипок хор.

Ти будеш в моїх обіймах
Лежати, як Генріх, мій пан.
Йому затикала я вуха,
Коли гримів барабан.

ПІВНІЧНЕ МОРЕ

ПЕРШИЙ ЦИКЛ

1. КОРОНУВАННЯ

Ви, пісні! Ви, хороші пісні мої!
Вставайте! Вставайте! Озбройтесь!
В сурми сурміть,
На щиті підніміть
Це дівча молоде,
Що серцем моїм володіти буде,
Мов королева.

Привіт тобі, молода королево!

Із сонця вгорі
Зриваю я золото променів сяйних
І сплітаю ясну діадему
Для твого чарівного чола.
Од сповитих синім шовком небес,
Звідки сяють вночі самоцвіти,
Я відкраю коштовний шматок
І накину його, мов порфіру,
На твої, королево, плечі.
Я дам тобі придвірний почет
З бундючно-дзвінких сонетів,
Гордих терцин і ввічливих стансів;
Кур'єром в тебе буде мій дотеп,
Придвірним блазнем — моя фантазія,
Герольдом, що має сміх крізь сльози в гербі,
Служити буде мій гумор.
А сам я, моя королево,
Стаю на коліна перед тобою

І побожно, на червоній оксамитній подушці
Передаю тобі
Оту крихітку розуму,
Що з ласки своєї лишила мені
Королева, що перше за тебе була.

2. СУТІНКИ

На безлюднім березі моря
Сидів я самотній, з печальними думами.
Сонце сжилося й слало
Смуги огнисті на воду,
І білі, далекі хвилі,
Що їх пригонив прибій,
Пінилися, билися ближче та ближче.
Шурхіт таємний, і шепіт, і свист,
І сміх, і зітхання, і шелест,
Таємний мотив колискової пісні —
Мені нагадали забутії саги,
Милі казки старовинні,
Що я їх колись у дитинстві
Чув від сусідських дітей,
Коли ми вечором влітку
На кам'яних східцях перед будинком
Сиділи в тихій розмові;
Бились маленькі дитячі сердечка,
Горіла цікавість у оченятах.
В цю ж годину дівчата в домі
Біля духмяного цвіту в вазонах,
Біля вікон сиділи,
І їхні рожеві обличчя
Сміялись, осяяні місячним світлом.

3. ЗАХІД СОНЦЯ

Вогнисто-червоне сонце зникає
В шумливім, в далекім
Сіро-сріблястім морі.
Легенькі хмарки, мов рожеве видіння,
Линуть услід йому; а наспроти
З похмурих, осінніх хмарин мерехтливих

Сумним, і мертвотно-поблідлим обличчям
Дивиться місяць; а в небі за ним,
Неначе іскорки світла,
В далях туманних блимають зорі.

Сяяло в небі колись
Вірне подружжя —
Бог — Сонце й богиня Селена,
А навкруг золотились зірки,
Мов їхні маленькі безгрішні діти.
Та язики зашипіли отруйні
І розлучилося у ворожнечі
Щире подружжя — Сонце й Селена.

Тепер удень, у самотній пишноті
Підводиться в небі Сонце, як бог,
Звеличене в пісні, прославлене здавна
Від гордих, багатих людей.
А темної ночі
В небі блукає богиня Селена,
Мати нещасна,
З посиротілими дітьми — зірками,
Сяючи сумно і тихо,
І дівчата закохані й мрійні поети
Присвячують їй свої співи і сльози.

Богиня Селена серцем ласкавим
Досі кохає ще красеня-мужа.
Вечором тихим тремтлива й бліда,
Стежить вона крізь прозорі хмарини
Поглядом журним, — куди він зникає.
Може б хотіла сказати: «Вернися!
Діти кличуть тебе!»
А впертий бог-Сонце,
Дружину побачивши, почервоніє
Подвійним рум'янцем
Від гніву і болю,
І неблаганний іде з небосхилу
На ліжко вдовецьке холодне.

Отак-то безжальна і люта злоба
Принесла горе, нещастя і муку
Навіть вічним богам.

І бідні боги вгорі в небесах
Блукають у горі
Шляхом безутішним.
Ім смерті немає,
І тягнуть вони за собою
Своє променистее горе.
А мені, людині
Маленькій, щасливій від того, що смертна,
Навіщо мені нарікати на долю?

4. НІЧ НА БЕРЕЗІ МОРЯ

Беззоряна ніч і холодна.
Хвилюється море,
Над морем же, просто на череві,
Лежить вайлуватий північний вітер
І таємничим хрипливим голосом,
Мов буркотун у хорошому гуморі,
З морем веде теревені.
Він повідá неймовірні історії,
Казки про велетнів давні й химерні,
Норвезькїї саги прадавні,
І раптом регоче, і в реві несе
Закляття із Едди і руни,
Та так же він виє уперто-похмуро,
Що діти біляві моряни
Підскакують з хвилі, радіють, мов п'яні,
В шаленому захваті.

Тимчасом на березі рівнім,
Пісочком вологим від хвилі морської
Чужинець проходить, і серце у нього
Кипить гірш од вітру і хвилі.
І де тільки ступить,
Там сиплються іскри й тріщать черепашки.
Він щільно вгорнувся у плащ сіруватий,
І швидко крокує крізь ніч серед бурі
На вогник маленький,
Що блимає тихо й любовно
В самотній рибальській хатині.
Десь батько із братом на морі,
Самісінька в хаті

Лишилась рибалчина донька,
Чудово-вродлива рибалчина донька.
Одна біля вогнища довго сидить
І слухає пильно, як в казані
Солодко-тихо клекоче вода,
Сушений хмиз підкидає в вогонь,
Дмуха в багаття,
І сяйво червоне
Грає чарівно
На розпашілому личку її,
На ніжнім та білім плечі,
Що так вигляда соромливо
З шорсткої сорочки,
Тремтить і на ручці малій,
Що дужче стягає спідничку
Круг стану стрункого.

Аж враз розчиняються двері
І входить нічний перехожий,
І дивиться він із любов'ю
На миле дівчатко біляве,
Що в хвилюванні стоїть перед ним,
Немовби тремтяча лелія.
Він кидає плащ на долівку,
Сміється і каже:
«Ти бачиш, дитинко, я слова дотримав,
Ось я прийшов, і зі мною прийшов
Казковий той час, коли з неба боги
Приходили в хату до людських дівчат
І людських дівчат обнімали,
І з ними родили
Скіпетроносних царів і героїв,
Що дивом бували для світу.
Тож не дивуйся ти більше, дитинко,
Цьому божеству, що стоїть із тобою.
Дай мені краще ти чаю із ромом,
Бо ніч холоднюща,
А в холод такий
Мерзнем також ми — правічні боги,
І ходимо потім з божественним нежитем
І з кашлем безсмертним».

5. ПОСЕЙДОН

Сонце проміннями грало
Над морем хвилястим, безкраїм.
Далеко на рейді блищав корабель,
Що мав у вітчизну забрати мене.
Тільки супутного вітру немає.
На дюні пісковій сидів я спокійно,
На березі тихім,
І пісню читав собі про Одиссея,
Давню, але нестаріючу пісню,
І з сторінок, розколиканих морем,
Радісно чулося тут біля мене
Дихання богів,
І людства весна промениста,
І небо квітуче Еллади.

Серце мое співчуттям проводжало
Сина Лаертового у біді,
Билося з ним у журливій задумі
Біля гостинного вогнища,
Там, де цариці пурпур прядуть,
Допомагало брехати й тікати
З обіймів жіночих, з печери циклопів,
Ішло вже за ним в кімерійську ніч,
Де кораблі погибали в негоду,
Терпіло вже з ним невимовнее горе.

Зітхнувши, сказав я: «О злий Посейдоне,
Гнів твій страшний,
І сам я боюся,
Що не вернуся в далеку вітчизну!»

Ледве я мовив останні слова,—
Запінилось море
І з білої хвилі сам бог океану,
Виткнувши голову у осоці,
Крикнув глузливо до мене:

«Не бійся, поетику!
Зовсім не хочу вчинити я зла
В морі твоєму кораблику
Чи налякати твоє існування

Бурею — в морі похмурім.
Ти ж бо, поете, мене не гнівив,
Ти не розбив ані башточки в мурах
Священного міста Пріама.
Ти й волоска не спалив на чолі
Сина мого Поліфема,
Ніколи тобі не давала порад
Богиня — Афіна Паллада».

Так проказавши, старий Посейдон
Знову поринув у море.
Із цього морського грубезного жарту
Довго сміялися десь під водою
Перекупка риби,— товста Амфітріда,
І дочки дурненькі Нерея.

6. ПРИЗНАННЯ

Вечір підкрався тихенько на землю,
Ще шаленіше шумів прибій,
Я ж бо сидів і дивився
На білий танець валів.
І мої груди здіймались, як море,
І мене охопила глибока журба,
Журба за тобою, люба, хороша.
Образ твій світлий ношу я в собі,
Всюди він кличе мене,
Всюди й повсюди —
І в вітровім шумі, і в клетоті моря
І в тяжкім зітханні моїх грудей.

Очеретинкою пишу на піску:
«Агнесо, кохаю тебе!»
Хвилі ж розлючені вдарили враз
На ніжне слово кохання
Й зітерли його.

Крихкий очеретку, зрадливий піску,
Хвилі текучі,— більш вам не вірю.
Небо темнішає,— серце у кривді,
Міцною рукою з норвезьких лісів
Я вириваю найвищу ялину,
Вмочаю її

У пашеку Етни,
І цим велетенським пером огняним
Пишу на небесній стелі:
«Агнесо, кохаю тебе!»

Щоночі в небі від того часу
Палатиме вічно вогнистий напис,
І всі покоління прийдешні
Читатимуть радо небесні слова:
«Агнесо, кохаю тебе!»

7. УНОЧІ В КАЮТІ

Море має перлини,
Небо має зірки,
А моє серце, моє серце,
Моє серце має кохання.

Безкраї море і небо,
Та серце моє ще більше,
Барвистіш, ніж перли й зорі,
Світиться й сяє моє кохання.

Ти, маленьке юне дівча,
Увійди у велике серце;
Моє серце і море й небо
Помирають з того кохання.

* * *

До блакиті в чистім небі,
Де барвисто сяють зорі,
Я припав би поцілунком,
Щоб, припавши, буйно плакати.

Зорі ті — то милі очі,
Що блищать, горять здалеку,
І вітають дружньо-щиро
З голубого небозводу.

І до того небозводу,
До зірок — очей коханих

Молитовно зводжу руки
І прошу й молю без краю.

«Любі очі, милі зорі!
Дайте ви душі блаженство,
Дайте вмерти! Дайте злитись
З вами, любі, з вашим небом!»

* * *

Із очей небесних іскри
Грають золотом і ллються,
Серце шириться без краю,
Вщерть наповнене коханням.

Очі-зорі, плачте! Лийте
В серце іскри золотисті,
Щоб тими слізьми-зірками
Переповнить мое серце.

* * *

Заколисаний на хвилі
І замріяний думками,
Я один лежу в каюті,
Сам на ліжкові в куточку.

Крізь відкритий люк я бачу
В небесах зірки блискучі,
Мов солодкі оченята
У коханої моєї.

Ті ласкаві оченята,
Мовби варта наді мною,
Миготять, мене вітають
З голубої стелі неба.

В ту високу стелю неба
Я вдивляюся, щасливий,
Доки біла мла туману
Не закриє любі очі.

* * *

У дерев'яну стіну корабля,
Біля якої лежу я мрійливий,
Б'ються хвилі, шаленії хвилі.
Вони шумлять і шепочуть
Мені таємниче на вухо:
«Безумний ти хлопче!
Руки короткі, а небо — далеке,
Зірки ж в небесах,
Мов прибиті гвіздками.
Даремні бажання, даремні зітхання!
Найкраще було б, якби ліг ти заснути».

* * *

Мені вночі наснився степ широкий,
Увесь покритий тихим білим снігом.
Похований під снігом, я лежу
І сплю самотньо мертвим сном холодним.

А з глибини нічної, з далі неба,
Вниз на могилу дивляться зірки.
То очі милої! Горять і сяють
Спокійні очі, сповнені кохання.

8. БУРЯ

Лютує вже буря,
І б'ється на хвилі,
І хвилі від люті у піні встають,
Як башти гойдаються, плинуть
Білі запінені хвилі.
Кораблик притомлений
Лізе на них
І раптом спадає безсилий
В широку і чорну безодню.

О море!
О мати краси, що із піни постала!
Прамати кохання! Жалій ти мене!

Он білая чайка, мов чуючи трупи,
Шугає над хвилю,
І гострить об щоглу свій дзьоб,
І прагне в ненаситі серця
Того, що дочку твою славить,
Того, що узяв твій онук-пустунець
Собі на звичайну забаву.

Даремні зітхання й моління!
Мій заклик зникає у бурянім шалі,
В ревінні сердитого вітру.
Реве і свистить, і бушує, і стогне,
Неначе страшна божевільня.
І раптом я чую між гамору й шуму
Десь арфи чарівні акорди,
Тужливі і пристрасні співи,
Що серце чарують і серце шматують,
І голос отой впізнаю.

Десь на шотландській похмурій скелі,
Де приліпився маленький замок,
Над морем, ревучим і гнівним,
Біля вікна із високим склепінням
Жінка вродлива стоїть,
Ніжнопрозора, і біла, як мрамур.
Грає на арфі вона і співає,
І вітер розмаює довгі коси
І пісню її у зажурі глибокій
В ревучее море заносить.

9. МОРСЬКА ТИША

Тиша в морі. Світлий промінь
Куда сонце в тиху хвилю,
Корабель іде у морі,
Шлях пославши смарагдовий.

Під стерном улігся боцман,
Чуйно спить на грудях лежа,
Весь в смолі смаглявий юнга
Парус порваний латає.

З шік брудних пашить рум'янець,
Рот широкий у тремтінні,
А великі гарні очі
Повні скарги і тривоги.

Капітан над ним бушує
І кляне: «Негідник! Злодій!
Ти навіщо з бочки знову
Вкрав у мене оселедця?»

Тиша в морі. Ось із хвили
Вирина розумна рибка,
Гріє голову на сонці,
Плеще хвостиком, весела.

Тільки чайка, ніби камінь,
Зверху падає на рибку,
В пазурі схопивши здобич,
Знов зникає у блакиті.

10. МОРСЬКА ПРИМАРА

А я на борту корабельнім лежу,
Замріяним зором вдивляюсь
У воду ясну та прозору,
Дивлюся все глибше і глибше,
Аж доки на дні у глибокій безодні,
Неначе туман забілів,
А далі ясніше і все виразніше
З'являються куполи, кірхи та башти,
Нарешті — у сонці з'явилося місто
Старофламандське
І повне людей.
У чорних плащах чоловіки поважні,
У комірах білих, широких,
На шиях почесні у них ланцюги
І шпаги в них довгі і довгі обличчя.
Ідуть через людний майдан, що на ринку,
До ратуші східців високих,
Де статуї кесарів скіпетроносні
Неначе на варті стоять із мечами.
А далі — на вулиці, попід будинками,

Де вікна виблискують, ніби дзеркала,
А липи підстрижені пірамідально,
Гуляють дівчата в шовкових убраннях.
Струнки вони станом, обличчям, мов квіти,
І в'ється й спадає волосся золотисте,
З-під шапочок чорних малих.
А хлопці в строкатім іспанським убранні
Проходять повз них і вітаються гордо.
Літні жінки
В старомодній одежі,
Що вже перестала давно шелестіть,
Несуть молитовники й чотки вони,
Дрібненькими кроками
Йдуть до собору,
Приваблені дзвонами
Й звуком органа.

Від цих передзвонів самого мене
Бере таємниче тремтіння,
Безмежна нудьга і зажура глибока
Стиска мені серце,
Серце моє нездужа́ле.
Здається, немовби усі його рани
Розкрили цілунком кохані уста
І знову кривавляться рани,—
Краплі гарячі, червоні
Повільно і довго спадають
Униз на старенький будинок,
В морському глибокому місті,
На ту кам'яничку із дахом старим і
шпилястим,—
Вона ж бо давно вже порожня,
Тільки внизу край віконця
Сидить там дівчина,
Схиливши голівку на руку,
Як бідне забуте дитя,—
Я знаю тебе, бідолашне, забуте дитя!
Так он-бо ти де — у морській глибині
Сховалась від мене
З дитячої примхи,
І вийти не можеш,
Сидиш ти чужа, між чужими людьми.
Століття минали,

А я все шукав тебе з мукою в серці,
У цілому світі шукав.
Ти, вічно-кохана,
Ти, втрачена здавна,
Ти — знайдена врешті.
Знайшов я тебе і побачив я знову
Обличчя твоє дороге,
Розумні і вірні очі,
І люблю усмішку твою.
Тепер я ніколи тебе не залишу,
Зійду я до тебе в морську глибину.
Розкривши обійми,
Я кинусь до тебе, до серця твого!

Та в хвилику останню вхопив дуже вчасно
За ногу мене капітан,
Від борту відтяг
І крикнув мені, посміхнувшись суворо:
«Що це ви, докторе, чи не здуріли?»

II. ОЧИЩЕННЯ

Лишайся в морській глибочині своїй,
Моя божевільна мріє!
В минулім — багато ночей
Серце терзала ти щастям облудним,
Тепер же — морським привидінням
І вдень уже мучиш мене.
Лишайся в безодні на віки віків!
І я ще до тебе закину в глибінь
Усі мої болі й гріхи,
Ковпак, наче в дурника, із бубонцями,
Що довго бряжчав на моїй голові,
Й холодну блискучу гадючюю шкуру
Того лицемірства,
Що здавна так мучило серце мое,
Недужее серце,
Що бога зреклося і неба зреклося,
О серце нещасне мое!
Гей! Гей! починається вітер.
Угору вітрила! Нехай тріпотять!
По зрадницьки тихій рівнині

Летить корабель,
І радію я серцем на волі!

12. МИР

В небі десь високо сонце стояло,
В білі хмарини повите;
Море притихло.
Лежав я, замріявшись, біля стерна
В задумі глибокій — напівнаяву,
Напів у дрімоті я вгледів Христа,
Спасителя світу.
В розмаяній білій одежі
Ішов він, на зріст велетенський,
По суші й по морю.
Небес досягала його голова,
Він, руки простерши, благословляв
Людей і на суші й на морі;
Як серце у грудях,
Він сонце проносив,
Червоне, палаюче сонце,
Й червоне палаюче сонячне серце
Ласкаве проміння лило.
Й любов'ю налите ласкавеє світло
Усіх осявало і всіх зігрівало
Людей і на суші й на морі.

Дзвони гули і тягли урочисто
Направо й наліво, немов лебеді,
Трояндними віжками наш корабель,
Тягли його, граючись, в берег зелений,
До людського житла, до веж височезних
Рухливого міста.
О, диво у світі! Яке тихе місто!
Не чути тут шуму глухого
Задušних майстерень.
По вулицях чистих, під сонцем,
Гуляють тут люди, одягнені в біле,
В руках у них пальмове гілля.
І де зустрічаються двоє—
То зором вітають одне одного,
Тремтять від любові і самопожертви,

Одне одного обцілюють в чоло
І дивляться в небо
На сонячне серце спасителя,
Що радісно-мирно він кров свою світлу
Сіє із неба;
І радісно кажуть вони:
«Хвала тобі, Ісусе Христе!»

* * *

Коли б ти вигадав це сновидіння,
Що б ти віддав за це,
Мій дорогий!
Ти, що на тіло й на розум слабкий
І сильний у вірі, мій любий,
Шануєш троїстість завжди в простоті
І мопса, і хрест, і лапу
Своїй покровительці лижеш щодня
І святиш себе
В надвірного радника, радника права,
Нарешті і в радника влади.
У місті святому,
Де сяє пісок і де віра сіяє,
Де Шпрее святої терпляча вода
Серця очищає і чай робить слабшим,—
Якби то ти вигадав це сновидіння,
Мій дорогий!
Поніс би ти все це до міста на продаж,
І лагідне, й з жиру блискуче обличчя
Розтало б в пошані і тихій покорі,
І світлість її королівська
В екстазі тремтячому та у блаженстві
Упала б з молитвою теж на коліна
І очі, що сяли б у неї від радості,
Пообіцяли б платню тобі збільшить
На талерів сотню по прусській таблиці,
І ти бурмотів би, схрестивши долоні:
«Хвала тобі, Ісусе Христе!»

ДРУГИЙ ЦИКЛ

І. ПРИВІТАННЯ МОРЕЮ

Тáлата! Тáлата!
Тебе я вітаю, о вічнеє море!
Вітаю тебе десять тисяч разів
Усім своїм радісним серцем,
Отак, як вітали тебе в давнину
Десять тисяч тих грецьких сердець,
Бідою поборених, за вітчизною стужених,
Славнозвісних тих грецьких сердець.

Здіймалися хвилі,
Здіймались, ревіли,
І сонце на них розсипало
Веселе рожеве проміння;
Сполохані зграї чайок
Летіли у далеч і дзвінко кричали,
Затупали коні, щити загриміли,
Далеко летіло, мов клич перемоги:
Тáлата! Тáлата!

Тебе я вітаю, о вічнеє море!
Як голос вітчизни, шумлять твої води,
Як мрії дитинства, мені заблищали
На водах рухливих твоїх.

Ти спогади давні мені повідаєш
Про всі оті милі чудові розваги,
Про всі ті блискучі різдвяні дарунки,
Про всі ті червоні дерева-корали,

Про рибки злоті і перлини і скойки,
Що їх таємниче ховаеш
У себе на дні, в кришталевім палаці.
О, як нудьгував я в чужій чужині.
Неначе квітина зів'яла
В бляшанці в ботаніка,—
Так мое серце лежало у грудях.
Здавалось мені, що сидів я всю зиму
Недужий, у темній лікарні,
І раптом я вийшов із неї —
Засліплює очі мені і ясніє
Весна смарагдова, розбуджена сонцем,
І в білім цвітінні шумлять дерева,
І первістки-квіти на мене зорять
Очицями ніжними і запашними.
Все пахне, бринить і сміється і диха:
І в синьому небі співають пташки:
Тáлата! Тáлата!

Ти, серце, що так відступило завзято!
Як часто, до сорому часто
Тебе воювали північні жінки!
З великих очей переможних
Палаючі кидали стріли;
Кривими мечами загострених слів
Грозилися груди розсікти,
Вістряма посланій розбити хотіли
Мій бідний приборканий мозок.
Даремно ж бо я захищався щитом,
А стріли свистіли й рубали мечі,
А варварки тії північні загнали
Мене аж до моря...
І, вільно зітхнувши, вітаю я море,
Воно порятує мене:
Тáлата! Тáлата!

2. ГРОЗА

Задушно над морем нависла гроза,
І крізь почорнілу запону із хмар
Блискавка скаче гілляста,
І швидко спалахує, й швидко зникає,

Мов дотеп із голови Кроніона.
Над морем розбурханим і почорнілим
Рокочуть громи,
І скачуть, мов коні, запінені хвилі,
Колись-то прижиті Бореем
Від сильних кобил Еріхтона.
Налякано крилами чайки тріпочуть,
Мов тіні померлих на березі Стіксу,
Що їм в перевозі відмовив Харон.

Бідний, легенький кораблик,
Як він танцює в жорстокому танці!
Кращих музик йому вислав Еол,
Дика їх музика бавить танцьорів.

Один з них свистить, а що другий дуднить,
А третій все б'є в барабана...
І змучений шкіпер біля керма
Весь час поглядає на компас,
На серце тремтячеє корабля.
Він руки в благанні здіймає до неба:
«Врятуй мене, Касторе, вершнику-воїн,
І ти, Полідевк, ратоборець кулачний!»

3. РОЗБИТО КОРАБЕЛЬ

Надія й кохання! Загинуло все!
А сам я, подібен до трупа,
Що гнівним прибоем його викидає,
Я мертво лежу на піску,
На березі голім, безлюднім.
Хвилює пустеля морська перед мене,
Позаду лишилося горе і смуток,
А ген наді мною хмарини пливуть,
Безформено-сірії дочки повітря,
Що з моря, у відрах з туману,
Воду беруть,
Працюють і тягнуть, все тягнуть і тягнуть
І знов виливають у море,—
Хмурна, невесела робота,
І марна, як власне у мене життя.

А хвилі рокоцуть і чайки кигичуть,
І знову спливають старі спогадання,
Побляклі малюнки й забутії сні
Болючі й приємні встають перед мене.

На півночі жінка живе,
Та жінка вродлива, немов королева,
Їй стан тополино-стрункий облягає
Принаднее біле убрання.
Хвиля легкого волосся
Подібна до райської ночі,
З-над голови, що прикрашена косами,
Ллється і в'ється мрійливо
Біля блідого обличчя її.
І на блідім, на коханім обличчі
Владно аж світяться очі великі,
Мовби два чорні сонця.

О чорні сонця, як то часто,
Як солодко часто я з вас іспивав
Пломінь безумний натхнення,
Хитався, сп'янілий від того вогню.
Усмішка з'являлась ласкава, мов голуб,
На дивно окреслених гордих устах,
І дивно окреслені горді уста
Слова шепотіли солодкі, як місячне сяйво,
І ніжні, неначе троянди пахучі,—
Від того здіймалась у мене душа,
Орлом залітала у небо.

Мовчіте ж ви, хвилі і чайки!
Минулося все — і надія і щастя,
Надія й кохання! Лежу на землі,
Самотня, пошарлана морем людина,
І припадаю гарячим обличчям
У мокрий пісок.

4. ЗАХІД СОНЦЯ

Сонце прекрасне
Спокійно сховалося в море;
І води бурхливі позичили фарби
У темної ночі,

Та вечора світлі злоті ліхтарі
Воду освітлюють ще й у смерканиі;
Сила шумлива прибою
Котить до берега хвилі білясті,
Хвилі квапливо і жваво біжать,
Неначе отара овечок,
Що їх, розспівавшись, хлопчик-пастух
Вечором гонить додому.

«Яке то прекраснее сонце!» —
Після мовчанки промовив мій друг,
Зі мною ідучи по березі тихім.
Трохи засмучено, трохи із жартом
Він запевняв мене, нібито сонце —
Жінка-красуня, що з богом морів
Шлюб узяла з розрахунку;
Цілий-бо день вона ходить весела
В небі високім, одягнена в пурпур,
Вся в діамантах, у перлах коштовних,
Всюди улюблена, всюди шанована
Всім, що живе на землі.
Всіх, що живуть на землі, наділяє
Сяйвом і теплотою очей;
Вечором, з смутком в душі, мимоволі
Знову вертає вона
В хату вологу, в старечі обійми
Сивого мужа.

«Вір мені в цьому», — всміхнувся мій друг,
Потім зітхнув, посміхнувшись знову, —
Там же у них найніжніше життя!
Вони або сплять, або сваряться так,
Що хвилі високо здіймаються вгору
І чує моряк в шумовинні із хвиль,
Як жінку клене той старий неборака:
«Ах ти, кругляста всесвітня пові!
Штучки любовні ведеш промінцями!
Цілими днями палаєш для інших,
Ніччю ж для мене холодна, у втомі!»
Після таких припостільних нотацій,
Звісно, що сонце ридать починає,
Скаржиться гордеє сонце на долю
Так жалісливо, що бог той морський

Раптом у розпачі кидає ліжку,
Швидко пливе на поверхню один
Взяти повітря, побути в спокою.

Бачив його я минулої ночі,
З моря він звівся по пояс.
Одяг на нім — фланелина жовтава,
Білолілейний нічний ковпачок,
І пристаріле зів'яле обличчя.

5. ПІСНЯ ОКЕАНІД

Вечором море сіріє.
І самотній, із серцем самотнім,
Сидить чоловік на морському піску.
Дивиться змертвеним зором холодним
Вгору, в холодне й похмурее небо,
І на безмежне хвилястее море,
А над безмежним тим морем хвилястим,
Як неба плавці,— то зітхання його
Пливуть і вертаються сумно назад.
Але вже замкнулося серце, де пристань
Вони сподівались найти...
Він стогне так дуже, що білі чайки
З піщаних гніздечок злітають,
Кружляють навколо його табунцями,
А він, сміючись, їм говорить:

«Гей, ви, чорноногі птахи!
Ви маєте білими крильми над морем,
Ви п'єте із моря кривими дзьобами
І сите тюленяче м'ясо жерете,—
Гірке вам життя, як і їжа з м'ясива!
А я щасливіший, бо їм лиш солодке.
Солодкі настої спиваю з троянди,
Що місячне сяйво вжива,— соловейкова мила.
Я їм і пирожне й солодкі пундики,
З сметанкою збитою смачно,
І ще, найсолодше, що я заживаю —
Солодке взаємне кохання.
Вона мене любить! Вона мене любить! Кохана
моя!

Тепер вона вдома стоїть край вікна,
Вглядається в темряву, в далеч дороги
І жде, і сумує за мною,— напевне!
Даремно вона вигляда і зітхає,
Зітхаючи сходить у сад,
Блукає у пахощах, в місячнім сьйві,
Говорить із квітами, розповідає,
Який я їй милий, хороший,
І як мене варто любити, напевне!
А згодом у ліжку, у мріях, вві сні
Витає круг неї мій образ,
І навіть щоранку за чашкою кави
На скибочці хліба із маслом —
Бачить моє незабутнє обличчя
І щиро з любові з'їда його,— певне!»

Так хвастає він і все хвастає він,
А чайки кричать, невгавають,
Немов іронічно сміються.
Вечірній туман над водою встає,
І з хмар темносиніх понуро бреде
І дивиться місяць, як жовтий листок.
Глибоко із моря хвилястого, в ніч,
Жалібно й тихо, мов голос вітрів,
Співи лунають дочок океану,
Гарних жінок милосердних морських,
І найчутніш лине голос ласкавий
Срібляногогої жінки Пелея; —
Океаніди журливо співають:
«Ой дурню ти, дурню, хвастливий ти дурню,
Замучений смутком!
Загинули всі сподівання твої,—
Ті серця грайливії діти.
І серце твоє, як було в Ніобеї,
Вже кам'яніє від горя.
В твоїй голові починається ніч,
Пронижуть її блискавки божевілля,
Ти ж з болю словами вже блудиш!
Ой дурню ти, дурню, хвастливий ти дурню!
Упертий, як предок твій давній,
Могутній титан, що небесний вогонь
Украв у богів і приніс його людям.
Яструб терзав його, в путах, на кручі,

Він же стогнав і сваривсь на Олімп
І проклинав його, все ми те чули,
І впливали із співом розради.
Ой дурню ти, дурню, хвастливий ти дурню!
Ти ж сил маєш менше, як він,
Розумніш для тебе богів шанувати,
Терпляче нести своє лихо важке,
Нести його довго, так довго,
Аж доки не втратить терпіння сам Атлас,
Важучий цей світ собі скине із пліч
У вічну ніч!»

Так то співали дочки Океану,
Ті гарні жінки милосердні морськії,
Аж доки вже хвилі їх спів заглушили,
За тучами місяць сховався
І ночі пашека поглинула все.
Я ж довго сидів ще у темряві й плакав.

6. БОГИ ГРЕЦІЇ

Мій місяцю-красеню! В сяйві твоєму,
Мов злото розтоплене, море лежить.
Ясно, як вдень, лиш чарівний серпанок
В'ється на всій далині — безбережжі;
По яносинім беззорянім небі
Білі хмарини пливуть,
Наче богів велетенські зображення,
Вибиті з ясного мармуру.

Ні, аж ніяк це не хмари! —
Справді вони — це Еллади боги,
Що дружно колись панували над світом,
Тепер же, погаслі і мертві,
Як привиди дивні блукають
Опівночі в небі.

Стою в зачудованні й розглядаю
Цей пантеон повітряний:
Як мовчазні і прозоро-рухливі
Велетні-постаті плинуть вгорі.

Он Кроніон цар-володар небесний,—
Кучері на голові сніжнобілі,
Кучері ті, що стрясає Олімпом.
Блискавку згаслу він має в руці,
Нешастя і смуток лягли на лице,
А гордість стара ще не зникла.
Були то найкращі часи, о Зевесе,
Коли на небесну утіху ти брав
Хлоп'яток і німф та іще й гекатомби!
Але і боги владарюють не вічно,
Старих молоді усувають,
Так само й ти свого сивого батька
Й титанів-дядьків проганяв,
Батьковбивцю Зевесе!
Й тебе упізнав я, гордячка Юноно!
Не допоміг тобі клопіт ревнивий,—
Інша уже владарює.
Ти вже давно не цариця небес.
Очі великі у тебе погасли,
Руки лілейні твої пов'ялились,
Помста твоя вже тепер не зачепить
Ні діви пречистої,
Ні чудотворного божого сина.
Й тебе впізнаю я, Афіно Паллада!
Ні щит, ані мудрість твоя не змогла
Богів захистити від загибуні!
Й тебе впізнаю, і тебе, Афродіто,
Колись золота, а сьогодні вже срібна!
Ще й досі тебе прикрашає твій пояс чарівний,
Але я страшуся твоєї краси.
І якби ти тілом хотіла вщасливити мене,
Як древніх героїв, я вмер би від ляку.
І ти над мерцями стоїш,
Богине Венеро!
На тебе уже не зорить із любов'ю
Могутній і грізний Арей.
І Феб-Аполлон молодий у зажурі.
Мовчить його ліра, що весело грала
В богів на бенкетах.
Ще в більшій зажурі Гефест,—
І справді! Кульгавий ніколи
Не змінить вже Гебу в шумливій трапезі
І в чаші уже не налле клопітливо

Нектару чудового. Змовк навік
Сміх неумовчний богів.

Боги олімпійські, ніколи я вас не любив!
Бо в мене до греків відроза,
А римлян ненавиджу я.
Та все ж моє серце проймають
І жалість ляклива й гірке співчуття,
Коли я вас бачу отам угорі,
Забуті і мертві боги;
Блукаючі тіні, мандрівці нічні,
Легкі, як туман, що розгониться вітром.
І тільки згадаю, які боягузи
Боги ті, що вас підкорили,
Нікчемні, бундючні боги,
Смиренні злорадці у шкурі овечій,—
Тоді мене гнів і зненависть пройма,
І я зруйнував би всі храми новітні,
Боровся б за вас, старовинні боги,
За вас і за ваші права амброзійні.
І перед ваші старі вівтарі,
Закутавшись жертвеним димом,
Я ладен навколішки стати й молитись,
Руки піднявши до неба, благати...
Хоч завжди-бо ви, стародавні боги,
У битвах людей
Ставали на бік переможців,—
А я, як людина, добріший від вас,
І в битві богів я на вашому боці,
Подужані давні боги.

* * *

Так говорив я, вони ж червоніли,
Постаті хмарні бліді.
Дивились на мене, неначе при смерті,
Блідо-прозорі, а потім всі зникли.
Місяць сховався у темну хмару,
Встало на дибки запінене море,
І переможно вийшли на небо
Вічні зорі.

7. ЗАПИТАННЯ

Над морем безлюдяним, морем нічним
Юнак одинокий стоїть.
В думках його сумнів, на серці — журба,
Він хвилі питає похмурі:
«О, відкрийте, скажіть мені загадку мудру життя,
Болючу цю загадку давню!
Вже скільки над нею мудрило голів —
Голів в шапочках з ієрогліфами,
Голів у тюрбанах і чорних беретах,
Голів з париками і тисячі інших,
Спітнілих від дум бідолашних голів.
Скажіть мені: що таке в світі людина?
Звідки прийшла? І куди вона йде?
І хто живе там, угорі, на зірках золотих?»

Шумлять собі хвилі, як вічно шуміли,
І вітер гуляє, і хмари пливуть,
Байдужо-холодні зірки мерехтять,
А дурень стоїть і чекає одвіту.

8. ФЕНІКО

Від заходу птах пролітає,
Летить він далеко,
На схід — у вітчизну садів,
Де пряної зелені пахощі линуть,
І пальми шумлять, і струмки відсвіжають,
Летить і співа дивовижний птах:
«Вона його любить! Вона його любить!
І образ його в своїм серденьку носить,
Носить його в таємниці глибокій
Йи сама ще не знає про це!
Але уві сні він стає перед нею,
Вона його молить і руки цілує йому,
По імені кличе його,
І плаче, і мовчки лежить, пробудившись,
Дивуючись тре свої гарні очиці,—
Вона його любить! Вона його любить!»

На палубі сам, притулившись до щогли,
 Стояв я і слухав, як птах той співав.
 Мов чорнозелені з сріблястими гривами коні,
 Стрибали навкруг білопінні хвилі;
 Немов лебедів табуни, пропливали повз нас,
 Вітрила напнувши, оті гелголандці,
 Сміливі номади північного моря!
 А ген наді мною у вічній блакиті
 Пливли білі хмари,
 І високо сяяло сонце одвічне,
 Троянда небесна вогняно-барвіста,
 Що радісно дивиться в дзеркало моря,—
 І небо, і море, і серце моє
 В єдинім звучанні бриніли:
 «Вона його любить! Вона його любить!»

9. У ГАВАНІ

Хто в гавань приплив, той буває щасливий,
 Лишивши позаду і бурі і море,
 Тепер у теплі, у спокої сидить
 При ратуші в Бремені в добрій пивниці.

Як тепер світ і довірливо й мило
 Відображається в склянці з рейнвейном,
 Сонячно ллється живим мікрокосмом
 В спраглее серце!
 Усе я побачив у склянці —
 Історію древніх і нових народів,
 Турків і греків, і Гегеля й Ганса.
 Гаї цитринові й військові паради,
 І Берлін, і Шільду, і Гамбург з Тунісом,
 А щонайперше — коханої личко,
 Ангельське личко на дні золотого рейнвейну.

Яка ж ти вродлива! Яка ти вродлива, кохана!
 Ти ніби троянда!
 Не та соловейкова мила, троянда Шіразу,
 Яку ще Гафіз оспівав,
 І ти не троянда Сарону,

Священно-пурпурна, пророчим уславлена словом,
Ти — ніби троянда при ратуші в бременській
добрій пивниці,

Найкраща троянда з троянд;
Що старша вона, то пишніше цвіте,
І пахощі в неї — у рай мою душу несуть,
Вони надихнули мене і сп'янили.
Коли б не вхопив мене міцно за чуба хазяїн
При ратуші в бременській добрій пивниці,—
Я б сторч головою звалився.

Душа той хазяїн! Ми разом із ним
Пили, як брати,
В розмові про речі високі й таємні,
Зітхали удвох, обіймались,
І він мене знову до віри в кохання вернув.
Я пив за здоров'я моїх ворогів,
Найгіршим поетам простив я,
Отак як мені колись, мабуть, проститься;
Я плакав з побожності — й врешті
Мені розчинились ворота спасіння,
Туди, де дванадцять апостолів — бочки святі —
Молились без слів, але так зрозуміло
Народам усім!

От люди, так люди!
Не що й показні,— у дубовій одежі,
Зате всередині і кращі й світліші,
Аніж усі горді левіти у храмах,
Ніж в Ірода воїнство і царедворці,
Прикрашені золотом, прибрані в пурпур.
Отож я завжди говорив:
Не поміж бідного люду у світі,
А тільки в добірному товаристві
Живе повсякчасно на́ш цар небесний.

Хвала! Алілуя! Приємно мене обвівають
Пальми вефільські!
Як пахнуть хевронській мірти!
Як плеще Йордан і хитається в захваті!
Хитається теж і моя невмируща душа,
Хитаюся з нею і я, і, хитаючись,

Веде мене сходами вгору на світло
З пивниці у Бремені бравий хазяїн.

О бравий хазяїн пивниці у Бремені!
Ти глянь — по дахах на будинках
Розсілися ангели п'яні й співають,
А сонце палаюче там угорі,—
Не сонце — а ніс то червоний і п'яний,
Всесвітнього духа то ніс,
Й навколо отого червоного носа
Крутиться весь сп'янілий світ.

10. ЕПІЛОГ

Як в полі пшеничне колосся,
Так само ростуть, визріваючи, думи
В душі у людини.
А ніжні думки про кохання —
Це веселоцвітні між ними
Червоні і сині квітки!

Червоні і сині квітки!
Сердитий жниввар викидає вас геть,
І ціп дерев'яний вас лущить глузливо,
І навіть убогий мандрівець,
Що тішиться вами,
Він теж похита головою
І скаже: гарненький бур'ян.

І тільки дівчатко селянське,
Що любить сплітати вінки,
Вас любить і рве,
І вами прикрашує коси собі,
І, вами прибравшись, до танців біжить,
Де весело грають сопілка і скрипка,
Чи до затишного гаю,
Де голос коханого їй ще миліший,
Ніж скрипка й сопілка.

НОВІ ПОЕЗІЇ

НОВА ВЕСНА

ПРОЛОГ

Бачив я не раз в музеях
Рицаря на полотні —
Щит і меч в руках у нього,
Він готовий до борні.

Та, глузуючи, амури
Крадуть в нього меч і щит,
Ланцюгами з квітів в'яжуть,
Застують герою світ.

Так і я в рожевих путах
Мрію — в радості й журбі,
Поки інші мусять битись
У сучасній боротьбі.

1

Сидячи під білим деревом,
Слухаєш, як вітер вие,
Бачиш, як вгорі з туманами
Мовчки хмара хмару криє.

Бачиш, як напівзавмерлії
Ліс і поле в смутку тонуть.
Скрізь зима, і в серці власному —
В серці теж чуття холонуть.

Раптом тут на тебе падають
Білії пушинки — леле! —
Хто ж це сніг лапатий, думаєш,
З дерева кругом нас стеле?

Тільки ж то не сніг із дерева —
Радо зір твій помічає,—
То весняний цвіт, що пахне так,
Що тебе ось обсипає.

Що за чудо, диво дивнее!
Травня ж — не зими — дихання.
Сніг став цвітом опадаючим,
І у серці знов кохання.

2

Я квітку люблю, але котру, не знаю.
І серце болить.
Я серце у келихах квітів шукаю.
Та де ж воно спить?

Співа соловейко, троянда квітне
І пахощі лле.
Я серце шукаю, палке і тендітне,
Таке, як моє.

Співа соловейко, і я розумію,
Про що він дзвенить.
Обом нам серце болить і мліє,
Мліє й болить.

3

Надходять дні травневі,
Дерева навкруг цвітуть.
Пливають хмарки рожеві
Блакиттю в дальню путь.

І солов'ї співають
В розквітлих деревах,

В м'якій траві стрибають
Ягнята на лугах.

А я співають не в силі,
Лежу в траві слабій;
Вслухаюсь в звуки милі
В полоні марних мрій.

4

Метелик кохає троянду ясну,
Над нею кружляє й тремтить,
А ніжний сонячний промінь крильцѐ
Йому закохано золотить.

Кого ж кохає троянда сама?
Цього я не збагну.
Чи солов'я, що співає в саду?
Чи вечірню зорю мовчазну?

Не знаю, чи любить троянда когось,
Та всіх люблю вас я:
Троянду, сонце, вечірню зорю,
Метелика і солов'я!

5

Задзвеніли всі дерева,
Спів у гніздах цілоденний.
Хто ж це в лісі капельмейстер? —
Весь оркестр ожив зелений!

Може, це сіренька чайка,
Що так важно там киває?
Чи ку-ку педанта мірне,
Що завжди отам лунає?

Чи це бусол так серйозно,
Мовби диригує, — вгору
Довгим дзьобом все клекоче? —
Му́зика ж навкруг в цю пору!

Ні, сидить то в мене в серці
Лісу диригент. Все йдеться!
Чую: такти відбиває,—
Значить, він амуром зветься.

6

«Спочатку соловей родився
І проспівав: «Цвіті! Цвіті!»
Під спів цей раптом розцвілися
Фіалки й яблуневий цвіт.

Себе він в груди клюнув: з крові,
Із крові цвіт слідочок дав.
Розцвів троянди куш чудовий
Й йому він тут защебетав.

І нам, пташкам, цей цвіт із рани
Усім примирення приніс.
Троянд як змовкне спів коханий —
Тоді ж і весь загине ліс».

Свому горобеняті важно
Говорить горобець. За ним
І горобчиха теж. Поважно
Сидить вона в гнізді своїм.

Не можна ж без самоповаги:
Еж висиділа дитинча!
Старий усівсь теж для розваги
І мудрості дітей навча.

7

Весни блакитні очі
Пробились крізь траву,—
Це ті фіалки ніжні,
Які я в лісі рву.

Зриваю їх і мрію
Про сни моїх ночей,—

Мої зітхання дзвінко
Підхоплює соловей.

Авжеж, про що я мрію,
Він навкруги розніс —
Мою чарівну тайну
Увесь вже знає ліс.

8

Знову серце у полоні,
Зникла лють даремна давня,
Знову ніжні почування
Відродили чари травня.

Знов алеями старими
Рано й пізно я блукаю,
І під кожним капелюшком
Личко милої шукаю.

Знов спиняюсь я на мості,
Де зелена річка плине,
Може, тут вона проїде
І на мене погляд кине.

Знов у шумі водоспаду
Чую скарги я безсилі,
І сприймаю чулим серцем
Все, що кажуть мудрі хвилі.

Знову, наче в лабіринті,
Думи сплутані снуються,
І з закоханого дурня
У кущах птахи сміються.

9

В священному альянсі
З'єдналися наші серця,
Лежать вони, одне з'одним,
Спізнавши до кінця:

Ох, лиш троянда, що груди
Прикрашувала твої,
Товаришка бідна наша —
Ми вшент роздушили її.

10

Скажи, хто винайшов перший з нас
Ділить на хвилини й секунди час?
То був знобкїй, сумний чоловік,
Що в ніч зимову сидіти звик
І слухати, як попискують миші
І шашіль повільно працює в тиші.

Скажи, хто в світі в перший раз
Цілуноків радість одкрив для нас?
Цілував та й усе, без зайвих дум,
А май навкруг підносив шум,
І квітла земля, немов після зливи,
Під сонця сміх і пташині співи.

11

Чи мені вже цими снами
Не доводилося снити?
Чи сьогодні не ті ж самі
Дерева, цілунок, квіти? .

Чи не кидав сяйво місяць
На альтанку і на воду?
Не білів уже крізь листя
Мрамур статуй біля входу?

Знаю я, як дивовижний
Сон кохання відлітає,
Як покров холодний, сніжний
Дерева й серця вгортає.—

Як і ми все забуваєм,
Стаємо, як лід, холодні,
Ми, що нині так палаєм,
Що так любимо сьогодні.

Присмеркові поцілунки,—
 О, яка в них сила є,
 Як вони підносять серце
 Вщерть закохане твоє!

Думає твоє тривожне,
 Тужне серце в тишині
 І про дні старого щастя,
 Й про нового смутку дні.

Але думати багато
 В ту малу цілунку мить —
 Небезпечно й важко,— легше,
 Миле серце, сльози лить.

Сяйвом місячним упившись,
 Дише липи цвіт над нами,
 І повітря й листя повні
 Солов'їними піснями.

О, як гарно нам, коханий,
 Тут під липою сидіти,
 Коли місячне проміння
 Пробивається крізь віти.

Подивись на цей листочок!
 Він мов серце по будові;
 Тож несуть до липи люди
 Серце, сповнене любові.

Ти всміхаєшся, коханий,
 Мов пірнув у дальні мрії.
 Розкажи, яке бажання
 У твоєму серці зріє?

Ох, чому б не розказати —
 Я б хотів, моя єдина,
 Щоб з північними вітрами
 Налетіла хуртовина;

Щоб з тобою; хутром вкриті,
З калатальцями, з дзвінками,
На санках до бездоріжжю,
Полетіли ми ланами!

14

Вранці я для тебе в лісі
Ніжні проліски збираю,
На ніч шлю тобі троянди,
Що увечері зриваю.

Хочу я, щоб ти, кохана,
Мову квітів зрозуміла:
Вдень мені лишалась вірна
І вночі мене любила.

15

Дні мої і навіть ночі
Повні дзвону весняного,
Відгомін зелений лине
І вві сні мені од нього.

Та ще дужче в сні лунають
Співи птиць, і ще ніжніше
Теплий вітер у діброві
Запахом фіалок дише.

Червоніш цвітуть троянди
В ореолі золотому,
Наче ангелів голівки
В молитовнику старому.

І мені здається — сам я
Соловейко, і без краю
Тим трояндам про кохання
Мрійно, голосно співаю —

Поки сонце не розбудить
І мене не привітають

Інші солов'ї, що в небі
За вікном моїм літають.

16

Ходять в небі тишком-нишком
Зірок ніжки золоті,
Щоб їм землю не збудити,
Що заснула в забутті.

Кожен лист — зелене вухо
В настороженім гаю,
В мріях сну гора, мов руку,
Простягає тїнь свою.

Що за спів? В моєму серці
Він луною промовля.
Чи коханої то голос
Чи лиш пісня солов'я?

17

Цвітуть бажання в серці
І в'януть знов вони,
Цвітуть і в'януть знову,
І так аж до труни.

Затьмарює ця думка
Всі пориви живі:
Мое розумне серце
У грудях моїх — в крові.

18

Гори й доли сплять, похмурі,
І туман їх укрива,
Пронеслись осінні бурі,
Оголили дерева.

Лиш зажурене без краю
Плаче дерево одне,

І зеленою хитає
Головою, мовчазне.

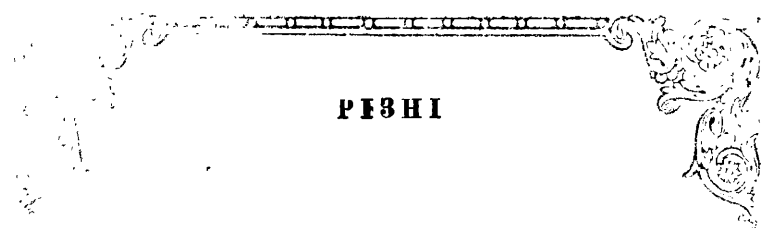
Ох, пустеля в мене в серці,
Тее ж дерево у ній,
По-весняному зелене —
То коханий образ твій.

19

Небо сіре та буденне!
Місто — як було й востанне,
Відбивається нужденне
Й тугодумне в Ельбі тьмяній.

Як завжди, все спить сумирно,
І носи сякає скучно,
Б'є поклони лицемірно,
Чи приймає їх бундючно.

Небеса країв південних,
Мрію я про вашу вроду,
Споглядаючи мерзенних
Цих людців і цю погоду!

РІЗНІ

СЕРАФІНА

1

Як надвечір я блукаю
В темнім лісі, повнім мрій,
Бачу завжди біля себе
Ніжний образ — образ твій.

Цей серпанок — шарф прозорий,
Що вкрива лице твоє?
Чи це лиш з-поза ялини
Тихе сяйво місяць лле?

Чи мої це власні сльози
Чую — ллються в тишині?
Чи це справді ти, кохана,
Йдеш і плачеш при мені?

2

На сумирний берег моря
Опустились крила ночі,
З-поза хмар пробився місяць,
Чутно — голос хвиль шепоче:

«Чоловік отой — безумний,
Чи закоханий без краю?
Він предивно то веселим,
То печальним виглядає».

Та сміється в небі місяць
І говорить ясно в тиші:
«Він закоханий, безумний.
І до того ж вірші пише».

3

Що ти мене кохаш,
Я вже давно відкрив;
Коли ж ти це сказала —
Я весь пополотнів.

І я подався в гори,
Радів там і співав;
Як западало сонце —
Над морем я ридав.

Велике в мене серце,
Як сонце — все одно,
В кохання морі тоне.
Палаючи, воно.

4

Вона, мов сарна, бігла геть,
По схилі крем'яному,
І розвіталася коса
На вітерці легкому.

Її над морем на горі
Я наздогнав раптово
І горде серце зворушив,
Сказавши ніжне слово.

Блаженні, наче в небесах.
Сиділи ми на схилі,
Під нами сонце вдалині
Лягало в темні хвилі.

Під нами сонце вдалині
Сховалося у морі,

І з насолодою над ним
Пливли вали суворі.

Не плач, бо сонце осяйне
Не згасло серед виру,
Воно ввійшло з усім вогнем
До мене в душу щиру.

5

Ми на скалі збудуем храм
Нового Заповіту —
Розв'яже Третій Заповіт
Усі страждання світу.

Кінець двоїстості отій,
Що нас віки дурила;
Замовк нарешті дикий біль
І крик людського тіла.

Ти чуєш бога в тьмі морській?
Він — в голосах прибою.
Це тисячі його вогнів
У нас над головою.

Великий бог — у всьому він,
В світанні і в смерканні;
Він все, що в білім світі є;
Він в нашому коханні.

6

Панянка понад морем
Спинилася сумна,
На захід сонця з горем
Дивилася вона.

Панянку! Вас вражає
Річ, знана вже давно:
Попереду сідає,
А ззаду сходить воно.

Ген видно скелю із води,
Сиджу я один у задумі.
Чайки кричать, летять сюди,
Йдуть хвилі у піні, у шумі.

Багато я гарних дівчат любив,
І друзі були в мене милі,
А де вони зараз? Вітер завив.
У піні, у шумі йдуть хвилі.

АНЖЕЛІКА

1

Нині зглянувсь бог на мене,
Що ж я — маю оніміти,
Я, що в дні мої стражденні
Стільки зміг пісень зложити?

Ну, й наслідувачів мав я!
Одчайдушно скавулили —
Й горе те, що оспівав я
На біду перетворили.

В грудях хори солов'їні,
Горе зникло — радість буде,
Тим, що я щасливий нині,
Продзвеніть на повні груди!

2

Ти швидко йшла — та озирнулась:
Це не цікавість лиш проста:
Немов запитували гордо
Визійвні очі і уста.

Грайливе біле покривало
Навіщо я зловить хотів?
А ці маленькі ноженята —
Нащо шукав я їх слідів?

Тепер твоя вже дикість зникла,—
Покори скільки й чистоти!
Ти ніжна, і нестерпно добра,
І навіть закохалась ти!

3

В час, коли чужого скарбу
Я в чужих людей шукаю,
Йї під дверима у коханок
У чужих, сумний, блукаю,—

Певно, й інші люди бродять
Тою ж самою стежею —
Під моїм віконцем стежать
За коханою моєю.

Це по-людському! О, боже,
Хай нам все усім удасться!
Боже, дай на всіх дорогах
Всім нам успіхів і щастя!

4

Дика масниця кохання,
Серця нашого сп'яніння —
Все пройшло; протверезившись,
Позіхаємо ми вдвох.

Келих випито до дна,
Сповнений безумства хмелем,
Шалом, пристрастю по вінця —
Келих випито до дна.

Вже давно замовкли скрипки,
Що в танець вели нас владно,
У танець кохання й муки;
Вже давно замовкли скрипки.

І давно погасли лампи,
Що лили безумне світло

На юрбу строкатих масок;
Лампи всі також погасли.

Завтра — піст. Тобі на лоба
Хрест із попелу кладу я
І кажу, хреста поклавши:
Жінко, пам'ятай,— ти прах.

ЙОЛАНТА І МАРІЯ

1

Ох, ті дами — їм відомо,
Як прийнять поета слід!
Нас удвох, мене й мій геній,
Запросили на обід.

Суп по правді був чудовий,
А вино — не знайдеш слів!
Нашпигований був заець,
Птиця — наїдок богів.

Про поезію, здається,
Говорили за столом...
Чемно дякував, наївшись,
Я за честь і за прийом.

2

В яку я маю закохатись?
Обидві будять почуття.
Ще дуже гарна жінка — мати,
Дочка — гарнесеньке дитя.

Ці нерозквітлі, юні форми,
Лиця зворушливий овал...
Проте незгірш ті мудрі очі,
Що розуміють наш запал.

І я між них — немов той сірий,
Що межи двох копиць стоїть,
Вагаючись глибокодумно,
Яку з них наїдком зробить.

3

Сніданок був добрий, вина вже нема —
І дамочки почервоніли.
Корсет розпускають вони жартома,—
Мереживо блиснуло біле.

В них плечі, мов сніг... Підступись, розпочни!
Від жаху — аж серце забилося!
Із сміхом у ліжко стрибнули вони,
А ось уже й ковдрами вкрились.

Закрили завіси у затишний рай
Та вже й захропли собі нишком.
Один я в кімнаті, збентежений вкрай,
Мов дурень, стою перед ліжком.

4

Милу юність, що минає,
Мужність змінює хмільна.
Сміливіш рука блукає
Вздовж принадного стегна.

Часто вдавану лякливість
Я уміло підкоряв,
Милий гнів і соромливість
Я улесливістю брав.

Перемоги я святкую,
Тільки втіха з них мала.
Чи не юних їм бракує
Мрій несмілого осла?

ПІСНІ ТВОРІННЯ

1

Бог створив спочатку сонце
І зірки під небозводом,
Також з поту свого чо́ла
І воли створив він згодом.

Сотворивши диких левів,
Звірів грізних, дивовижних,
Він, по лев'ячій подобі,
Сотворив і кицьок ніжних.

Для залюднення простору
Бог людей зліпив із глини,
Потім мавпочок цікавих
Сотворив на кшталт людини.

Сатана ж сміявся з того:
— Бог себе вже копіює!
По волячій він подобі
І телят собі змайструє!

2

Тож до чорта бог озвався:
— Так, себе я копіюю,
Після сонця в мене зорі,
По волах — телят майструю.

Після левів дивовижних
Сотворив я кицьок ніжних,
Мавпі взяв зразком людину,—
Ти ж створив хоч річ єдину?

3

Для слави створив я сонце й людину,
Лева й вола — окрасу природи;
А зорі й котята у вільну годину
Створив я для власної насолоди.

4

Так сказав творець в день шостий:
— 'Ось уже я й довершив
Це величне сотворіння,
Й ніби гарно все зробив.

Як це сонце променисто
Вистеляє в морі путі!
Як дерева зеленіють,
Мов мальовані, живуть!

Чи ж не білі, мов з любайстру,
Ген овечки серед нив?
Чи ж не дивно, не природно
Я природу сотворив?

І земля і небо повні
Вщерть пишнотою творця,—
Тож мене хвалити будуть
З віку в вік людські серця!

5

«Чому я, власне, сотворив
Цей світ — я залюбки відкрию:
В душі, відчув я, пламеніє,
Мов безум, творчості порив.

Недуга поштовхом моя
Була для усього творіння;
Лиш в творчості було спасіння,
І сотворивши — зціливсь я».

ТРАГЕДІЯ

1

Тікай зо мною, будь моя,
На серці одпочинь моїм,
Воно для тебе в чужині
І рідний край, і рідний дім.

А якщо ні — то я помру,
І ти зостанешся одна,
Без мене й в рідній стороні
Для тебе буде чужина.

2

(Це справжня народна пісня, я чув її на Рейні)

Іній упав у весняну ніч,
Він упав на ніжний блакитний цвіт,
Той цвіт зів'янув, загинув.

А хлопець дівчину покохав
І з дому з нею подався геть,
Не знали ні батько, ні мати.

Вони блукали по світах,
Та щастя зазнати їм не прийшлося,—
Вони пропали, померли.

Липа стоїть на їхній могилі,
Щебечуть над нею пташки легкокрилі.
Вкриває рясту тінь запашна
З любкою парубка з млина.

Вітри у листі знялись шелестливі,
Солодка печаль у пташиному співі,
Коханці пірнають в задуму німу
І плачуть, самі не знають чому.

РОМАНСИ

1

ЖІНКА

Була з них пара на цілий світ:
Вона злодюжка, а він бандит.
Коли йому справа вдавалась,
Вона від душі сміялась.

Удень — гульня і шал вина,
Вночі — горнулась до нього вона.
Коли за ним клямка запалась,
Вона при вікні сміялась.

Він кликав з тюрми: «Кохана, прийди,
Я гину, хоч мить для мене знайди,
Одна ти в мене зосталась!»
Вона безжурно сміялась.

О шостій він гойдався в петлі,
О сьомій лежав у сирій землі.
А восьма лиш починалась —
Вона вже пила й сміялась

2

ЧАРЛЬД ГАРОЛЬД

Смутку повен чорний човен
Плине в темній далині.
Заворожена сторожа
Чату держить при труні.

Незабутий, смертю скутий,
У труні лежить поет —
Тільки й нині очі сині
Вабить зоряний намет.

А з глибині в шумовинні
Рій русалок вирина,
Посивілі б'ються хвилі,
Наче плач навкруг човна.

3

ЗАКЛИНАННЯ

У келії молодий монах
Сидить, немов задубілий.
Чаклунська книга перед ним
Про темні пекельні сили.

Пробило північ. З нетерпцю
Монах тремтить і палає.
Блідими губами духів тьми
Він з пекла викликає.

«О, духи! На одну лиш ніч
Ви жінку дивної вроди
Зведіть з труни — я хочу зазнать
Із нею насолоди!»

Бажання здійснилось його
По тім чаклунським слові,
Ї мертва красуня до нього прийшла
У сніжнобілім покрові.

В очах скорбота. З холодних грудей
Зринає тяжке зітхання.
Зустрілись поглядом вони
Й скувало обох мовчання.

Я можу кров'ю ізійти,—
Пустіть мене в простор полів!
Не дайте задихнутись тут
В тісному царстві гендлярів!

Вони жеруть і добре п'ють,
Кротам — і вічна ніч легка;
Великодушність їх не більш
Діри в карнавці жebraка.

Сигари в їх ротах стирчать
Стирчать в кишенях руки їх
І з травленням в них все як слід,
Хто ж тільки стравить їх самих?

Хоч пахощами всіх країн
Вони ведуть свій торг, але
Тріскою тухлою завжди
Відгонять їхні душі зле.

О, краще б я спостерігав
І злочин, і найтяжчий гріх,
Ніж сити чесність цих людей,
Мораль платоспроможну їх!

О хмари, заберіть мене
В далеку даль, на певну смерть,
В Лапландію, чи в Африку,—
Хоч в Померанію — лиш геть!

Візьміть! Не слухають вони...
У хмар тих має розум бути!
Лиш з'являться над містом цим —
Перелякавшись, геть пливуть.

Двоє ждуть перед собором,
У червоному обидва,
З них один — король, а другий —
Кат суворий королівський.

І король до ката каже:
«Вже з попівських співів чути,
Що закінчують вінчання —
Приготуй свою сокиру».

Чути дзвони, спів органа,
Люд виходить із собору,
У весільному поході
Молоді йдуть між народом.

Наче труп, бліда й печальна,
Йде прекрасна королівна,
А сміливий рицар Олаф
І веселий і сміється.

Усміхаючись, говорить
Він лихому королеві:
«Що ж, добридень, любий тестю,—
Отже, я помру сьогодні?»

Я помру, але я прошу:
Дай до півночі прожити,
Щоб у себе на весіллі
Міг я пити й танцювати.

Дай пожити, дай пожити,
Щоб останній випить келих,
Станцювать танок останній —
Дай до півночі прожити!»

І король до ката мовив:
«Дозвіл зятеві дається
Ще до півночі прожити.—
Приготуй свою сокиру».

II

Пан Олаф весілля справляє своє,
Ось він останній келих п'є,
На грудях в нього рида
Його молода,—
А кат стоїть за дверима.

Танок розпочався,— пан Олаф бліду
В танок останній молоду
У сяйві ясних огнів
Рвучко повів,—
А кат стоїть за дверима.

Скрипки бринять на високій струні,
Флейти зітхають печальні й сумні!
Хто на них дивитись смів,
Той душею занімів,—
Бо кат стоїть за дверима.

Танцюючи в залі, в юрбі голосній,
Пан Олаф шепче дружині своїй:
«За життя ти дорожча мені!
Як зимно в труні!»
А кат стоїть за дверима.

III

Пан Олаф, північ настає,—
Твоє життя минуло.
Ну, що ж, ти дочку короля
Кохав одважно й чуло.

Монахи бурмочуть погребний псалом,
А кат в червоному строю,—
Вже біля плахи він стоїть,
Піднявши свою зброю.

Аж ось пан Олаф вийшов у двір,
Мечі під вогнями майнули;
Смиються його червоні уста,
І ось його слово почули:

«Прощай, моє сонце, й ти, місяцю мій!
Прощайте і ви, мої зорі!
Благословляю вас, пташки,
У весняному хорі!

Благословляю вас, землі й моря,
І вас, запашні долини!
Благословляю фіалковий цвіт,
Очей моєї дружини!

Очей її фіалковий цвіт.
За нього плачу душею!
Благословляю і куш бузини,
Де стала ти моєю!»

б

НЕЗНАЙОМА

Злотокоосу чарівницю
Я щоденно зустрічаю
На доріжках тюльрійських
Під каштанами старими.

Там щодня вона гуляє
З нею дві кошмарні дами.
Це тітки? Чи це драгуни,
Вдягнені в жіночий одяг?

І ніхто не міг сказати,
Хто вона. Питав я друзів,
Але все було даремно —
Я од пристрасті захворів.

Переляканий вусами
Двох страшних її супутниць,
А своїм зловісним серцем
Наполоханий ще більше,

Я до неї обізватись
Не наважувався й словом,
Ледве поглядом зважався
Йй освідчити свій племінь.

Лиш сьогодні я довідавсь,
Що ім'я її Лаура,
Як красуні отієї,
Що любив поет великий.

О, Лауро! Я сьогодні
У становищі Петрарки,
Що свою красуню вславив
У канцонах та сонетах.

О, Лауро! Як Петрарка,
Розкошную платонічно
Я ім'ям твоїм чудовим,—
Він також не далі йшов

7

ЗУСТРІЧ

Під липою гучно музика бринить
І молодь у танці кружляє,
Але струнких і гарних двох
Ніхто в гурті не знає.

Ідуть вперед, ідуть назад,
Кружляють дивовижно,
Всміхаються, хилять чоло до чола,
А панна шепче ніжно:

«Юначе, квітка у вашім брилі,—
Я знаю цю породу —
На дні морському росте вона,
Ні, ви не людського роду.

Ви водяник, гарних дівчат
Хочете звести до згуби,
Та я одразу пізнала вас,
Вас зрадили риб'ячі зуби».

Ідуть вперед, ідуть назад,
Кружляють дивовижно,
Всміхаються, хилять чоло до чола,
Панич говорить ніжно:

«Панно, скажіть, чом руки у вас
Мов крига захолили?
Чому, скажіть, мокрі такі
Вашої сукні подоли?»

Я вас пізнав одразу — була
В поклоні вашому кпина.
Так, ви русалка, крихто моя,
Але не людська дитина».

Скрипки замовкли, скінчився танок,
Вони припиняють розмову.
І, добре знайомі, нарізно йдуть,
Щоб не стрічатися знову.

8

КОРОЛЬ ГАРАЛЬД ГАРФАГАР

Гаральд — Нормандії король,
На дні морським глибокім
Удвох з русалкою сидить,
А рік минає за роком.

Заклятий чарами король —
Він не живе, не вмирає;
Блаженна згуба короля
Вже двісті літ триває.

Вікі на колінах його голова
Лежить в чарівної феї —
Йй дивиться в очі й не може він
Ніяк надивитись на неї.

Його волосся золоте
Давно вже геть посивіло,
Неначе у привида, зжовкло лице,
Зів'яло розбите тіло.

Та часом урветься любовний сон,
І чується королеві,
Що струшує буря скляний палац,
Склепіння його кришталеві.

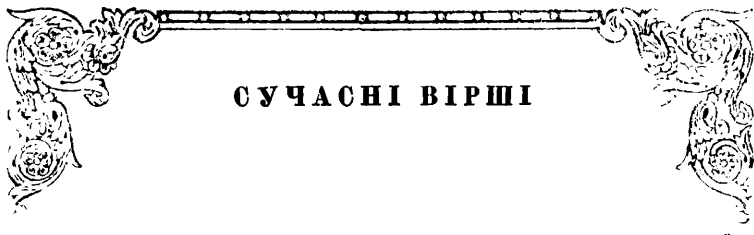

А часом здається йому, що крізь шторм
Норманнів клич лунає,
І з гнівом він руки до них простяга,
І сумно їх знов опускає.

А часом він чує, як моряки
Співають, повні відваги,
Про свого Гаральда-короля —
Величні давні саги.

Зітхає, стогне й плаче король
В полоні своєї згуби.
Русалка схиляється рвучко над ним
І з сміхом цілує у губи.

;

СУЧАСНІ ВІРШІ

ДОКТРИНА

Бий в барабан, маркітантку цілуй,
Не бійся й відважно карбуй свій крок!
В цьому наука всіх наук,
В цьому найглибший зміст книжок.

З юною силою бий в барабан,
Бий, щоб людей збудив його звук,
Іди, барабанячи, завжди вперед,
В цьому наука всіх наук.

Вся філософія Гегеля тут,
В цьому книжок найглибший зміст!
Я зрозумів це, бо мудрий я,
Бо бить в барабан я маю хист.

АДАМ ПЕРШИЙ

Жандарму з огненным мечем —
Небесному поліцаю,
Наказ віддав ти без жалю
Мене прогнати з раю.

З дружиною подався я
До краю до чужого;
Та плід пізнання вкусив я в раю,
І знаю вже що й до чого!

Тепер я добре знаю вже,
Який нікчема з тебе,
Хоч як би не лякав ти мене
І смертю й громом з неба.

О боже! Який мізерний цей
Consilium abeundi!
Оце так усього всесвіту
Володар, Lumen mundi!

Ніколи я не захочу в рай,
Бо він — омана дешева,
То був не справжній рай, бо там
Були заборонені дерева

Свободи сповна хочу я!
Відчую лиш гніт над собою,
Як рай стає для мене враз
І пеклом і тюрмою.

ПЕРЕСТОРОГА

Отакее друкувати!
Любий друже, ти загинеш!
Хочеш мати честь і гроші,—
Спину мусиш ти згинати.

Друже, я тобі не раю
Про попів так говорити,
Про високих можновладців
І про їхню вірну зграю!

Ти загинеш, любий друже!
У владик довжезні руки,
Язики в попів предовгі,
Вуха в черні довгі дуже!

ТАСМНИЦЯ

Зітхань не чутно, сліз не видно,
Бува, що й сміх наш зазвучить.

Але не зрадять таємниці
Ні вид, ні погляд ні на мить.

Запала з мукою і болем
Вона в душі кривавий глиб;
Хоч би й звучала в скорбнім серці,—
Уста їй вийти не дали б.

Спитай у немовлят в колисках,
Спитай в могилах мертвяків,
Вони тобі відкриють, може,
Що я навіки затаїв.

ПОЛІТИЧНОМУ ПОЕТОВІ

Співаєш, як співав Тіртеї,
Натхнено і сміливо,
Проте і публіку, і час
Обрав ти нещасливо.

Прихильно слухають тебе
І хвалять, повні палу:
Високі маєш ти думки
І форму дуже вдалу.

Тобі за склянкою вина
«Віват!» гукають часом,
І пісню бойову твою
Ревуть захриплим басом.

Свободи пісню раб в шинку
З охотою співає:
Це присолоджує вино
І травленню сприяє.

ТАМБУР-МАЖОР

Оце той тамбур-мажор старий,
Який він бідний, хворий!
А імператорської пори
Він був шасливий, бадьорий.

Махав він палицею в ті дні,
Лице у нього сяло,
А на його сріблянім галуні
Проміння сонячне грало.

Коли під звук барабана свого
Він входив в німецькі квартали,
У відповідь барабану його
Жіночі серця калатали.

Прийшов, побачив, переміг
І темних краль і русих;
Не раз блищали сльози їх
У нього на чорних вусах.

Ганьба! Коли над нами полки
Загарбницькі брали гору,
Корились цезарю чоловіки,
А дами — тамбур-мажору.

На диво терплячі, ми довгий час
Страждали від тої напасті,
Аж поки визволитись указ
Прийшов од вищої власті.

Неначе бик, що наносить удар,
Ми роги свої виставляли,
Скидаючи франкський страшний тягар,
Ми Кернера вірші співали.

Ті вірші страхітні тирану в ушах
Звучали жахливим хором!
Від них і втекли, гамуючи страх,
Імператор з тамбур-мажором.

Обом від долі судилося їм
Зазнати гіркої муки:
Британцям віддавсь — ворогам своїм —
Наполеон у руки.

Був ними засланий підло він
На острів Святої Єлени,
Й від раку шлунка знайшов там загин,
По довгих муках, стражденний.

А тамбур-мажор, звичайно ж, враз
Без служби він zostався.
Щоб з голоду не вмерти, до нас
В готель слугою найнявся.

Він горщики миє, рубає дрова,
Тягає воду знадвору;
Трясеться сива голова,
Коли він повзе нагору.

Часом до мене на кілька хвилин
Знайомий мій, Фріц, заходить.
Дурними дотепами він
Старого до сліз доводить.

О Фріц, Германії синам
Це аж ніяк не пристало:
Не личить глузувати нам
З великого, що занепало.

Повинен ти людині такій
Являти шану глибоку;
Цей дід, можливо, батько твій
З матириного боку.

зпсуття

Невже й природа прикрі вади
В людей вже стала переймать?
Здається, вже й рослини й звірі
У нас навчилися брехать.

Не вірю в лілії невинність:
Круг неї жевжиком літа
Метелик; поцілує й сезне,
А з ним і квітки чистота.

Не вірю й скромності фіалки,
Ця квітка вабить недарма
Кокетним ароматом: звісно,
Про славу мріє крадькома.

Беру я під великий сумнів
І щирість пісні солов'я.
Він надривається й ридає
За звичкою, гадаю я.

Зникає правда геть зі світу,
Про вірність думати дарма.
Пес ще смердить, хвостом махає,
Та й в ньому вірності нема.

ГЕНРІХ

Перед замком у Каносі
Зупинився в ніч холодну,
В дощ,— германський кайзер Генріх
У сорочці покаянній.

А з вікна таємно стежать
Дві фігури, осяває
Місяць лисину Григора
І Матільди білі груди.

Генріх зблідлими губами
«Отченаш» побожно шепче,
Та у серці інша мова,
Серце з скреготом говорить:

«Там, в краю моїм германським,
Височать стрімчасті гори,
Там росте залізо в надрах —
Бойові сокири будуть!

Там, в краю моїм германським,
Розрослись ліси дубові,
І у стовбурі найвищим —
Топорище для сокири.

Любий, вірний край германський,
Ти породис і людину,
Що сокирою тією
Мук моїх змію розтрощить!»

ГЕОРГОВІ ГЕРВЕГУ,

з нагоди вислання його з Пруссії

Німецький край упився в дим,
Ти ж вірив тостам милозвучним,
Чорно-червоно-золотим
На люльці китицям бундючним.

Коли ж принадний хміль пропав,
Ти здивувався, друже, з того,
Яким народ з похмілля став,
Позбувшись сп'яніння свого.

Юрба лайливих холоуїв,
Гнилі кислотиці — замість слави.
З жандармами з обох боків
Прибув ти на кордон держави.

Там ти спинився. Сум поїняв
Тебе перед стовпом смугастим,
Що наче зебра виглядав,
І ти зітхнув за давнім щастям:

«Аранхуес, той час промчав,
Вже не вернути днів колишніх,
Коли я для Філіппа грав
І Уккермаркських грандів пишних!

Король вдоволено кивав
Мені за роль маркіза Пози;
Мій вірш його зачарував,
Та він не зніс моєї прози».

ЖИТТЬОВЕ ПЛАВАННЯ

І співи, і жарти! Нас сонце вігало
Ясним промінням. Стиха гойдало
Наш човен веселий. Під сміх і спів
Між любих друзів я в ньому сидів.

Ущент розбили човен хвилі,
А з друзів були плавці невмілі,
У рідних водах втопив їх вал,
На берег Сени зніс мене шквал.

Піднявся на новий я човен
З новим товариством. Тривоги повен
Мій шлях на хвилях чужих удаль.
Далеко мій край! На серці печаль!

І знову співи і жарти чути,
А в щоглах свище вітер лютий.
О, зоре остання, у небі згоряй —
На серці печаль! Далеко мій край!

ТЕНДЕНЦІЯ

Гей, Німеччини співаче!
Хай звучить твій мужній спів,
Хай німецьку волю славить,
Йти на подвиг нас заставить,
Як марсельський гімн гарячий.

Кинь, як Вертер, воркотати!
Те, що дзвін уже пробив
До повстання за свободу —
Мусиш ти сказати народу;
Час про бій, про меч співати!

Годі ніжних звуків флейти,
Ідилічних досить снів,—
Для вітчизни будь сурмою,
Будь гарматою для бою,
Будь перуном, клич людей ти!

Бий, сурми, зви до повстання,
До тиранів збуджуй гнів —
А щоб вславитись між нами
Ти «загальними словами»
Наповняй своє писання.

ОБІП'ЯНКА

Годі вже ходити в поле
Босоніж, зажди ще трохи:
Будуть в тебе і панчохи
І чоботи, німецька воле!

Ти ходитимеш в обнові —
Теплій шапочці зі смуха,
Що твої тендітні вуха
Захистить у дні зимові.

В тебе буде навіть їжа,
Майбуття твоє — з чудесних!
Лиш не слухай ти облесних
Слів сатира із Парижа.

Не загострюй гніву вістря
І повстримуйсь від зухвальства
Щодо вищого начальства
І до пана бургомістра!

КИТАЙСЬКИЙ БОГДИХАН

Мій батько був собі дурбан.
Не пив хмільного зроду,
А я, великий богдыхан,
Горілку п'ю, як воду.

Напій божественний, клянусь!
Я сам по собі те знаю:
Як тільки горілки добре нап'юсь,
Весна розцвітає в Китаї.

Блаженний наступає вік,
Небесна імперія квітне,
І сам я — майже чоловік,
І жінка в мене вагітна.

Вдоволені верхи й низи,
Одужали всі хворі,

Мій лейб-філософ Кун фу-цзи
Найкращі пише твори.

Черстві солдатські сухарці
Стають як пундики ласі,
Гуляють у царстві моїм старці
Всі в бархаті, в атласі.

І мандарини мої підтяглись,
Мої інваліди духовні,
Метляють косами знов, як колись,
Юнацького запалу повні.

Збудована пагода, віри приют,
Там христяться євреї,
За те їм орден дракона дають
І пишні двірські лівреї

Революційний дух пропав,
Кричать маньчжурські дуки:
«Не треба нам ніяких прав,
Давай бамбукові б́уки!»

Хоча й не радять випивать
Мені ескулапи лукаві,
Та я горілки не кину лигать
На благо моїй державі.

Ще чарку, ще другу! Пий, не лий!
Це ж не горілка — манна!
Гукає народ щасливий мій:
«Володарю осанна!»

НОВИЙ ОЛЕКСАНДР

I

Живе собі в Фуле король, він п'є
Шампанське — це все, що він хоче.
Коли ж він п'є шампанське своє,
Йому соловіють очі.

Преславні рицарі кругом,
Уся історична школа.
Важким белькоче язиком
Король до друзів довкола:

«Коли Олександр Македонський в боях
Спромігся світ захопити
З маленькою купкою вояк,—
Почав він добре пити.

Цю спрагу в нім запалила війна,
Бої, де він бився завзято.
Припав переможець той до вина
І вмер, бо пив забагато.

Я ж корпуленцію кращу дістав,
І вирішив я розумніше:
Чим той закінчив, тим я почав,—
Пиячити взявся раніше.

Як розпочну в хмелю похід,—
Мій шлях будуть лаври встилати.
Між парою келихів зможу світ,
Хитаючись, я здолати».

II

Отак Олександр Македонський новий
Верзе дурниці сп'яну,
Похід малює світовий
І успіх свого плану:

«До нас Ельзас-Лотарінгська земля
Прийде, хоч би й не хотіли,
Бо до корови йде теля,
А кінь поспіша до кобили.

Шампань мене вабить, гарний куток,
Де лози виноградні —
Там зразу в нас з'явиться ясність думок
І дні настануть відраді.

Там перший сміливий зроблю я крок,
Походи почавши чудові.
Застукають пробки й рвонуться з пляшок
Струмені білої крові.

Моє геройство молоде
Буде до зір шумувати;
Париж, де слава мене жде,
Я хочу завоювати.

Спинюсь я біля міських воріт,
Біля застави старої,
Бо там не платять жодних мит
На вина і напої».

III

«Мій вчитель, Арістотель мій,
Був попиком маленьким
В французькій колонії, ходив
В комірчику біленькім.

Пізніш філософом він став
І поєднав екстреми
І виховав, на жаль, мене
У дусі своєї системи.

Ні риба, ні м'ясо з мене тепер,
Я — двостатева людина,
З екстремів сучасної доби
Безглузда мішанина.

В душі моїй ні добра, ні зла,
Ні глупства, ні глузду немає.
Коли я вчора йшов вперед,
Сьогодні назад рушаю.

Я — освічений обскурант,
Ні кінь, ані кобила,
Софокл і пужално мене
Однаково захопили.

Хоч я на Ісуса надію поклав,
Та разом з тим серцю моему
Вакх милий теж, бо я сполучив
Обидва божі екстремі».

СВІТ НАВИВОРІТ

Перевернувся білий світ...
Прийшли часи останні.
Десятками мисливців б'ють
Бекаси на полюванні.

Телята смажать кухарів,
На вершнику бачиш коняку.
Католицькі сови подались
За світло й знання в атаку

Пан Герінг нині санкюлот,
Беттіна нам правду править,
А Кіт у чоботях у нас
На сцені Софокла ставить.

Німецьким героям пантеон
З наказу мавпи тешуть.
Недавно й Масман причесавсь,
Якщо газети не брешуть.

Німецькі ведмеді в атеїзм
Вдарилися в зневірі,
Зате зробились з французьких папуг
Все християни щирі.

Над Уккермаркський «Монітор»
Здуріти — не спробога:
В нім мертвий живому умістив
Зневажливого некролога.

Братове, проти хвиль плисти,
Як видно, марна справа...
Зберімося на Темпловській горі
Й гукнімо: «Короблю, слава!»

ПРОСВІТЛІННЯ

Міхель! Зняв ти вже завіску
Із очей своїх? Приміть,—
Юшки кращої ж бо миску
В тебе крадуть кожну мить.

Кажуть: небо хай подарить
Радість. Ангелів юрма
Там тобі блаженство варить,
Тільки м'яса в нім нема.

Чи забракло в тебе віри,
Чи подужчав апетит?
Кухоль сповнив ти без міри,
Пісні втнув усім на стид!

Не жахайся! На цім світі
Пузо тиш і ночі й дні.
Стане часу страви ситі
Перетравлювать в труні.

ЗАЖДІТЬ ЛИШЕНЬ

Я тільки блискаю чудово,
Але гриміти б не зумів?
Ви помиляєтесь, панове,
Талант я маю й до громів!

Переконаєтеся в цьому,
Коли настане слухна мить:
Мій голос гряне в слові грому,
В пориві шторму прогримить.

Шалена буря залютує —
Дуб не один повергне ниць,
Чимало палаців зруйнує,
І безліч витрощить дзвіниць!

СІЛЕЗЬКІ ТКАЧІ

З сухими похмурними очами
Сидять за станками й скрегочуть зубами:
«Німеччино, саван тобі ми тчем,
Потрійний прокльон ми в нього вплетем —
Ми тчем, начувайся!

Прокляття богу — голодні й холодні,
Ми більше молитись йому не згодні,
Даремно ми ждали, тамуючи гнів,
Він нас обійшов, обділив, обдурив —
Ми тчем, начувайся!

Прокляття тобі, корбóлю багатих,
Ти нас не рятуеш від здирців проклятих,
Ти з нас витискаєш останній п'ятак,
І нас же стріляти велиш, мов собак —
Ми тчем, начувайся!

Прокляття вітчизні нерідній, неситій,
Безчестям, ганьбою й неславою вкритій,
В ній кожду квітку гніль убива
І в твані й гною торжествує черва —
Ми тчем, начувайся!

Мигтить наш човник, не сплять ткачі —
Ми тчем ретельно вдень і вночі,
Німеччино, саван тобі ми тчем,
Ми в нього прокльон потрійний вплетем,—
Ми тчем, начувайся!

1649—1793—111

Не вміли чемно й пристойно бритти
Свого вінценосця вбити.
Карл, їх король, усю ніч не спав,
Коли в Уайтхоллі страти ждав.
Народ під вікном співав без турбот,
І шумно збивали ешафот.

Французи також не знають шани.
В фіакрі простому, без окраси,
Луї повезли вони, грубіяни,
На лобне місце, не давши коляси,
Яка, по-давньому етикету,
Годилась би в подорож ту Капету.

Ще гірше Марії-Антуанетті
У бідші було, а не в кареті;
Ні шамбеланів, ані статс-дам,—
Її санкюлот супроводив там.
Вдова Капетова на ту образу
Габсбурзьку губку підтисла зразу.

Французи й бритти, як це відомо,
Не мають серця; лиш німцю одному
Сердечність дано з часів одвічних
Навіть при актах терористичних;
Віддять готовий завжди він
Його величності уклін.

В придворній кареті шестеро коней,
Що мають чорні султани й попони,
Траурні віжки й батіг у жалобі,
Кучер в сльозах, як при батьковім гробі,—
Так будуть німці монарха вітать,
Щоб вірнопіддано голову знять.

ГІМН

Я — меч, я — полум'я.

Я світив вам у темряві, і коли битва розпочалась, я
бився попереду, в першій ряді.

Круг мене лежать трупи моїх друзів, але ми пере-
могли. Ми перемогли, але навколо скрізь лежать трупи
моїх друзів. У радісних вигуках тріумфальної пісні похо-
ронні хорали звучать. Та в нас нема часу ані для радості,
ані для суму. Знову сурмлять сурми, провіщаючи нову
боротьбу.

Я — меч, я — полум'я.

РОМАНЦЕРО

КНИГА ПЕРША
ІСТОРІІ

РАМПСЕНІТ

Лиш з'явився Рампсеніт
До царівни в світлі зали —
І вона, і покоївки
Разом всі зареготали.

Чорні євнухи — і ті
Реготалися потиху,
Навіть мумії і сфінкси
Ледь не луснули від сміху.

А царівна каже: «Я
Злодія впіймала б, татку,
Але він лиш мертву руку
Залишив мені на згадку.

Як він входить у скарбницю,
Як він одмикає скрині,
Позамікані чудово,—
Все мені відомо нині.

Чудодійного ключа він
До замків найкращих має,
Найміцніші тим ключем
Двері й брами одмикає.

Я ж не брама, і мені
Встояти було несила.

Сторожуючи твій скарб,
Свій скарбóчок я згубила».

Пританцьовує й сміється
Так вона серед кімнати.
Євнухи й служниці знову
Починають реготати.

В той же день увесь Мемфіс
Реготався; крокодили,
Сміючись, повитикали
Морди з мулистого Нілу,

Як ударив барабан
І почули всі одразу,
Як вичитує глашатай
Слово царського указу:

«З ласки бога, Рампсеніт,
Повний владар над Єгиптом,
Милість підданим своїм
Цим зголошує рескриптом.

Сталось — в ніч на п'яте червня
В тисячу сто сороковім,
У біжучім, тобто, році
Перед втіленням Христовим,—

Злодій вліз в скарбницю нашу;
Звідти золото забрати
Пощастило здирці; потім
Він почав туди вчашати.

Щоб подальших втрат позбутись,
Ми поклали спати дочку
Біля скарбу,— він позбавив
Навіть і її скарбóчку.

Щоб крадіжки припинить,
І до злодія лихого
Виявить пошану, ласку
І любов царя самого,

Вирішили ми йому
За дружину дочку дати,
Щоб він міг по нашій смерті
Наш престол успадкувати.

Але тому, що адреси
Зятя ми іще не знаєм,
Ми його про нашу милість
Цим рескриптом сповіщаєм.

Трете січня. Рік рескрипту —
Тисяча сто сорок п'ять
До нової ери. Підпис:
«Rhampsenitus Rex». Печать.

Цар дотримав твердо слова —
Що в своєму дав рескрипті.
Після смерті Рампсеніта
Злодій став царем в Єгипті.

Царював він, як і інші,
Добрий зиск торговці мали,
І за того царювання,
Кажуть, навіть менше крали.

ШЕЛЬМ ФОН-БЕРГЕН

У Дюссельдорфі над Рейном бал
Сьогодні в замку справляють;
Свічки палають, музика гримить,
У танці маски кружляють.

Прекрасна герцогиня весь час
Танцює й дзвінко сміється.
Її партнер — блискучий франт,
Придворний, як їй здається.

З-під чорної маски око його
Проблисне в іншу хвилину,
Неначе з піхов блискучий кинджал,
Здобутий наполовину.

Гукають захоплено гості, коли
У танці вони пропливають,
Іх Дрікес разом з Маріццебіль
Оплесками вітають.

У замку голосно сурма звучить,
Йї в лад контрабас підвиває,
Та ось кінчається вже танок,
Музика раптом змовкає.

«Дозвольте мені, ваша світлість, піти
Додому... Спасибі за ласку».
Але герцогиня сміється: «Ні, ні,—
Зніми-но спочатку маску!»

«Дозвольте мені, ваша світлість, піти,—
Мій вигляд вас може злякати».
Але герцогиня сміється: «Дарма!
Хто ти — я хочу знати».

«Дозвольте мені, ваша світлість, піти,
Належу я темряві й ночі».
Але герцогиня сміється: «Гаразд,—
Лиш сперше відкрий свої очі!»

І як не залякує він її,
Як жінку він не благає —
Вона у нього силоміць
З обличчя маску зриває.

«Це ж бергенський кат!» — одсахнулась юрба
І гомоном сповнилась зала,
А злякана герцогиня ту ж мить
В обійми герцога впала.

Та герцог розумний — дружина його
Ганьби зазнавать не повинна;
Він з піхов свого витягає меч:
«Гей, хлопче, мерщій на коліна!

Посвячую в рицарі я тебе
Ударом меча в цій залі,

А що ти — шельма, то хай тебе звать
Ім'ям Шельм фон-Берген надалі».

Так Шельм фон-Бергенів прашур колись
Із ката став дворянином —
Нащадки його над Рейном цвіли
І сплять тепер в склепі каміннім.

КАРЛ I

У лісі в хатині вуглярській сидить
Похмурий король в самотині;
Гойдає колиску і пісню сумну
Співа вугляревій дитині:

«Спи, хлопчику... Вівці в кошарі вже сплять.
Щось в стрісі гуде непривітно.
Страхітливий знак на твоєму чолі,
Крізь сон ти смієшся страхітно.

Спи, хлопчику... Здох, вже немає kota —
Страшним ти помічений знаком —
Ти виростеш, візьмеш сокиру — дуби
Охоплені вже переляком.

Спи, хлопчику... Віра стара вуглярів
Минулась. Вуглярські діти
Не вірять у бога уже давно,
Ні в короля на світі.

Спи, хлопчику... Кіт не лякає мишей.
Чекає ганьба велика
І бога, що вічно у небі живе,
Й мене, земного владику.

Мій дух занепав, і серце мое
Стомилося в муках до краю.
Спи, хлопчику,— станеш, син вугляра,
Ти катом моїм, я знаю.

Твоя колискова — мій смертний спів.
Спи, хлопчику — довге й сиве

Волосся ти маєш одрізати мені —
Вже блиска залізо страшливе!

Спи, хлопчику — що там у стрісі гуде?
Ти, мій спадкоємець упертий,
Безжально голову зітнеш мені —
А кіт не страшний, він мертвий.

Спи, хлопчику — вівці в кошарі вже сплять.
У стрісі щось шурхає грізно.
Немає kota на малих мишенят.
Спи, кат мій маленький, вже пізно!»

ПОЛЕ БОЮ ПІД ГАСТІНГСОМ

Печально Вальтгамський абат
Зітхнув у тяжкому боці,
Коли почув, що короля
Гаральда вбито в полі.

Ченців Асгода і Альріка він
Під Гастінгс звелів послати:
Гаральдове тіло вони між мерців
Повинні були відшукати.

Та швидко ченці повернулись назад
І заголосили: «Панотче,
Душа від печалі у грудях болить,
Бо жити вона не хоче.

Загинув у полі достойний муж,
Негідний звияту святкує.
Мерзотники й ланці шматують наш край,
І плач наш за волею — всує.

Британськими лордами стали уже
Вошиві й немиті норманни,
І в рицарських шпорах гарцюють кравці,
Від нас вимагаючи шани.

О, горе нам, саксам, кому з давнини
Земля ця за вітчину править!

О, горе святим нашим, бо в небесах
Зуміють і їх знеславить.

Аж ось коли ми зрозуміли, чому
Комета минулим літом,
Кривава, на огненній мітлі
Промчала над цілим світом.

Збулося під Гастінгсом вночі
Лихе віщування долі.
Удвох ми були там і труп короля
Даремно шукали в полі.

Шукали його ми там цілу добу
Між саксів, ранами вкритих:
Немає Гаральда, нема короля
Під Гастінгсом між забитих!»

Так Асгод сказав, так Альрік сказав,
І гірко абат руками
В риданні сплеснув і раптом замовк,
Збираючись з думками.

«У Грінфільді,— він тихо сказав,—
У негрях лісу і нині
Едіт Лебедина Шия живе
В убогій своїй хатині.

Дали їй це ім'я тому,
Що шию струнку лебедину
Красуня мала; колись Гаральд
Любив її єдину.

Він довго любив її і гаряче,
Та згодом забув про неї.
Давно те було, та забудь не змогла
Вона любові своєї.

По неї ідіть — хай з вами разом
В дорогу вона рушає.
Під Гастінгсом мертвого короля
Жіночий зір відшукає.

В абатство сюди принесить короля.
Мерщій же, мерщій в дорогу!
Ми тіло його віддамо землі,
За душу ж помолимося богу».

І рушили знову похмурі ченці,
Халупу знайшли убогу,
«Едіт Лебедина Шия, вставай,
Збирайся з нами в дорогу!

Нас герцог нормандський в бою переміг,
Тяжкі принесли ми жертви —
Під Гастінгсом між убитих бійців
Лежить король наш мертвий.

Вставай же, ми тіло холодне його
Відтіль за наказом абата
Повинні удвох принести в монастир,
Щоб з честю там поховати».

Едіт Лебедина Шия мовчить —
В дорогу збирається в тиші.
Іде вона з ними, і вітер нічний
Йй сиве волосся колише.

Босоніж вона болотами іде,
Лісами, втрачаючи сили.
Удосвіта скелі крейдяні
Під Гастінгсом забіліли.

Аж ось розтанув ранковий туман,
Що саваном ліг на далеч;
З жахливим криком піднялась
Над полем бою галич.

Лежало багато тисяч людей
Скривавлених в дикому полі,
Між коней побитих лежали вони —
Побиті, скалічені, голі.

Едіт Лебедина Шия бреде
В крові на Гастінгські схили,

І погляди пильних її очей
Летять навкруги, мов стріли.

Шукає вона, і лише вороння
Злітає навкруг несите,
За нею ченці — їх ноги давно
Не в силі уже носити.

Вже темінь у полі вставала нічна
І місяць світився лише,—
Нешасної жінки нелюдський зойк
Прорізав мертву тишу.

Едіт Лебедина Шия знайшла
У полі Гаральдове тіло.
Вона не плаче, вона мовчить,
Неначе в ній все заніміло.

Цілує в чоло, цілує в уста,
В обіймах його стискає,
Цілунками груди короля
Й криваві рани вкриває.

Знаходить вона на його плечі
Знайомі маленькі шрами,
Таємні сліди молодої жаги,
Любові її й нестями.

Тимчасом ноші із жердин
Кінчають ченці складати,
Щоб мертвого свого короля
На них з бойовища забрати.

В абатство вони короля несуть
Шляхом далеким останнім.
Едіт Лебедина Шия іде
За мертвим своїм коханням.

Співає вона погребний псалом,
Побожністю слів її диха,
А голос так страшно лунає вночі,—
Ченці підспівують стиха.

МАРІЯ-АНТУАНЕТТА

Як ясно в замку Тюїльрі
Дзеркальні вікна сяють!
Проте у залах там і вдень
Старі примари блукають.

З'являється в Pavillon des Flor
Марія-Антуанетта
І робить ранішній свій lever,
З додержанням етикета.

Придворні дами — одні стоять,
Дозволено іншим сидіти...
На сукнях з атласу і парчі
Мереживо і самоцвіти.

Тоненькі талії, ніжки стрункі
Відбилися в паркеті зали.
Ох, як би чудово було, коли б
Ці дами ще й голови мали!

Нема в них голів — королева сама
Давно позбулася голівки.
Її величність якраз через це
Її лишилася без завивки.

Вона, в якої схожа була
На горду вежу перука, —
Марії-Терезії дочка,
Німецьких владик онука,

Без зачіски має з'являтися тепер
І без голови — при розмові
У колі цих незачесаних дам,
Що, як і вона, безголові.

Це все — революція, здійснилась в цім
Фатальна її доктрина,
У цьому винен Жан-Жак Руссо,
Вольтер і гільйотина.

Та дивно! Чомусь здається мені,
Що ці безголові дами

Не знають, наскільки мертві вони
Й розлучені з головами.

Їх всіх надимає порожня пиха,
Улесливість, забобони...
Безглуздо й моторошно звучать
Їх безголові поклони!

Аж ось королеві сорочку льняну
Dame d'atour приносить,
Ось друга, присівши, її подає
І гречно вдягати просить.

Ось третя й четверта дами враз
Коліна свої схиляють —
І королеві панчохи вдвох
На ноги натягають.

Приносить фрейліна блузку й при тім
Не забуває вклониться.
Ось друга фрейліна присіда —
В руках у неї спідниця.

Гофмейстерина з віялом стоїть —
Стежить вона за парадом
І, за відсутністю голови,
Мило всміхається задом.

Крізь штори у залу сонце ясне
З цікавістю заглядає,
Побачить цих давніх привидів рій —
І злякано геть тікає.

МАЛИЙ НАРОДЕЦЬ

В нічному горщику, гарно вбраний,
Помчав він Рейном, по бистрині,
І в Роттердамі сказав коханій:
«Ну, як, одружимося ми чи ні?»

Ми відпочинемо вдвох, подружко,
В моїм палаці, на подушках.

Там стінки звито з тонкої стружки,
Із соломинок — блискучий дах.

В моїм палаці усього вдосталь;
Ти царюватимеш в добрий час.
У шкарлупинці постелем постіль,
А павутинка укріє нас.

Ми напечемо пухких оладок,
В обід насмажимо червачків.
Мені матуся зоставить в спадок
Напевне, з четверо пиріжків.

Я маю сало, я маю смалець,
В наперстку в мене смачне винце,
В городі ріпка завбільшки з палець,
Нам буде добре — ручусь за це».

Були там крики, були зітхання:
«Мій милий боже! Не можу! Ох!»
Дівчатко пискнуло востаннє
І в горщик влізло із ним удвох.

* * *

Були це — люди, а чи мишки?
Цього не знаю і сам як слід.
Я в Веверланді підслухав нишком
Цю казку — тому вже тридцять літ.

АЗРА

Присмерком щодня приходить
Чарівна дочка султана
До ясного водограю,
Де вода біжить, хлюпоче.

Дивиться щодня на неї
Юний раб над водограєм,
Де вода біжить, хлюпоче;
Дивиться щодня — й марніє.

До раба дочка султана
Одного разу підходить:
«Як твое ім'я, — питає, —
Хто ти і з якого роду?»

І говорить раб: «Я звуся
Мохамед з країни Ємен,
Рід мій рідний — тії азри,
Що вмирають од кохання».

ХРИСТОВІ НАРЕЧЕНІ

Хто вночі повз монастир
Пройде пізно при нагоді,
Той побачить, як блукають
Там примари в хреснім ході.

У процесії сумній —
Тихі тіні урсулінок;
Сяють їхні білі личка
З-під чепців та пелеринок.

Мерехтять свічки в пільмі
І повторює склепіння
Ледве-ледве чутні звуки —
Їхній шепіт і моління.

Входять привиди в собор,
Піднімаються на хори,
І лунають тихі співи —
Голос скорбу і покори.

Та пашить жага і шал
В панахидному мотиві,
Гуркотять у двері неба
Злі розпусниці і хтиві:

«Заповідані Христу,
На земну стезю зійшли ми.
Те, що взяти мав господь,
Кесареві віддали ми.

Хвацькі вуса має він,
Обдарований хрестами,
Еполети сяють так, що
Упадають бідні дами.

Ах, не терни, не вінки
На Христа ми одягали,—
Ми його рогами щедро
І одверто прикрашали.

За гріхи наші тяжкі,
Він, терплячий до безкраю,
Нам сказав: «Пропаші душі,
Я вас тяжко проклинаю!»

І з могил ми встаємо
За гріхи свої й химери,
І блукаємо, як тіні —
Miserere! Miserere!

Ах, в труні приємно так,
Та в ясній небесній сфері
Нам було б далеко ліпше —
Miserere! Miserere!

О, прости, Ісусе, нас,
І розкрий широкі двері
Нам до раю і небес —
Miserere! Miserere!»

Так співає хор черниць
І орган голосить в шалі —
То старий покійний кістер
Люто тисне на педалі.

ПОЕТ ФІРДУСИ

1

Золоті і срібні люди!
Як томан жебрак згадає,
То на думці має срібло,
Срібні має лиш томани:

Та стають в устах у шаха
Всі томани золотими,
Він приймає і дарує
Золоті лише томани.

Добрі люди так міркують,
Фірдусі так само думав,
Автор славної поеми,
Що зоветься Шах-Наме.

Героїчну цю поему
Він створив з веління шаха,
Що платити по томану
Обіцяв за кожен вірш.

От уже сімнадцять весен
І цвіли і в'яли рози,
Соловей пісні співав їм
І змовкав разів сімнадцять —

А поет сидів тимчасом
Біля кросен дум високих,
День і ніч він ткав дбайливо
Килим пишної поеми —

Килим той, куди влітав він
Чарівницькою рукою
Краю рідного легенди,
Вінценосців Фарсістану,

Людом славлених героїв,
Вчинки рицарські, пригоди,
Рідних демонів та чари
У вінку з казкових квітів —

Все живе, усе квітуче
Все квітуче і яскраве,
Все освітлене чудовно
Сяйвом дивного Ірану,

Тим божественним промінням,
Що, як храм огню останній,

Муфтіям на зло й корану
У поета в серці сяє.

Як поему він кінчив,
Де рядків аж двісті тисяч,
То послав рукопис шаху,
Добродійнику своєму.

Це було якраз у бані,
В бані гасненській це сталось,—
Там його застали саме
Шаха чорні посланці.

Кожен ніс мішок із грішми,
І поетові під ноги
Ті мішки вони поклали,
Як за творчість нагороду.

Розв'язав поет мішки ті,
Поспішаючи, щоб швидше
Очі золотом потішить —
Та побачив, остовпілий,

Що у них не шире злото,
А бліді томани срібні,
Рівно двічі по сто тисяч —
І він гірко засміявся.

Сміючися гірко, гроші
Розділив поет натрое:
Дві частини він одсипав
Посланцям від шаха чорним,

Кожен з них дістав від нього
У дарунок рівну пайку,
Третю баншикові дав він
За труди його на чай.

Взяв тоді дорожній посох
І покинув він столицю,
І за брамою міською
Обтрусив з сандалій порох.

«Коли б він, як то бува,
Лиш підвів мене брехнею,—
Помирився б я із нею:
Річ звичайна, світова!

Але як його простить,
Що, підступний та обачний,
Слово він сказав двозначне,
Щоб поета одурить!

Вроди мав він пишний дар,
Красен з виду і з постави,
На землі достоїн слави,
Природжений володар.

Ніби сонце, він світив
Нам огненними очима,
Гордий діями своїми,—
І мене він одурив».

Шах Магомет поїв усмак,
Добре на серці, радісно так.

В саду, при фонтані, що ніжно дзюрчить,
На пурпурі пишнім володар сидить.

Оточений слугами він своїми,
Любимець Ансарі стоїть між ними.

Із ваз мармурових квітки рясні
Здіймаються вгору, як огні.

Мов одаліски — пальми стрункі,
Віяла в них тріпочуть легкі.

Сплять кипариси, і мрії чудесні
Іх у країни підносять небесні.

Аж раптом від звуків сад ожив,
Під супровід лютні лунає спів.

Чари предивні були в словах!
«Хто склав цю пісню?» — мовив шах.

Ансарі, до кого було запитання,
Сказав: «Фірдусі це, владарю, писання».

«Що? Фірдусі? — гукнув Магомет, —
А як живе там великий поет?»

Ансарі відказує: «В злиднях він,
У вбожестві, царю, живе сам-один;

До міста Туса вернувшись назад,
Він обробляє маленький сад».

Шах Магомет помовчав з хвилину,
Потім промовив: «Ансарі, мій сину,

Мчися мерщій до стаєнь моїх,
Виведи сотню мулів із них,

З ними нав'юч і верблюдів півсотні
Всім, що на втіху людині скорботній:

Хай там буде одежа святкова,
Хатне начиння і кістка слонова,

Сандал та ебен, золоті окраси,
Різного посуду добрі запаси,

Келихи, дзбани оздобні й барвисті,
І леопардові шкури плямисті,

І килими, і тканини багряні,
Що виробляють в моему Ірані —

Зброю блискучу, попони додай,
Сідла, цяцьковані з краю в край,

Та не забудь і про різні напої,
Глечики, повні їжі тонкої,

Ласощі різні, торти з мигдалю
Ти поклади без усякого жалю.

Дванадцять арабських візьми жеребців,
Бистрих, як вітер південних степів,

Дюжину також невільників чорних,
Звиклих до праці, у службі моторних.

З цими скарбами, Ансарі, в дорогу
Маєш ти рушити з веління могого.

Хай ці дарунки дістане усі
Великий іранський поет Фірдусі».

Виконав точно Ансарі наказ,
Мулів, верблюдів нав'ючивши враз

Різноманітних дарунків вагою,
Цілій провінції рівних ціною.

Три дні минуло, заграла зоря,—
Столицю покинув любимець царя,

Стяг вожака він червоний розвив
І караван у дорогу повів.

Восьмого дня в безупинному русі
Мандрівники опинилися в Тусі.

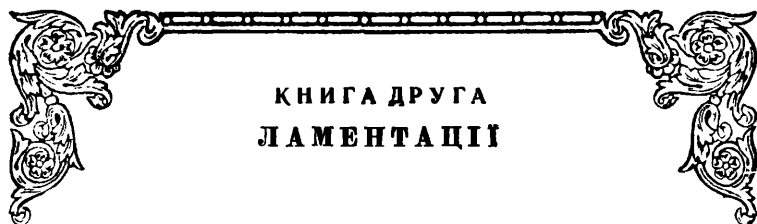
В західну браму, під крик городян,
З шумом і гуком ввійшов караван.

Ріг заливавсь, барабани гриміли,
Спів тріумфальний лунав, що є сили.

З уст подорожніх лунала хвала,
Слава гучна: «Ля ілля іль Алла!»

Брамою східною в ту ж хвилину
Люди печальні несли домовину:

То Фірдусі проводжали в ту путь,
Звідки нікого вже не вернуть.

КНИГА ДРУГА
ЛАМЕНТАЦІЇ

МІФОЛОГІЯ

Бик здолав Європу — дїва
В цьому жодного немає!
Розуміємо — Данаю
Золота скорила злива.

Про Семелу слід сказати,
Що вона гадала: «Хмарі,
Ідеальній з неба хмарі
Нас не скомпрометувати!»

Лиш про Леду міф, признатись,
Не дає мені спокою —
Вдатись гускою такою,
Щоб із лебедем злигатись!

СТАРА ПІСНЯ

Ти вмерла, й про це не знаєш сама.
В очах твоїх іскри живої нема;
Уста твої зблідли — хоч би кровинка;
Ти вмерла вже, моя мертва дитинка.

У літню ніч скорботи і сліз
Я сам до могили тебе одніс.
Плач солов'їв одбивавсь луною
І зорі в жалобі йшли за труною.

Жалобний похід мимо лісу йшов,
І ліс прислухався до молитов.
В одежі чорній ялини стояли —
Вони скорботну молитву шептали.

У лісі ельфів легкий хоровод
Кружляв біля синіх озерних вод.
Ті ельфи раптом зупинились
І співчутливо на нас подивились.

Коли на могилі похід зупинивсь,
Із неба місяць до нас схиливсь —
Сказав він промову. Над далиною
Йому вторували дзвони луною.

РОДОВІД МУЛА

Твій батько, звісно, був осел;
Цього мені сховать несила.
Та люба матінка твоя
Була породиста кобила.

Оце твій, муле, родовід,
Хоч ти й не дав на нього згоди,—
Наполягай, що ти скакун
Ще й найчистішої породи,—

Що Буцефал був предок твій,
А на дідах у роки давні
Труну Христову здобувать
Легіли рицарі преславні,—

Що огир є в твоїй рідні,
Той, на якому урочисто
Готфрід Бульйонський величавсь,
Звільняючи господне місто.

Що кінь Баярд — це твій кузен,
А Росінанта — тітка славна,
На котрій їздив Дон-Кіхот
В походи, як відомо здавна.

Що Сánчів сiрий — твiй родак
Або, можливо, й сам родитель —
Мовчи, як i про вiслюка,
На котрiм iздив наш спаситель.

Отож нiзащо у свiй герб
Не вписуй пару вух ослячих.
Ти сам собi найвищий суд,
Ти цiну сам собi призначив.

НЕВiРА

Я милуватиму тебе!
Нечуване блаженство!
Вiд думки цiєї серце моє
Охоплює шаленство.

Я милуватиму тебе,
Ласкатиму коси шовковi,
Кохану голiвку менi на плече
Ти в затишнiм схилиш альковi.

Я милуватиму тебе!
Здiйсняться сни чудеснi,
I я спiзнаю на землi
Всi радощi небеснi.

Апостоле Фома! Не вiрю я в це,
I вiрити не стану,
Аж поки не вкладу перста
У мого щастя рану.

МАНДРУИ

Як зрадить жiнка — серця не край,
Знайди собi iншу коханку,
А краще рюкзак зашнуруй i рушай
У дальню дорогу зранку.

Ти озеро знайдеш ген вдалинi,
Де верби схилилися доли,

І виплечеш там свої муки дрібні,
Нікчемні, маленькі болі.

Як підеш на кручу — застогнеш не раз,
А станеш на верховині:
Побачиш гори в ранковий час,
Почуєш крики орлині.

Неначе оновлений, з висоти
Ти глянеш — з шпиля стрімкого.
Відчуєш волю, відчуєш, що ти
Внизу не втратив нічого.

ЛАЗАР

ХІД ЖИТТЯ

Як багато в тебе є —
То ще більше ти придбаєш.
Маєш мало — одберуть
І найменше, що ти маєш.

Коли ж зовсім голий ти —
Ляж в могилу в силі, в цвіті.
Той лиш має право жить,
Хто хоч дещо має в світі.

ГОЛОТА

Схилитись може багатій
Лише до лестоців пласких.
Плескати гроші, друже мій,
Плазуй, підлещуйся до них!

І перед золотим тельцем
Кадилом сміливіш махай,

Плазуй в багні,— кінець кінцем,
Якщо продався — вихваляй!

Хліб дорогий у наші дні,
А тим словам — яка ціна?
Псам меценатовим пісні
Складай — і ситий будь сповна!

НЕДОВЕРШЕНОСТЬ

Не знає наш довершеності світ,
Є колючки в троянд, не тільки цвіт.
Я думаю, що й ангели всесильні
Від певних вад у небесах не вільні.

Не тхне тюльпан. На Рейні кажуть в нас,
Що й Ерліх¹ порося поцупив раз.
Лукреція, не май вона кинджала,
За дев'ять місяців дитину б мала.

Огідні ноги пав я бачив сам.
Найрозумніша жінка може нам
Набриднути, часом, як «Генріада»
Вольтера, чи Клопштока «Мессіада».

Найкраща між корів, куди не кинь,
Іспанську зна, як Масман ту латинь;
В Кановиної Венус зад плескатий,
Як масманівський ніс задницюватий.

Невдала рима в гарному рядку,
Стирчить, немов жалó у щільнику;
Була п'ята вразлива у Ахілла;
Дюма не біла мати породила.

Схопивши нежить, важко й тій зорі
Не впасти вниз; а сяяти вгорі.
Найкращий сидр — тхне діжкою огідно.
І на ясному сонці плями видно.

---

¹ Гра слів: Ерліх (нім.) — чесний.

Що й ви сама, володарко моя,
Без жодних вад — сказати не могу я;
Малих подробиць вам невістачає:
У вас грудей — і серця в них немає.

У ЖОВТНІ 1849 року

Примовкло буряне виття,
Що голосило в ураганах.
Німеччина, старе дитя,
Радіє знов біля ялин різдвяних.

Родинне щастя і любов —
Все, що лишилось нам на втіху.
Вернувся голуб миру знов
На давнє гніздя під знайому стріху.

Спокійно сплять ліси і став,
Туманом місячним залитий.
Гримить — чи постріл пролунав?
Можливо, то твій друг упав убитий.

Можливо, він впіймався, бідак,
Що до кінця не кинув зброю.
(Не кожний вміє, мов той Флакк,
Податись мудро й вчасно з поля бою).

Гримить... Німеччини сини,
Здається, знов шанують Гете,—
Чи Зоннтаг підвелась з труни
Під грім старої ліри — і ракети?

А Ліст — вже виринає він,
Кров не була його проллята,
Не вбитий він між рідних гін
Ні царським списом, ні мечем кроата.

Останній форт свободи впав,
Земля в крові — чи ще не годі?

А рицар Франц — він жив і здоров,
І меч його лежить собі в комоді.

Живий наш Франц! На схилі літ
Онукам про свою відвагу
Він ще розкаже, сивий дід:
— Так я лежав і так тримав я шпагу!

Угорщино! Мене гнітить
Камзол німецького покрою,
Неначе шторм під ним кипить,
Неначе знов я чую сурми бою!

То знов і знов співа в мені
Відспівана велична сага,
Залізний грізний гімн борні —
В ній Нібелунгів гибель і відвага.

В усі часи судьба одна
Героїв при кінці вінчає,
Змінились тільки імена,
Але — «ведмежий дух» перемагає.

Нічого іншого й не жди —
Палали стяги легкокрилі,
Але герой, як і завжди,
Скоритись мусить дикій звірській силі.

Бугай наніс тобі удар
З ведмедем в згоді і союзі —
Ти впав, та не журись, мадьяр,
Ще гірший осуд зносять твої друзі.

З тобою повелись як слід,
Хоч справжні, не свійські тварюки,
А ми потрапили під гніт —
Вовкам, кнурам, псам шолудивим в руки.

Хрип, гвалт, виття — заледве лиш
Дух переможців зносять груди.

Але, поет, мовчи та диш —
Ти хворий, так для тебе краще буде.

ЛИХІ СНИ

У сні я знов щасливий був без краю —
Аж ось наш дім над кручею навис,
За руки взявшись, стежкою збігаю,
Як в юності, з Оттілією вниз.

Яка у неї постать! Дивні очі,
Мов у русалки — в зелені морській.
Як твердо ніжки тупають дівочі,
Злились краса і дивна сила в ній!

У голосі її є звуки дивні,
Він мов з душі глибокої зроста.
Слова розумні, милі і чарівні,
Немов троянди цвіт — її уста.

Ні, не кохання кров мені хвилює,
Не марю я — тверезий розум мій;
Та всім еством вона мене чарує,
З тремтінням я цілую руку їй.

Здається, потім я зірвав лілею
І, їй подавши, від душі сказав:
«Оттіліє, будь жінкою моєю,
Щоб добрим, ширим, як і ти, я став».

Та відповіді я не зміг почути,
Прокинувся — і знов побачив світ
В кімнаті, де хворобою прикутий,
Я без надій лежу багато літ.

ДУХІВНИЦЯ

Йде життя моє до краю,
Духівницю я складаю,
Щоб по-християнськи, свято,
Ворогів обдарувати.

Вам, шановні, чесні сноби,
Вороги мої уперті,
Залишаю після смерті
Всі мої тяжкі хвороби:

Майте кольки в подарунок,
Що деруть, мов кліщі, шлунок,
Сечовід вузький, набридлий,
Геморой мій прусський, підлий;

Корчі, від яких страждаю,
Біль в суглобах, течу слини,
І страшну сухотку в спині
Я вам радо залишаю.

Під кінець — одне благання:
Хай навік господь забуде
Й винищить по вас усюди
Щонайменше спогадання!

ENFANT PERDU

В боях за волю вірно я тримався
Геть з тридцять літ — забутий вартовий.
На перемогу я не сподівався,
Я знав, що з бою не вернусь живий.

Я день і ніч не спав — не міг я спати,
Коли усе навкруг бувало спить.
(Бійці хропінням вміли розганяти
Мій сон, як я дрімав коротку мить).

Вночі, траплялось, острах душу стисне —
(Страху не знає лиш дурний, мов пень),—
Щоб розігнать його, дошкульну пісню
Свищу, бувало,— знав я тих пісень!

Стискаю зброю, а коли побачу —
Підкрався підлий ворог крізь пільму,
Зведу курок і зажену добрячу
Гарячу кулю в черево йому.

Та часом, знають це старі солдати,
І підлий ворог не погано міг
Стрілять з рушниці — ох, чи слід брехати,
Одкрились рани — кров струмує з них.

Одкрились рани... Що ж, підходьте' сміло
Мені на зміну, дужі вояки —
Я впав нездоланий, і зброя ціла,
От тільки серце в грудях — на шматки!

КНИГА ТРЕТЯ
ЄВРЕЙСЬКІ МЕЛОДІЇ

ДИСПУТ

В залі пишному Толедо
Сурм дзвінких лунають кличі.
Суне розмаїтий люд
На змагання духівниче.

Тут не світська колотнеча
Піднесе мечі сердиті,—
Будуть зброєю слова,
Схоластичним гартом вкриті.

Не в галантний бій піде
Паладин на паладина,—
Поєдинок буде тут
Рабина і капуцина.

Іх ярмулка і каптур,
Мов шоломи, прикрашають,
«Арбенканфес» і наплічник,
Наче панцирі, вкривають.

Чий господь є справжній бог?
Чи єврейський, на покари
Щедрий бог, що став за нього
Раббі Юда із Наварри?

Чи є богом триединий
Бог ласкавий, християнський,

Що за нього став брат Хозе,
Настоятель францісканський?

Міццю певних аргументів,
Ланцюгом логічних речень
І цитатами з трактатів,
Визнаних без заперечень,

Кожен прагнув ad absurdum
Супротивника загнати
І божественне ество
Свого бога показати.

Встановили: хто потрапить
У поразку безсумнівну,
Той повинен перейти
Сам у віру супротивну, —

Гудей святим обрядом
Має вихрещений бути,
А ченцеві — навпаки —
Обрізання не минути.

Кожного з борців побожних
Оточили вірні друзі,
Згодні долю ватажка
Поділить і в щасті й в тузі.

Твердо вірили монахи,
Що їх вчитель переможе,
Притягли уже й купелю,
Щоб зробить хрестини гоже.

Почалося в них кропилом
І кадилами махання,
Та й суперники тимчасом
Гострять ніж для обрізання.

Два гуртки, готові битись,
Зупинились серед залу
І навколо них юрба
Нетерпляче жде сигналу.

Під наметом золотим . . .
З почетом, що вийшов слідом,
Сів король і королева,
Схожа на дитинку видом.

Ніс кирпатенький, французький,
Хитрі і грайливі міни,
Ротик — мовби чарівливі,
Завше всміхнені рубіни.

Гарну, легковажну квітку, —
Боже, стань їй на допомогу! —
З берегів веселих Сени
Привезли сюди, небогу,

В край іспанських етикетів
І суворої гордині.
Бланш Бурбон — вона там звалась,
Донна Бланка зветься нині.

Короля «жорстоким Педро»
Звало людство тогочасне,
Та сьогодні, подобівши,
Кращий він за ймення власне.

Він до зібраних вельмож
Ставлення являє чемне,
Навіть маврам та євреям
Слово кидає приємне.

Це обрізане шляхетство
За його підпору стало, —
Має провід над військами;
Порядкує грішми дбало.

Ось вістують раптом сурми
Й гуркотіння барабанів,
Що почався поєдинок,
Диспут поміж двох титанів.

Францісканець виліз перший,
Сповнений святого гніву, —
Грізно вие, лунко скиглить,
Репетує верескливо.

Іменем отця і сина,
Іменем святого духа
Чорта він закляв, якого
Рабин безвідмовно слуха;

Адже часто чорт залазить
В час таких от суперечок
У єврея, щоб докинуть
Гострих жартів та словечок.

Чорта силою молитви
Закінчивши заклинати,
Взявсь монах за катехізис,
Ухопився за догмати.

Він казав, що бог в трьох лицях
Вірним побажав явитись,
Та всі три в одне обличчя,
Якщо треба, можуть злитись,—

А для того, щоб збагнуть
Суть цієї таємниці,
Треба розуму зректися
І втекти з його в'язниці.

Він казав: у Віфлеємі
Пана-бога породила
Діва, що чеснот дівочих
Аніколи не губила;

І коли лежав у яслах
Бог, то стали біля нього
Корівки й бички, побожно
Подивляючись на бога.

Він казав, що мусив бог
Геть од Ірода тікати
До Єгипту, але згодом
Повернувся, щоб мук зазнати,

Бо за вироком Пілата
Був він відданий на муки

Твердосердим фарисеям,
Іудеям в їхні руки.

Він казав: на третій день
Бог свою труну покинув
І простісінько до неба,
Знявшись, мов на крилах, злинув,—

Та, коли настане час,
Знов на землю він прибуде
І всіх мертвих та живих
Скликче до страшного суду.

«Затремтіть,— гукнув монах,—
Перед богом, що його ви
Мордували, бичували
І в вінець вдягли терновий.

О євреї, люті вбивці,
Мстиві і прагнущі крові!
Якби бог з'явився знову,
Ви його забить готові.

Ти, єврейський роде,— кишло,
Де чортів гніздиться сила,—
Тої нечисті мільйони
Влізли до твого тіла.

Так учив Фома Аквінський,
Що заради знань незмірних
Названий стовпом,— він є
Й нині сяйвом правовірних.

О, євреї,— ви гієни,
Ви шакалів жадних згряя,
Що на цвинтарях могили
Кровожерно розриває,

Ви, євреї — павіани,
Кабани, гіпопотами,
Крокодили і вампіри,
Хижаки над хижаками.

Ви — шуліки, сови, круки,
Кажани, сичі, одуди,
Труподі, василіски,
Погань ночі, дня паскуди.

Ви — черва, яхидни, змії,
За шкаруп гидкіші навіть,
Жаби, гади,— хай Христос
Ваші голови розчавить!

Чи ви хочете, прокляті,
Зрятувати душу власну?
Тож з бридкої синагоги
Йдіть в оселю нашу ясну.

Там, в любові світлім храмі,
Наче із святої чаші,
Джерело щедрот господніх
Голови омие ваші.

Змийте ветхого Адама,
Скиньте гніт нестерпний бруду,
Змийте з ваших серць дощенту
Давню лють, олжу, облуду!

Чуєте ви голос божий?
Він вас знову кличе, люди,—
Ваших паразитів гидь
Скиньте господа на груди.

Наш господь — господь любові,
Він подібний до ягняти,—
За гріхи людей він смерть
Мусив на хресті прийняти.

Наш господь — господь любові,
Носить він Христа наймення,
Прагнем ми сягти його
Милосердя й всепрощення.

Ось чому такі ми добрі,
Милосерді, незлюбиві,

Тихомирні, мов телятка,
Добрості зразки правдиві.

Ми, у рай попавши, будем
Там між янголяток світлих
Походжать, в руках піднісши
Кетяги лілей розквітлих.

Замість ряс шорстких зодягнем
Найчистіші білі шати,
Вберемось в стрічки та бинди,
В шовк, мусліни і брокати.

Зникнуть лисини! На тім'ї
Пишні кучері зав'ються,
Найгарніші юні діви
Їх косичити візьмуться.

Келихи на небі будуть
Більш глибокі і широкі,
Ніж отут, внизу, бокали,
Де п'янки шумують соки.

А от ротики жіночі —
Навпаки — на небі вужчі,
Аніж мають їх красуні,
На землі оцій живущі.

Так в цілунках, в жартах, в учтах
Проживать ми будем завше,
Дружно «Кіріе елейсон»
Й «Алілуя» заспівавши».

От замовк чернець. Монахи,
Певні, що в поганськiм серці
Тьму здолали, до купелі
Воду вже тягли в цеберці,—

Та євреї мають зроду
До води якусь відразу.
Тож наварець, раббі Юда
Розпочав промову зразу:

«Щоб своїм зерном засіять
Грунт сухий мойого духу,
Гноєм лайки, кпин і глуму
Ти жбурляв мені на скруху.

Я в цих методах вбачаю
Ваших звичаїв ознаку
І тебе не буду шпетить,
А складу натомість дяку.

З ваших догмів про триєдність
Наші люди не дивують,
Адже ж правилом трійним
Ще з дитинства порядкують.

Що три постаті в собі
Бог ваш має — це не чудо,
Бо в поганців тих богів
Тисяч шість, напевне, буде.

Бог, що названий Христом,
Нам, признатись, невідомий,
З його матір'ю святою
Теж, на жаль, я не знайомий,

Та мені шкода, коли
Десь віків тому дванадцять
Мусив він в Єрусалимі
Гірко так поневіряться.

Чи його євреї вбили,—
Хто б у цім переконався,
Якщо сам *Cognus delicti*
За три дні кудись подався.

Кажуть, наче з нашим богом
Він — в рідні, тому й в пошані,
Але брешуть, бо ми знаєм,
Що бездітний цей останній.

Наш господь — це не ягнятко,
Що за людство вмере охоче.

Філантропиком нікчемним
Бути наш господь не хоче.

Наш господь — не бог любові.
Поцілунки — не для нього!
Помсти й громовиці бог,
Править він суворо й строго.

Він на грішників метає
Блискавиць своїх удари.
За гріхи дідів нащадки
Часто зазнають покари.

Наш господь живе одвіку,
І в палаці серед неба
Існувати буде він
Цілу вічність, думать треба.

Наш господь — він не мара.
Він — здоровий, повний сили,
А не щуплий, мов облатка
Чи мов привид із могили.

Наш господь — силач. Він в жмені
Держить сонце, місяць, зорі.
Гинуть люди й трони, тільки
Гнів у нього блисне в зорі.

Справді він великий бог.
Зрік Давид: немає змоги
Велич цю збагнути, всесвіт —
Це ослін йому під ноги.

Любить тішитись наш бог,
Музикою і співанням,
От лиш дзвін йому здається
Поросячим верещанням.

Риба водиться в морях,—
Звуть «Левіафан» рибину.
З нею бавиться господь
Щодоби одну годину;

Тільки на дев'ятий день
В місяць Аб, коли до краю
Був зруйнований наш храм,
З нею бог смутний не грає.

Сотня миль — така велика
Довжина Левіафана,
Хвіст — мов кедр, плавці — мов тулуб
Ока, владаря Васана.

М'ясо в нього пресмачне,
З черепашим не рівняти!
В судний день господь запросить
На обід в свої палати

Всіх обранців правовірних,
Щоб вони отут могли би
Досхочу покуштувати
Страв з улюбленої риби.

Бог з вина зготує соус,
Зробить з часника підливи,
Покладе присмак, родзинок, —
Просто мателот на диво!

В білій часниковій ющі
Редьки плаватимуть скибки, —
Ти б охоче, брате Хозе,
Попоїв тієї рибки!

До смаку й з вина підлива,
Де родзинки та горіхи, —
Раювало б, друже Хозе,
Черевце твоє од втіхи!

Божі страви — добра річ!
Тож не стій бовван бовваном,
Плоттю зайвою пожертвуй
Та й ласуй Левіафаном!»

Так принадно мовив рабин,
Знадно, кучеряво, пишно, —

І свої ножі євреї
Зводять, хрюкаючи втішно,

Щоб, добувши перемогу,
Зайву плоть в ченця відтяти,
Цінним втішитись трофеєм,
Закінчивши бій завзятий.

Та ченці тримались міцно
За дідівську давню віру
І за плоть свою, затявшись
Не віддать її в офіру.

Знову ганити єврея
Розпочав чернець побожний.
Кожне слово — таз нічний,
Ще й до того не порожній.

Рабин теж монаха шпетив
Знов одчувши пал подвійний;
Хоч кипіло на душі,
Та з обличчя був спокійний.

Покликався він на «Мішни»
Коментарії й трактати,
Витягав із «Таусфес-Йонтоф»
Найзмістовніші цитати,

Та яких блюзнірств страшних
Припустився піп-гульвіса!
Він сказав: цей «Таусфес-Йонтоф»
Хай іде собі до біса.

«Боже, чуєш ти таке?» —
Рабин скрикнув гарячково,
Увірвався йому терпець
І сказився він раптово:

«Ти посмів на «Таусфес-Йонтоф»
Це сказати? Леле! Леле!
Боже, відомсти блюзніру,
Хай твій гнів його розмеле!

«Таусфес-Йонтоф» — це сам бог!
Тож скарай своєю мстою
Тих, хто честь твою образив,
«Таусфес-Йонтоф» вкрив ганьбою.

Хай проваляться крізь землю
Так, як вояки Қорая,
Що колись тобі чинила
Опір їхня люта згряя.

Вдар своїм найкращим громом,
Щоб помститись недовірку,—
Для Содому і Гоморри
Ти ж знайшов смолу і сірку!

Боже, знищи капуцинів
Так, як військо фараона,
Від якого ми тікали,
Давши драла із полону.

Виставив цей цар Єгипту
Більше як сто тисяч воїв,
Вбрав у лати і мечами
Руки їх страшні озброїв,

Та правицю звів наш бог,—
Всі ті воїни суворі,
Мов нікчемні кошенята,
Потопились в Чернім морі.

Боже, вдар по капуцинах,
Щоб мерзотники дізнались,
Що громи твогого гніву
Не ступились, не зламались.

Я тоді твою звитягу
Буду піснею хвалити,
Буду, наче Міріам,
Танцювати й в бубон бити!»

Цю промову перебив
Піп, одчувши гнів огненний:

«З волі бога сам загинеш
Ти, проклятий, ти, скажений!»

Що мені твій бог бруднющий
І чортів твоїх навала!
Не боюся Вельзевула,
Астарота й Веліала!

Не піддамсь нечистій силі,
Іх облуді і мерзоті!
Сам Христос вселився в мене,
Я його наївся плоті.

Причастився я Христом
І мені він більш смакує,
Ніж юха з Левіафану,
Що її сам чорт готує.

Ах, навіщо сперечатись?
Краще я вас всіх, прокляті,
Розіклав би, пік і смажив
На гарячому багатті!»

Так у гніві і злобі
Бій за господа точився.
Лаялись, сопти, казяться
Кожен із борців втомився.

Битва йде вже цілий день,
Йї нема кінця і тями,—
Публіка зморилась геть
І зопріли сильно дами.

Почет геть терплячість втратив,
Закуняли челядинці,
І тоді сказав король
Молодій красуні-жінці:

«Хто з обох промовців правий?
Просим вашої ухвали:
Чи ви згодні із монахом,
Чи за рабина обстали?»

Донна Бланка, королю
В очі глянувши, приклала
До чола свого долоньку
І, нарешті, відказала:

«Хто з них правий — не збагну,
Та оця доводить битва,
Що і рабин і монах —
Дуже зле смердят обидва».

ПОЕЗІЇ

1853~55 РР.

НЕВОЛЬНИЧИЙ КОРАВЕЛЬ

:

Пан суперкарго — мінгер Ван-Кук
Сидить, калькулює в каюті:
Ціни складає й числить свої
Прибутки, ще не здобуті.

«І гума добра, і перець міцний
В діжках і джутовій тарі;
Пісок золотий і слонова кість.
Та зиск мій — в чорнім товарі!

За безцінь негрів я наміняв
На берегах Сенегалу.
В них сухожилля, немов дроти,
А м'язи, наче з металу.

За них я давав скоб'яний товар,
Горілку й фальшиві перла.
Процентів на вісімсот розживусь,
Хоч би й половина померла.

Коли я хоч триста їх доведу
До порту Ріо-Жанейро,—
По сто дукатів мені з голови
Заплатить Гонзалес Перейро».

Та мусив раптом мінгер Ван-Кук
Урвать підрахунок ретельний —

В каюту якраз Ван дер Смісен зайшов,
Його хірург корабельний.

У нього в рудих бородавках ніс
При довгій кощавій статурі.
«Агов, ескулапе,— гукнув Ван-Кук,—
Ну, як там мої чорношкурі?»

Хірург подякував і відповів:
«Я змушений вам сказати,
Що сю ніч смертність серед них
Різко стала зростати.

По двоє на день пересічно мруть,
Сьогодні ж сімох не стало —
Три жінки, чотири чоловіки,— уже
Я втрати вписав до журналу.

Всі трупи ретельно оглянув я;
Біда нам з шельмами тими —
Вдають із себе мерців, щоб їх
Кидали в хвилі живими.

Кайдани з мертвих я познімав;
І, як уже звик робити,
У море кинути падло звелів;
Коли починало дніти.

Ту ж мить піднялися з глибин морських
Акули-ненажери;
До чорного м'яса ласі вони,
Оті мої пансіонери.

Від самого берега — з першого ж дня
Пливають ці потвори за нами;
Акули вчувають раніше за всіх,
Коли де смердить мерцями.

Аж сміх бере, коли в воді
Вони мерців роздирають —
Шматують тіло, гризуть кістки,
Лахміття зуздром ковтають.

Коли ж нажеруться, юрбою пливуть
За кораблем весь ранок,
Не зводять з мене вони очей,
Мов дякують за сніданок».

Та тут, зітхнувши, перебив
Хірурга Ван-Кук: «На бога,
Чи можем ми смертність спинити? Чи є
До цього у нас спромога?»

Хірург тут промовив: «Що чорні мруть,
На них кладемо вину ми:
Вони смердючим диханням своїм
Всі геть затруїли трюми.

Багато їх з меданходії мре,
Бо всі смертельно нудьгують.
Повітря, музика і танці їх,
Можливо, порятують».

Ван-Кук гукнув: «Чудовий рецепт!
О, мій корабельний цілитель!
Мудрець Арістотель позаздрить тобі,
Олександра великого вчитель!

Та що там! Мудрий пан президент
Ліги сприяння тюльпанам
В Дельфті — і він не мій би мене
Таким порадувать планом!

Музики швидше! Женіть танцювать
Усіх чорношкурних на шканці!
І хай покуштує бича, кому
Не до вподоби танці!»

II

З синього неба дивляться вниз
Тисячі зір серед ночі,
Великі й розумні, сяють вони,
Мов очі гарні жіночі.

В широке дивляться море вони,
У хвилі його бурхливі,

Що фосфорично блищать і гудуть
В жагучому надпориві.

Вітрила згорнуто на кораблі —
Іх вітер не здіймає;
На палубі блимають ліхтарі
Й музика до танцю грає.

Стерничий скрипку січе смичком,
На флейті кок втинає,
Б'є юнга зопалу в барабан,
На сурмі сам доктор грає.

І з сотню негрів, мужчин, жінок,
Стрибають, кружляють без тям,
І стогнучи, під такт стрибкам,
Побрязкують ланцюгами.

Наглядач їхній — *Maitre de plaisirs* —
Забачить ледачого лише,
Враз стимулює його нагаєм:
Танцюй, мовляв, веселіше!

І дідельдумдей і шнедереденг!
На шум повиринали
Страшні потвори з глибин морських,
Що тупо там дрімали.

Перэспані повиринали з глибин
Акул незліченні зграї;
Не зводять погляду з корабля,
Так бо він їх вражає.

А втямивши, що ще не час
Снідати — вони позіхають,
Роззявивши пащу; щелепи в них
Пилами виглядають.

І дідельдумдей і шнедереденг —
А танцям кінця немає;
І з нетерпіння себе не одна
Акула за хвіст кусає.

Здається, музики не люблять вони,
Хижацькому вірні закону.
«Немузикальному звіру — не вір»,—
Сказав співець Альбіону.

І шнедереденг і дідельдумдей —
А танцям кінця немає.
На щоглу зіпершись, мінгер Ван-Кук
В молитві руки складає.

«Цих грішників чорних, боже, врятуй,
В ім'я розп'ятого сина!
Не гнівайсь на них, бо відомо ж тобі —
Вони дурні, мов скотина.

Врятуй їм життя, Христе боже наш,
Бо ми ж усі твої діти!
Якщо їх не виживе триста штук —
Я мушу контору закрити!»

ФІЛАНТРОП

Жили собі брат з сестрою.
Сестра була бідна, а брат — багач.
Сказала багатому бідна:
«Дай мені хліба шматок».

Сказав багатий бідній:
«До завтра перетерпи —
Для радників магістрату
Сьогодні у мене бенкет.

Один любить суп з черепахи,
А другий — ананас.
А третьому треба фазанів
З трюфлями Перігор.

Четвертий їсть осетрину,
А п'ятому сьомги подай.
А шостий жере, що завгодно
І дуже багато п'є».

Від брата сестра убога
Додому геть пішла,
Голодна лягла, зітхнула
І вмерла на сіннику.

Усі ми маємо вмерти.
Зітнула косою смерть
Нарешті й багатого брата,
Як зрізала вже сестру.

Багатий брат, відчувши,
Що смертна надходить мить,
Нотаріуса покликав
І підписав заповіт.

Міське духовництво дістало
Від нього ласий шматок,
А також школи й великий
Зоологічний музей.

Крім того він в заповіті
Великий призначив дар
Товариству хрещення євреїв
І школі глухонімих.

Для церкви святого Стефана
Звелів він купити дзвін,
Одлитий з кращої бронзи,
Вагою в п'ятсот пудів.

І дзвін той великий над містом
Лунав і вдень і вночі
Про цю незабутню людину,
Про славу її і честь,

Розповідав він гучно
Про зроблене нею добро
Для міста і громадянства
Усіх віросповідань.

О ти, благодійнику людства!
За смерті, як за життя,

Про справи твої благодійні
Лунатиме луна.

Відбувся похорон, звісно,
В нечуваній пишноті;
Пливли приголомшені юрби
На кладовище за ним.

На чорній колісниці
Між чорних траурних пер,
Під чорним балдахіном
Стояла його труна.

Блищали срібні бляхи
І срібний брузумент —
Адже на чорному срібло
Справляє добрий ефект.

Шість коней везли колісницю,
І чорні поли попон,
Мов траурні мантиї, коням
Звисали до копит.

Чвалала за труною
Юрба безутішних слуг,
Ховаючи в біле хустя
Червоне від горя лице.

Поважні громадяни,
Суспільства міського цвіт,
В парадних чорних каретах
Твою проводжали труну.

У траурному поході,
Як це і личило, йшли
І радники магістрату.
Та тільки, на жаль, не всі.

Того не було між ними,
Що так фазанів любив,
Бо він од нетравлення шлунку
Якраз перед тим помер.

ВХІД ДО НЕБА

Лежало тіло вже на марах,
Вспокоївшись по земних чварах,
А бідна душенька в ту пору
Неслась до неба просто вгору.

А там стук-стук в високі брами,
Зітхнула й мовила словами:
«Свят Петре, вийди рай відперти!
Життя втомило мя до смерті —
Чень хоч у небі я спочину,
Заляжу на м'яку перину,
З святими втішно погуляю,
Спокою й щастя раз зазнаю».

Шлап, шлап! Пантофлі чути в ганку,
Ключі калатають при замку.
Крізь отвір в брамі з-поза грати
Святий Петро став визирати.

І рік: «Ідуть тут волоцюги,
Ляшки, цигани і драбуги,
І злодіяки й голопупи,
Йдуть одинцем, і йдуть їх купи,
А всі у рай хочуть вкрутитись
І з ангелами веселитись.
Агов! Агов! Для талалайства,
Такого підлого гультьяйства,
Не відчиняю райські брами —
Усім вам місце там, з чортами.
Геть відси, геть! Махай, ледащо,
У вічне пекло, в чорну пашу!»
Отак бурчав старий, та звільна
Покинув гримать, стала скрійна
І добродушна мова в нього:
«Ти, бідна душко, не такого,
Мабуть, гатунку, як та псарня.
Ну, ну, сповню твої бажання,
Це ж днесь мій празник припадає,
І серце любий жаль проймає.
Скажи, з якого міста йдеш ти,
З якого краю? А нарешті.

Чи був жонат, чи вільно плигав?
Хто хрест супружний в світі двигав,
Той і найтяжчу грішну змазу
В житті спокутував доразу;
Жонатим злишні пекла ями,
Не ждять їм в небі коло брами».

Душа рече: «Пруссак я бідний,
Берліном звесь мій город рідний.
Дзюрчить там Шпрея, а до неї
Дзюрчать кадетики з-над Шпреї;
Вона й бурлить, шумить, як слітно
Берлін весь вигляда привітно,
Там я приватним був доцентом
І філософію студентам
Читав; женивсь на пенсіонерці,
Та часто гризла мя по серці,
Як хліба в нас не був і зрізчик —
Потім я вмер і став небіжчик».

Петро сказав: «О бідний, бідний!
Та філософів — хліб послідний.
Не розумію я, признаться,
Чом люди філософії вчаться.
Нудна вона, не люкративна,
А врешті ще й богопротивна,
Живеш — біда та й сумнів топить,
А врешті чорт тебе ухопить.
Там десь кляла твоя Ксантіппа,
Як на обід лиш борщ до хліба,
А не всміхалися ніколи
До неї очка із росолу!..
Ну, тішся, душенько небого!
Хоч то мені велено строго,
Щоб всіх, хто за життя на світі
Вмотавсь в філософічні сіті,
А особливо в те поганство—
Німецькеє гегеліанство,
Тих відси геть зо стыдом гнати,—
Та, як кажу, мое днесь свято,
То вже тебе не запроторю,
До раю вхід тобі отворю.
Ну, живо, шмиг у середину!

«Тепер ти вже безпечний, сину!
Весь день від ранку аж до ночі
Гуляй по небі, скільки хочеш,
І волочися по бульварах,
По брильянтових тротуарах.
Та знай, весь крам філософічний
Тут треба кинуть на вік-вічний,
А то б у бога мя, до правди,
Страшенно скомпромітував ти,
Як ангеляток спів учуеш,
Чинись, мов страх їх адміруеш,
А як архангел заспіває,
То в тобі хай аж серце тає,
Скажи, що й Малібран самая
Такого сопрана не має.
Плещи все, як співають з ними
І херувими й серафими,
Рівняй їх з тенором Рубіні,
Із Маріон і Тамбуріні,
Давай їм титул ексцеленцій
І підсипай їй реверенцій!
Бо співаки, небесні й зёмні,
Всі люблять компліменти чемні.
Ба й сам наш капельмістр предивний
Похвальні також любить гімни,
Як всі світи і всі безодні
Діла виспівують господні,
Як в честь його прикмет всесильних
Псальми дзвенять в димах кадильних.

«А не забудь про мене, друже!
Коли часом навкучать дуже
Тобі небесні палати,
Приходь до мене в карти ґрати.
Я знаю всякі гри: пікета,
І фараона, і лябета.
По чарці вип'єм... Слухай, братку!
Якби часом ти богу-батьку
Де стрівсь, а він почне питати:
«Дитя кохане, відкіля ти?»
Не мов, що ти з Берліна птах є,
Скажи, що з Відня чи з Монах'ї».

ДОЛИНА ПЛАЧУ

В щілини вітер дме нічний;
В мансарді попід дахом
Дві схудлі й зблідлі душі лежать;
Прийшов кінець бідолахам.

Одна говорить бідна душа:
«Мицніш обнімись зі мною,
До уст моїх уста притули,
Зігрій мене собою».

Говорить друга бідна душа:
«Коли твій погляд сяє,
Зникають і голод, і холод — і біль,
Земний мій біль зникає».

Було там цілунків, а більше плачу,
Там чулись зітхання і крики,—
Сміялися й навіть співали вони,
І врешті змовкли навіки.

Уранці комісар прийшов
З хірургом нової школи,
Який умить констатував,
Що трупи вже захололи.

«Жорстока стужа,— він пояснив,—
З порожнім шлунком в єднанні
Причиною смерті були, чи найменш
Прискорили їхне конання.

В таку холоднечу,— сказав хірург,—
Слід ковдрами укриватись
Вовняними; не завадило б їм
І краше харчуватись».

ОСЛІ-ВИБОРЦІ

Усім набрид свободи рай
І стали звірі змовляться

«Покласти звіриній Республіці край
І вибрати самовладця».

По куріях різних звірі зійшлись
Залежно від роду і масті,
І зразу ж інтриги почались,
Заграли партійні страсті.

В ослячій курії тоді
Старі каплії були в силі;
Чорно-червоно-золоті
Кокарди вони носили.

Було, щоправда, серед ослів
Прокінське угруповання,
Та всі боялись старих капліїв
І їхнього репетування.

Коли ж хтось висунути посмів
Конячу кандидатуру,
Обрізав його один з капліїв;
«Ах ти ж, продажна шкура!

Продажна ти шкура, либонь байстрам
І мати тебе вжеребила...
А хто в тебе мати — сказати страм:
Ледача французька кобила.

А може, ти в зебринім череві ріс,
Бо й масть у тебе зебрейська,
Та ще й гундосиш якомсь крізь ніс
З-египетська чи з-еврейська.

Авжеж, ти чужинець, та ще й кар'єрист;
Хіба ж ти збагнеш душею
Ослячої вдачі містичний зміст.
Осляцтва величну ідею?

Мене ж понад усе втіша
Якраз самобутність ослина;
Ослина у мене і дума й душа,
І кожна в хвості волосина.

Не римлянин, не слов'янин —
Осел я щиро-німецький,
І предки мої, усі як один,
Були осли здоровецькі.

Вони не кохались в крутні і в бридні,
І в гречку не скакали,
А вірно й смирно день при дні
Мішки до млина таскали.

І предки ті не вмерли, ні —
В труні лиш їх брєнні кожї.
Самі ж вони в небес вишинї
Вже праведники божї.

О преподобні отці-осли!
Ми будем як ви, достоту,
І з шляху чеснот, яким ви йшли,
Не звернемо ми ні на йоту.

Найбільше щастя — будь ослом
Каплійського колїна,
І найпочесніший диплом —
Це метрика ослина.

Мій батько був німецьким ослом,
І цим я по праву горджуся,
Ослино-німецьким молоком
Мене згодувала матуся.

Я єсть осел, і тому ціню
Над всяке інше багатство
Я рїдну ослину старовину
І взагалї осляцтво.

І я осел, і ви осли,
Осла й королем призначим!
Борїмся за те, щоб осли були
Владиками в царствї ослячїм.

Ми всі осли. І — я! І — я!
Кїнві не скорити нас зроду!

Ми королем оберем капля
Ослиного чесного роду».

Так закінчив патріот. І вмент
Осли заплескали в підлогу.
Національний елемент
Торжествував перемогу.

Осли увінчали дубовим вінком
Трибуна ослиного стану,
А він блаженно виляв хвостом,
Мов дякував за шану.

ДО «ЛАЗАРЯ»

1

Геть покинь святєбні притчі,
Богомольні міркування —
Дай нам відповідь нарешті
На прокляті запитання.

Чому правий сходить кров'ю
І знайти не може права,
А неправого чекають
На землі і честь і слава?

Хто в тім 'винен? Не всесильний
Наш господь у небі, може?
Може, сам це все він робить?
Ох, було б це підло, боже!

Так ми все життя питаєм,
Поки нам не забивають
Під кінець землею рота —
Та чи так відповідають?

Ох, як повзе повільно час,
 Огидливий слимак страхітний!
 А я ні з місця — я лежу
 І нерухомий і самотний.

Ані надія в тьму мою,
 Ні промінь сонця не проблище;
 Фатальну цю кімнату я
 Зміню лиш на кладовище.

Можливо, я давно помер;
 І тільки привиди — ті мрії,
 Що в голові моїй вночі
 Плетуть строкаті веремії.

Можливо, юрмища богів
 Поганських привидами стали,
 І череп мертвого співця
 За ревище собі обрали.

І їхню оргію нічну,
 Тих привидів безумні танці,
 Поета мертвого рука
 Береться описати вранці.

Колись цвіло квіток багато
 В путі моїй. Та тільки лінє

Було мені їх цвіт зривати —
Іх обминав мій гордий кінь.

Тепер, коли життя минає
І до труни — один лиш крок,
Глузує з мене й серце крає
Той пах зневажених квіток.

Одна фіалка жовтим цвітом
В моїй душі, мов жар, горить,—
Як жаль, що те несамовите
Дівчатко я не міг любить.

Єдина втіха: Лети хвилі,
Згасивши спомини й чуття,
Іще дурному серцю в силі
Подарувати забуття.

4

І їхній сміх, і їхні смішки,
І їхню смерть — все бачив я.
Сльозами їхніми нітрішки
Не дійнялась душа моя.

Йдучи за жалобним походом,
Я зберігав печальний вид,
І — що гріха таїти — згодом
Ів з апетитом свій обід.

Тепер в зажурі, часом знову
Я згадую померлих рій,
Палку вчуваючи й раптову
Закоханість в душі моїй.

Найбільше ж — Юльчині без краю
Я сльози згадую й плачі,
Страхітний сум в душі зростає —
Караюсь вдень і жду вночі.

Я бачу в хворих снах щоночі
Ту мертву квітку, й в іншу мить
Я вірю, що за гробом хоче
Вона мій племінь розділить.

О ніжний привиде! З моїми
В цілунку злий свої уста —
І серце вже не так пектима
Хвилини останніх гіркота.

5

Суд розуму тебе судив,
Ти виправдана повнотою;
Провин у вчинках і словах
Немає жодних за тобою.

Так, мов німа, дивилась ти,
Як я в страшнім вогні палаю,
Не ти роздула той вогонь,
Але тебе я проклинаю!

Я чую голос уночі —
Обвинувач несамовитий,
Він гучно твердить: винна ти,
Що все життя мое розбите.

Він свідків довгий ряд веде,
Він стоси доказів читає;
А вранці геть зникає сон,—
А з ним і прокурор зникає.

А серце скарг не забува
В біді своїй, несамовите,
І пам'ятаю я лише
Одне: життя мое розбите.

6

Три жінки сидять край дороги,
Прядуть і сокочуть,
Зітхають, бурмочуть;
Потворний вигляд їх убогий.

З них перша прядку стисла,
Слиною гідко
Волóжить нитку,—
Тому й пересохла губа обвисла.

А друга своє веретено
Пускає кружляти —
Танець танцювати;
Очі старої палають шалено.

А третя теж не дримає
І ножиці прáвить,
Молитву гугнявить;
На гострому носі — борóдавку має.

О, швидше зведи свою руку,
Щоб нитку утнути,
Щоб міг я забути
Страждань життя невимовну муку!

Мене не ваблять кущі раю
 У зоряній блаженній млі,
 Я кращих там не відшукаю
 Жінок, ніж бачив на землі.

Хоч крила в ангела найліпші,
 Дружини не замінить він;
 Псалми співать, на хмару сівши,
 Не міг би я й кількох годин.

О, боже, світ цей до вподоби
 Мені — я жив би довгі дні;
 Лиш вилікуй мої хвороби
 І трохи грошей дай мені.

Я знаю, що гріхів доволі
 У світі цім, але я звик
 Тинятися в земній юдолі
 По тротуарах весь свій вік.

Ніщо мені життя морока,
 Його бурхлива течія —
 В шляфроку біля жінки вдома
 Просиджую охоче я.

Лиши мене при ній! Щоденні,
 Я, наче музику, люблю
 Її веселі теревені
 І вірний зір її ловлю.

Коли б здоров'я й гроші мати,
 Мій боже, — з дозволу твого
 Я міг би довго проживати
 Біля дружини в status quo.

В жару я, крізь мозок мій пливуть
Ліси, горби і долини;
З безладдя цього нарешті встають
Цілком виразні картини.

Здається, це мені Годесберг —
Містечко на думку спало.
Я знов під липою там сиджу,
Біля корчми, як бувало.

У горлі так сухо, немов проковтнув
Я сонце західне ціле.
Агей там, корчмарю! Пляшку вина
З найкращого барила!

Блаженний виноградний сік
Всю душу мою поймає,
І сонячну у горлі моїм
Пожежу заливає.

Ще пляшку, пане корчмарю! Я пив
Ту, першу, сказати треба,
Цілком неуважно! Шляхетне вино,
Я прошу пробачення в тебе!

Дививсь я вгору, на Драхенфельс,
Що в ці романтичні хвилини
Відбив у рейнській тихій воді
Замка свого руїни.

Вслухавсь у виноробські пісні
І слухав зяблика спів я,
Недбало ковтав, і про вино
Зовсім не думав, як пив я.

Тепер я носом у склянку уткнувсь
І якнайпильніше вивчаю
Вино, що ковтаю, але бува,
Що й не роздивившись ковтаю.

Та дивне чуття! Я ковтаю, й мені
Здається, що я роздвоївся.

Що бідолаха ще якийсь
Зо мною разом упився.

Він хворий з вигляду, блідий,
Смертельний біль його точить.
Глузливо на мене дивиться він,
І дивні речі торочить.

Дивак запевняє, що він — то я,
Що двоє ми з ним — єдині,
Що це бідолаха — нас одного
Трясе пропасниця нині.

Не в годесберзькім старім шинку
Від болю я згоряю —
В Парижі дальньому разом з ним...
Брехня, блідий шахраю!

Брехня! Здоровий і схожий я
Лицем на троянду свіжу,
Я повний сил, тож бережись:
Розсерджусь — відчикрижу!

Знизав він плечима й зітхнув: «Дурний!»
Тоді вже я розгнівився;
І з цим ненависним другим «я»
У лютій бійці зчепився.

Та дивне діло! Кожен стусан,
Що я шахраєві вділяю,
На власнім тілі щоразу
Я боляче відчуваю.

Під час колотнечі знову стає
В горлі в мене посуха,
Я хочу знов гукнути вина, —
Язык мій мене не слуха.

Гублю свідомість, і, наче крізь сон,
Я чую балаканину:
«Припарок йому, і мікстури йому —
Дванадцять краплин на годину!»

Давно я спорожнив до дна
 Коханнтя келих огняний,—
 Він палить нас, отой напій,
 Мов пунш з найкращого вина.

Мене вже не любов хвилює,
 А дружби теплої звичай —
 Біль в серці і в кишках гамує
 Він, наче в скромній чашці чай.

10

Ти не думай, ніби здуру
 Чортівню твою терплю я;
 Ти не думай, що господь я
 І прощення всім дарую.

Всі ці штуки, всі ці муки,
 Правда, я сприймаю тихо.
 Інший на моєму місці
 Вже б убив тебе до лиха.

Хрест важкий! Але терпляче
 Буду я під ним чвалати;
 Жінко, знай, тебе люблю я,
 Щоб гріхи спокутувати.

Ти — чистилище; я вірю,
 Що мене врятує, може,
 Із твоїх бридких обіймів
 Чистим милосердя боже.

11

Нещирими устами цілували,
 Вино давали пити виноградне,
 Уливши в нього плин отрути зрадний,—
 Це кривні й родичі мені вчиняли.

Лежу в постелі — схудлий, нездужалий,
Я висох весь, у муках безпорадний,
Украв життя мое їх рій нещадний,—
Це кривні й родичі мені вчиняли.

Християнин я — це книжки церковні
Посвідчують,— тому в покорі повній
Все їм прощу, як брату брат прощає.

Та як би радо перед самим сконом
Ударив вас я огняним прокльоном!
Хай бог вас прокляне і покарає!

12

Надходить смерть — тепер скажу я
Усе, що згорда я таїв:
Для тебе я, для тебе жив,
Тебе, одну тебе люблю я!

Труна готова, в домовині
Зумію спокій я знайти.
Лиш ти, лиш ти, Маріє, ти
За мною плакатимеш нині.

Уже ти руки заломила...
Утішся: в світі повелось,
Коли високе й добре щось,
Тому кінець поганий, мила.

БІМІНІ .

ПРОЛОГ

Віра в чудо! Синя квітко,
Що зів'яла вже! Як буйно
Квітла ти в людському серці
В дні, про котрі я співаю!

Віра в чудо! Справжнім чудом
Та доба була настільки,
Що людина навіть з чуда
В ті часи не чудувалась.

У холоднім світлі буднів
Людам буднями здавались
Часом речі, дивні речі,
Перевёршити спроможні

Всі казки, байки, легенди.
Маячню ченців безумних
І пригоди дивовижні
З давніх лицарських романів.

Одного ясного ранку
Раптом вплив з океану,
Мов морське розквітле чудо,
Невідомий світ новий,—

Світ новий, новими повний
Людьми, звірами, птахами,

Деревами, а крім того
І хворобами новими!

В той же час, неначе чудом,
Наш старий, наш рідний світ
До невпізнання змінився,
Наново перетворивсь —

Завдяки здобуткам духа
Й чорнокнижництву новому
Чаклуна Бартольда Шварца
І ще вищому чаклунству

Чорнокнижника із Майнца,
Як і магії безсмертній
Тих книжок, що переклали
Чаклуни довгобороді

Візантії та Єгипту, —
Перша з тих книжок зоветься
Книга Істини, а друга
Зветься — Книгою Краси.

Іх на двох небесних мовах,
Одна з одною несхожих,
Сотворив господь, і кажуть,
Власноручно записав.

На малу тремтячу стрілку
Покладаючись в поході,
Мореплавець в океані
Шлях до Індії знайшов,

До казкової вітчизни
Запаху щого коріння,
Де воно в цвіту буяє,
Де зростають у волозі

Трави й квіти фантастичні,
Дерева й кущі казкові —
Шляхта царства лісового,
Перли у його вінці,

Ті неперевершні зела,
Що таємну мають силу
Лікувати, а частіше
Завдавати людям шкоди —

У залежності від того
Чи дає їх мудрий лікар,
Чи якийсь дурний угорець
Із провінції Банат.

Лиш розкрилась навстіж брама
Саду Індії — бальзамом
Море пахоців жертовних
Розлилось навкруг; сп'янили

Божевільні аромати
Людський розум, людську душу,
І ударили у серце,
В серце світові старому.

Ніби огнище, раптово
Диким полум'ям заграла
Кров у людях, що жадали
Золота і насолод.

Стало золото девізом,
Бо лиш золото, цей звідник,
Легко кожному давало
Рай земної насолоди.

Стало злото першим словом
Для іспанця, що заходив
До індійської халупи,—
Він води просив лиш потім.

Став із Мексики і Перу
Золотий один вертеп,
В злоті Кортес і Пісарро
П'яні золотом валялись.

В храмі Кіто Лопес Вакка
Золоте поцупив сонце —

Більше тонни в нім було;
Він програв тієї ж ночі

Все те золото у кості,
І з тих пір пішло прислів'я:
«Це той Лопес, що процвиндрив
Сонце перед сходом сонця».

То були гравці великі,
Люті злодії і вбивці —
(В світі всі не без гріха),
Але ці перевершили

Найжорстокішу жорстокість,
Найстрашніші зlodіяння
Солдатні — від Олоферна
До Радецького й Гайнау.

В час людської віри в чудо
Чудеса вершать і люди:
Хто повірить в неможливе,
Той його й здійснити може.

Сумнів мав тоді лиш дурень,
А розумний не вагався,
Перед чудом щохвилиним
І мудрець схилявсь побожно.

Дивно! З днів тих дивовижних
Віри в чудо, пригадав я
Дивну повість про Хуана,
Дона Понсе де-Леона,

Що відкрив в свій час Флориду,
Але довгі роки марно
Був шукав чудовий острів,
Острів щастя Біміні!

Біміні! Коли я чую
Це ім'я — у мене в грудях
Б'ється серце й воскресають
Мрії юності моєї.

У вінку вони зів'ялім,
Тужно дивляться на мене,
Солов'ї співають мертві,
Наче кров'ю сходять в тузі.

Злякано я пориваюсь
В ліжку, і недуже тіло
Так здригається, що геть мій
Балахон блазенський рветься.

Але згодом я сміюся —
Ох, та це ж либонь папуги
Прохрипіли так кумедно
І печально: Біміні!

Стань мені на поміч, Музо,
Мудра фея з гір парнаських,
Покажи безсмертну силу
Поетичного мистецтва —

Доведи, що владна ти
З пісні чарами створити
Корабель, який мене
Однесе на Біміні!

Ледь я слово це промовив —
Втілились мої бажання,
З стапелів думок зіходить
Чарівничий корабель.

Хочете на Біміні?
Час на борт, панове й дами!
Свіжий вітер корабель наш
Однесе на Біміні!

Ах, подагра у панів
Благородних? Милі дами
На чолі і під очима
Стали зморшки помічати?

Шлях беріть на Біміні —
Там недуги ваші зникнуть,

Там усі ваші хвороби
Гідропатія уб'є.

Киньте сумніви, панове,
Корабель у нас міцний:
Побудований з хорейв,
А хорей тривкіший дуба.

При кермі стоїть уява,
Надима вітрила гумор,
Юнги — дотепи моторні;
Глузд на палубі? Не знаю!

Реї стесано з метафор,
Щоглу зроблено з гіпербол,
Чорно-золото-червоний
Стяг романтики на щоглі —

Давній прапор Барбаросси,
Я колись подібний бачив
У Кіфгейзері старому
І в Франкфуртському соборі.

По казковім океані,
По блакитнім морі казки
Чарівничий корабель
Слід свій ріже борозною,

А попереду пливе
В бризках, в іскрах, в піні хвиль
І хлюпочеться й басує
Тлум дельфінів головатих,—

На дельфінах верхи ідуть
Поштарі мої — Амури,
І, надувши смішно щоки,
Дмуть у мушлі, наче в сурми,

І лунає звук фанфар —
Але що це? Долітає
З глибини морської раптом
Хихотіння й буйний регіт.

Я ці звуки добре знаю,
Голоси оці глузливі —
Це зухвало наді мною
Потішаються ундини,—

Над блазенським кораблем,
Над блазенством пасажирів,
Над моїм блазенським рейсом
На той острів Біміні!

1

Ген на узбережжі Куби,
В самоті над люстром моря
Чоловік стоїть, вивчає
У воді своє лице.

Він старий, отой іспанець,
Але ще стрункий, мов свічка,
Вдягнений у півморяцький,
Півсолдатський дивний одяг.

Мореплавські шаровари
Дмуться під рудим колетом
З замші; на плечі перев'язь
Із коштовної парчі.

На перев'язі, звичайно,
Дорогий клинок толедський,
А на сірім капелюсі
Пера огненно-кравиві,—

Тінь печальна їх лягає
На обвітрене обличчя,
Над яким попрацювали
Час з сучасниками вкупі.

Переплутані, старечі
Зморшки врізалися в шкіру
І схрестилися з рубцями
Давніх шабельних ударів.

Без великої утіхи
В воду дивиться старий
І своє сумне в ній бачить,
Заклопотане обличчя.

Мов полохаючись, часом
Сплескує руками він,
І хитає головою
І говорить сам до себе:

«Це той Понсе де-Леон,
Паж дон Гомеса придворний,
Що за донькою алькада
Гордо шлейф носив шовковий?»

То був франт стрункий, веселий,
Молодий, златоволосий,
Легковажний, мов дитина,
І надій рожевих повний.

Знали всі севільські дами,
Як Хуанів кінь тупоче,
І до вікон прилипали,
Коли він по місту їхав.

А коли собак скликав він,
Ім прицмокуючи вголос,
Протинав цим дивним звуком
Серце не одній сеньйорі.

Я — це Понсе де-Леон,
Той, що був грозою маврів
І збивав, як будяки,
Їхні голови в тюрбанах?

Під Гренадою у полі,
На очах усього війська,
В рицарі сам дон Гонсальво
Посвятив мене ударом.

А надвечір, тої ж днини,
В пишному шатрі інфанги

Танцював під звуки скрипок
Я з красунями двірськими.

Та не скрипок дзвін чарівний,
Не жіночу ніжну мову
Того вечора я слухав
У шатрі,— немов лошатко,

Я в шатрі топтав підлогу
І вслухався тільки в брязкіт,
В надзвичайний брязкіт перших
Золотих моїх острогів.

Роки йшли, і я змужнів
І, підбитий честолюбством,
Я поплив з Колумбом в другу
Подорож його велику.

Був я відданий до краю
Христофорові новому,
Що поганам світло б'оже
Ніс через бурхливе море.

Не забуду я лагідних
Віч його; страждав він мовчки.
І вночі, хіба що зорям
Одкривав свій біль та хвилям.

А коли подавсь додому
Адмірал, пішов служити
До Седи я, щоб разом
З ним по світі мандрувати.

Дон Оеда знаменитий
З голови до ніг був рицар —
Сам король Артур не кращих
Мав при Круглому столі.

Битись, різатись, рубатись
Він любив. З веселим сміхом
Він рубав червоношкірих,
Що на нього йшли завзято.

Трапилось, що в нього влучив
Спис отруений,— одразу ж
Шмат заліза він розпik
І зі сміхом випik рану.

Іншим разом ми по груди
Забрели в болото, звідки
Виходу не знали; вже ми
Схудли без води та їжі;

Тридцять дiб ми так блукали,
Нас було сто двадцять — понад
Вісімдесят богу душу
Віддали на тому марші.

І все глибшало болото,
І вже ми втрачали віру —
Лиш Оеда бадьорив нас
І зміцняв веселим сміхом.

Трохи згодом я з Більбао
Побратався,— цей герой
Був хоробрий, як Оеда,
А на справах знався краще.

Всі орли думок високих
В голові його гніздились,
І завжди великодушність
В серці сяяла, мов сонце.

До Іспанської корони
Приєднав князівств він з сотню,
Значно більших од Європи,
За Венецію багатших.

І йому за ті князівства,
Значно більші од Європи,
За Венецію багатші
І за Фландрію разом —

Під кінець подарували
Конопляний галстук, шворку;

Кат його в Сан-Себастьяні
На базарі підсмикнув.

Рицар, хоч не без догани,
І герой не серед перших —
Та розумний полководець
Був і дон Фернандо Кортес.

У його малій армаді,
Що на Мексику ходила,
Я служив; чимало лиха
Ми набралися в поході.

Там здобув я безліч злота,
Але й жовту пропасницю —
Ох, здоров'я шмат чималий
Я лишив у мексіканців!

Кораблі я навантажив
Золотом; на власний розсуд
В океан подавсь безмежний
І відкрив цей острів — Кубу,

Де тепер я губернатор
Іх величностей — Фернандо
Арагонського й Хуанни,
Владарки обох Кастилій.

Маю все, чого у світі
Так жадібно прагнуть люди:
Славу, сан, монаршу ласку,
Навіть орден Калатрави.

Я намісник, є у мене
Гроші — сотні тисяч пезо,
Злото в зливках, діаманти,
Лантухи найкращих перлів —

Ох, коли я бачу перли,
Мимоволі я журюся:
Краще б мав я добрі зуби,
Зуби юності моєї!

Зуби юності! З зубами
Втратив я і юність також —
Скрегочу тепер безсило
Струхлявілими пеньками.

Зуби юності! Коли б я
Міг купити їх — і юність,
Без вагання я б віддав
Лантухи коштовних перлів,

Золото і діаманти,
Всі скарби мої, що варті
Сотні тисяч, і в додачу
Навіть орден Калатрави.

Заберіть моє багатство,
«Ексселенс» не величайте,
А зовіть мене хлопчиськом,
Гультьям і шалапутом!

Зглянься ж, о пречиста діво,
На цього старого дурня,
Що терзається таємно,
Та сховати не може горя!

Діво! Лиш тобі я можу
Звірнитись, тобі одкрив я
Те, чого б не міг одкрити
Найсвятішому святому.

Адже ті святі — мужчини.
Від мужчини ж навіть в небі
Я — сагашо! — не стерпів би
Співчутливої усмішки.

Ти ж, пречиста діво, жінка,
І хоч вічна й непорочна
У красі своїй незмінній,
По-жіночому ти можеш

Зрозуміти, як страждає
Чоловік минущий, сили

І краси позбувшись, ставши
Посміховиськом безсилим.

О, наскільки щасливіші
За людей дерева в лісі!
Восени усі їх вітер
Одночасно роздягає.

Мерзнуть всі вони зимою
І немає деревинки,
Щоб пишалась свіжим рястом
Поміж мертвими дубами.

Ох! і тільки ми живем
Кожний в різну пору року:
В одного зима сувора,
Коли в іншого весна.

І старому вдвоє важче
Відчувать своє безсилля,
Бачачи могутню юність
В розквіті, пречиста діво!

Скинь з мого старого тіла
Цю зимоподібну старість,
Що мене прибила снігом
І мою скувала кров,—

Накажи, щоб сонце знову
Жар влило в холодні жили,
Накажи весні збудити
Солов'їв у мене в грудях,—

Дай мені троянд на щоки,
Дай волосся золотого
На чоло мені, о діво,—
Хай я буду знову юним!»

Так дон Понсе де-Леон
Сам до себе говорив,
Затуляючи руками
В розпачі своє обличчя.

І стогнав він і ридав
Там нестримано і гірко,
Що котились рясно сльози
Крізь його кощаві пальці.

2

І на суші зберігає
Рицар звичай мореплавський —
На ніч він в гамак лягає,
Як колись на кораблі.

Навіть качки, що на морі
Присипляла його часто,
Він не хоче позбуватись —
І велить гамак гойдати.

Справно робить це щоночі
Кяка — літня індіанка,
І від рицаря москітів
Відганяє опахалом.

Колисаючи колиску
З немовлям сивоголовим,
Кяка пісеньку співає —
Пісню рідної країни.

Де ті чари — в дивній пісні?
А чи в голосі старої,
Що звучить, мов шебетання
Чижики? Вона співа:

«Крихто-пташко Колібрі,
Шлях вкажи на Біміні,
Ти вперед — ми за тобою
На пірогах з прапорцями.

Крихто-рибко Блідіді,
Шлях вкажи на Біміні,
Ти вперед, ми за тобою
На заклечаних, на веслах.

Що за острів Біміні!
Там весна не одцвітає,
Золоті бринять в блакиті
Жайворонки: ті-рі-лі!

Пишні квіти, наче килим
Там вкривають теплу землю,
Там п'янить серця повітря
І вогнем палають барви.

Величезні пальми квітам
Прохолодні півпрозорі
Поцілунки навівають
Опахалами своїми.

Слухайте — на Біміні
Джерело струмить прозоре,
Те чарівне джерело
Людам юність повертає.

Якщо зжовклу квітку з того
Джерела полить водою —
Розцвітає квітка знову
Й сяє свіжою красою.

А якщо суху лозу
Збризнути водою з того
Джерела — суха лоза
Наново зазеленіє.

Від води тієї сивий
Молодіє — він виходить
З шкури літ своїх старечих,
Наче з лялечки метелик.

Дехто з сивих, тут допившись
До волосся золотого,
Вже й соромивсь повертатись
Жовтодзьобим в край свій рідний.

І старі жінки так само
Наковтавшись до дівочтва,

Не хотіли, як дівчиська,
Повертатися додому.

Ось вони й позамишались,
Весь цей люд, на Біміні;
Щастя й сонце їх зв'язали
З царством юності навіки...

В царство юності і щастя,
На той острів Біміні,
Лину я на крилах мрії;
Прощавайте, любі друзі!

Кицько-мурко Мімілі,
Півню-співню Кікрікі,
Прощавайте, ми вже — ні,
Не приїдем з Біміні!»

Так співала жінка. Рицар
Слухав пісню цю, мов п'яний,
Часом лиш крізь сон мугикав,
Мов дитина: Біміні!

3

Сонце кидає проміння
На затоку й берег Куби:
В небі синьому сьогодні
Чути світлі звуки скрипок.

Зацілований весною,
В смарагдовому убранні,
У квітках, мов наречена,
Сяє й грає дивний острів.

А на березі строкатий
Натовп в'ється і вирує,
І в старого і в малого
Серце спільним ладом б'ється.

Бо одна надія тішить,
І зворушує й підносить

Всіх сьогодні — це помітно
І в щасливому тремтінні

Престарої бегуїнки,
Що на милицях кульгає
З чотками в руках і стиха
Свій бурмоче Pater poster,—

Ту ж таки надію видно
В усміщці тії сеньйори,
Що в злотому паланкіні
Проплива серед юрби

З квіткою в зубах перлистих,
Кокетуючи з гідальго,
Котрий хвацько крутить вуса.
Ідучи побіля неї,—

Навіть солдатня запекла
Тою ж радістю радіє,
Радість ця зітерла зморшки
Геть з обличчя духівництва.—

Як кощавий чорноризець
Потирає сласно руки!
Як подвійне підборіддя
Гладить ситий капуци!

Сам єпископ, що постійно
Злий буває і похмурий
Під час меси, бо сніданок
Перервати довелось —

Навіть сам єпископ сяє
І блищить на носі в нього
Рій карбункулів,— чвалає
Він в святковому вбранні

Під пурпурним балдахіном
В супроводі хору півчих
І кадильниць,— клір за ним
В золотих парчевих ризах

Піднімає над собою
Світложовті парасолі,
На процесію подібний
Величезних шампінйонів.

Йде процесія на берег
До господнього наля,
Що сьогодні просто неба
Успоряджений над морем

В квітах, в пальмовому гіллі,
В золотих стрічках, в іконках,
Сріблом утварі блискоче
Між свічками восковими.

Сам єпископ особисто
Має править нині месу,
Особисто хоче він
В дальню путь благословити

Цю флотилію маленьку,
Що колишеться на рейді
І готова відпливати
На той острів Біміні.

Це флотилія Хуана,
Дона Понсе де-Леона,—
Він її спорядкував,
Щоб той острів відшукати,

Де струмують так привабно
Води юності. В дорогу
Всі його благословляють,
Справді ж — він спаситель людства,

Благодійник благородний,—
Гріє кожного надія,
Що й йому на Кубу рицар
Юність в пляшечці приставить.

Дехто так вже підкріпився
Тим напоєм, в думці — звісно,

Що хитається від щастя,
Як на рейді корабель.

Із п'яти вітрильних суден
Вся флотилія — велика
Каравела, дві фелуки
Й дві маленькі бригагини.

Флагман флоту — каравела,
На штандарті адміральським —
Герб Кастилії з гербами
Арагона і Леона.

Мов альтанку, корабель
Розмаїте прикрашає
Клечання, гірлянди квітів,
Вимпелів строкатих безліч.

Зветься корабель «Speranza»,
Образ донни над кормою
Височить на повний зріст,
Різьблений з старого дуба,

Розмальований стійкими
Проти вітру й проти бурі
Фарбами, укритий лаком,—
Постать вельми знаменита!

Цегляно-червоні щоки,
Цегляно-червоні груди
Із зеленого корсажу
Пнуться на зелену сукню.

На чолі вінок — зелений.
Мов смола, у неї чорні
Очі, брови і волосся,—
У руках тримає кітву.

На флотилії тій сто
Вісімдесят душ команди
Усієї — серед них
Шість жінок і шість прелатів.

Вісімдесят душ матросів
І одна між ними дама
Адміральську каравелу
Прикрашає, на ім'я —

Кяка; так, старенька Кяка
Стала дамою сьогодні,
Зветься донна Хуаніта
І підвищена в звання

Лейб-москіто-мухогонки,
Обер-гоф-гамако-хитки,
Архичашниці на водах
Юності — на Біміні.

У руках у неї злотний
Знак нової влади — келих.
Вдягнена вона в туніку,
Як і личить справжній Гебі.

Суміш перлів і мережив,
Наче піною, вкриває
Темні кольором приваби
Перезрілої сеньйори.

Рококо-антропофажно,
Караїбо-помпадурно
Пишна зачіска звелась,
Вся обтикана пташками

За дрібних комах завбільшки,
Що пером на сонці сяють,
Мов букети різнобарвні
Із коштовних самоцвітів.

Вся ця зачіска дурна,
Ця птахарня перукарська
Дуже личить індіанці,
Вельми схожій на папугу.

І химері цій під пару
Виглядає дон Хуан,

Що по щирості повірив
В омолодження нехайне

І зарані вже убрався
В одяг юності привабний,
Почепив на себе все
З приписів дурної моди.

В гостроносих чобіточках
З дзвониками, у штанцятах
Прорізних — одна холоша
В них рожева і зелена —

І зелена в смужку друга,—
В оксамитному камзолі
Під плащем зухвало-модним,
З перами на капелюсі,—

Вдягнений так дивовижно.
Адмірал тримає лютню,
Пританцьовує й накази
По ескадрі віддає.

Він велить підняти кітви
В ту хвилину, як сигнали
Про закінчення відправи
З узбережжя пролунають.

Він наказує команді,
Коли будуть відпливати,
Дати Кубі на прощання
Тридцять шість гарматних залпів.

Він наказує й сміється,
Крутиться, неначе дзига,
Геть сп'янілий від солодких
Сподівань на вічну юність.

Він щипає бідні струни,
І бряжчить і стогне лютня,—
По-старечому цапиним
Гласом він співає пісню:

«Крихто-пташко Колібрі,
Крихто-рибко Брідіді,
Летом, плавом покажіть нам
Шлях на острів Біміні!»

4

Дон Хуан не був, звичайно,
Ні безумцем, ані дурнем,
Хоч і рушив у безглузду
Подорож на Біміні.

Що існує дивний острів —
В цьому сумніву не мав він,
Це йому гарантувала
Пісенька старої Кяки.

Більше аніж інші люди
Вірить в чудо мореплавець,
Бо завжди перед очима
В нього вічне чудо неба,

Бо шумить навколо нього
Таємниче лоно моря,
З котрого колись з'явилась
Донна Венус Афродіта.—

Трохи нижче ми в хорях
Намалюємо правдиво,
Скільки рицар наш в дорозі
Натерпівся горя й лиха.

Ох, замість позбутись давніх
Мук і болів, горопашний
Досхочу нових набрався
Ран і болів невігойних.

Так, розшукуючи юність,
Він щодня старів дедалі,
Виснаженим і розбитим
Він прибув нарешті в край —

В тихий край, де вкрита тінню
Непорушних кипарисів,
Плине річенька — в ній води
Дивовижні і цілющі —

Звуться Летою ті води!
Лиш нап'єшся їх — забудеш
Болі й муки, — так, забудеш
Геть усі свої страждання.—

Добра річка! Добрий край!
Припливеш сюди — ніколи
Не повернешся, бо він,
Край цей — справжній Біміні!

РІЗНІ ПОЕЗІЇ
ОСТАННІХ РОКІВ

1

ОРФЕЇСТИЧНЕ

У мить страхітливу кинджал
Вложив тобі страхітний демон в руку,
Не знаю, як той демон звався —
Лиш знаю, що нестерпну зношу муку.

Я часто думаю вночі,
Що з царства тіней мусиш ти повстати,
Щоб виправдатись і мені
Всі загадки до краю розв'язати.

Я жду тебе — не забарись!
Не прийдеш ти — я в пекло сам прибуду,
Щоб перед сатаною там
Оскаржити тебе й позвать до суду.

Прийду я і, мов той Орфей,
Усі жахи пекельні подолаю,
Де б ти в геєні не сховався —
Тебе в найглибших сховах відшукаю.

Внизу, в отому царстві мук,
В зубовнім скреготі, кажу тобі зарані,
Зірву я з тебе машкару
І лахи доброчинності багрянні.

Тепер я знаю, знаю все,
Прощення навіть можу тобі дати,
Але заборонить не можу я
Усім чортам — тобі в лице плювати!

2

Хай про нього не згадають! —
 З уст убогої каліки
 Ці слова почув я вперше
 І запам'ятав навіки.

Вигоріти жаль і пам'ять
 По людині в світі мають,
 Ось у чому зміст прокляття:
 Хай про нього не згадають!

Серце, серце, біль і муки
 Хай з глибин твоїх спливають,
 Лиш про нього ні півслова —
 Хай про нього не згадають!

Хай про нього не згадають
 Ні книжки, ні пісня дзвоном —
 Чорний пес в глухій могилі
 Хай згниє з моїм прокльоном!

Навіть в день страшного суду,
 Коли грішників розбудить
 Судний поклик труб, і мертві
 До судді підходить будуть, —

Коли ангели господні
 Грізний вирок прочитають
 Всім засудженим до пекла —
 Хай про нього не згадають!

3

В темряві нічний з одчаю
 Грізно я кулак здіймаю —
 Кволо падає рука,
 Сил нема, життя зника...

Змучений душею й тілом,
 Невідомщеним, безсилим
 Я вмираю — хто ж з рідні
 Мсту перейме по мені?

Ох! рідня кохана й мила —
Це ж вона мене і вбила;
Так, мене з-поза кутка
Вбила зрадницька рука.

Наче в Зігфріда, рукою
Певною всадили зброю —
Знає добре власний рід,
Де разить героя слід!

4

В кого серце є, а в серці
Є любов — наполовину,
Той вже мертвий; з кляпом в роті
Я лежу і скутий — гину.

Виріжуть язик у мене
Після смерті добрі люди,
Боячись, що й з-поза гробу
Говорить про них я буду.

Мовчки мертві зотлівають —
Я не зраджу таємниці,
Як знущались наді мною,
Сміючись, убивці ниці.

5

Був день мій світлий, ніч моя ясна.
Народ вітав мене щоразу щиро,
Коли я в руки брав покірну ліру,
І пісня розливалась огняна.

Цвіте ще літо, хоч уже весна
Минула. Урожай на повну міру
Зібрав я в житницю, та в щастя віру
Утрачено, бо жде мене труна.

Замовклі струни оживить несила,
Розбито келих із напоєм чистим,
З якого нив я спраглими устами

О боже мій! Яка страшна могила!
О боже мій! З цим світом променистим
Розстатися, з любов'ю і з піснями!

6

Довга вічність — без кінця,
Мов тисячолітня путь;
Цілу вічність смажусь я,
А на стіл не подають.

Довга вічність — без кінця,
Мов тисячолітня путь;
Прийде врешті сатана,
Щоб зуздром мене ковтнуть.

7

До тяжких дожив годин
Хворий світ — конає він,—
Смерть чекає завчасу
В світі велич і красу.

Що це — безум чи фантазми,
Мов з боліт гнилі міазми,
Мовчки зводяться й отруту
Розсівають в світі люту?

Ледве встигнуть ніжні квіти
Пелюстки свої розкрити,
На яких проміння сяє,
Як уже їх смерть зриває.

А герої? Навіть їх
Темний постріл валить з ніг,—
На вінець їх ту ж хвилину
Жаби ллють отруйну слину.

Що учора пломеніло —
Те сьогодні вже зотліло;
Геній з розпачу від мук
Випускає ліру з рук.

О які розумні зорі,
Що тримаються прозорі
У своїй безпечній млі —
Геть подалі від землі.

Мудрі зорі! Не хочять
Світло, мир, життя втрачати
На землі, щоб серед скрути
З нами наше горе тнути —

Не хочять пірнати з нами
В наших міст смердючі ями,
Де черва гризеться марно
Й теж смердить не дуже гарно —

Хочуть, прагнуть далі бути
Від земної злої скрути,
Від гонитви, чвари, втечі,
Від земної колотнечі.

Що їм? Глянуть мимоволі
На щоденні наші болі,
Й зронять людям, що внизу,
Золоту свою сльозу.

8

MISERERE!

Улюбленцям долі не заздрю я
На їхнє життя — готовий
Позаздрить я на їхню смерть,
Кінець легкий і раптовий.

Вони у шатах, у вінках,
З усмішкою ясною
Сидять на учті життя — покіль
Не зріже їх смерть косою.

По смерті одяг, як за життя,
Ім прикрашають квіти —
Отак зіходять в царство тьми
Фортуни фаворити!

Страждання не спотворює їх,
Не мрець лежить, а картина.
Ласкаво за гробом їх зустріча
Царівна Прозерпіна.

О, як я мушу заздрити їм!
Вже скоро сім років, знати,
Як в лютих муках конаю я
І все не можу сконати.

О, боже, збав мене від мук!
Про смерть я тебе благаю;
Ти ж добре знаєш, що талану
Я до страждань не маю.

За браком логіки, боже мій,
Ти віру мою вбиваєш:
Найвеселішим поетом створив,
А настрої мій обкрадаєш!

Туманить болем мій світлий дух,
Уже я — меланхолік,
Коли ж не скінчиться цей жарт лихий —
Із мене ще буде й католик!

Тоді я вуха провию тобі,
Як кожен з добрих папістів.
O miserere! Приходить кінець
Найкращому з гумористів!

9

ЗАСТЕРЕЖЕННЯ

Зважай, яких вживаєш слів,
Як приведе нужда тяжка
В біді до тебе юнака,
Бо що, коли він син богів?

Його зустрінеш згодом ти
У славі, у вінках ясних,
Й під поглядом його — своїх
Очей не зможеш підвести.

ЗАПОВІТ

Я укладаю заповіт.
Кінець — вже мій минає світ.
Гаразд, що досі в грудях у мене
Серце моє не порвалось шалене.

Окрасо й честь шановних дам,
Луїзо! я лишаю вам
Дванадцять старих сорочок, сто бліх
І триста тисяч прокльонів моїх!

Ти, друже, що тільки радити міг,
Але нічим не допоміг,
Тобі у спадок одна порада:
Женись на корові й плоди телята.

Вірність Духу, Отцю і Сину
На кого я тепер покину?
Імператор китайський, рабин познанський
Хай б'ються за дух мій християнський.

Німецький сон про свободу й мир,
З найкращої піни мильний пузир,
Одписую цензору міста Крєвінкель;
Значно їстівніший пумпернікель.

Порожні мрії, порожній гаман,
Рятунку вітчизни повний план
Разом з рецептом від перепою,
Парламент баденський,— за тобою.

А сніжнобілий ковпак нічний
Хай візьме родич хоробрий мій,
Що бивсь за права овечі раніше,
А тепер, як римлянин, мовчить та дише.

Жандармові, що стоїть на варті
Віри й моральності в Штутгарті,
Дарую несправних пістолів пару —
Хай жінці своїй наганяє жару.

Портрет мій, знятий нижче спини,
Одписую швабській школі; вони
Обличчя мое відмовлялися мати,
Можуть тепер мій зад шанувати.

Проносної води дванадцять пляшок
Залишаю я генієві, що, ох! —
Від запору на вірші страждає без міри;
Його втішать любов, надія і віра.

Приписка: в разі б не схотів
Ніхто мого спадку, без зайвих слів —
Нерухоме й рухоме, усе, що маю,
Я римсько-католицькій церкві лишаю.

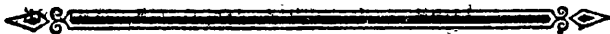
НІМЕЧЧИНА

ЗИМОВА КАЗКА

Писано в січні 1844 року.

ПРОЩАННЯ З ПАРИЖЕМ

Прощай, чудовий мій Париж!
Тебе я залишаю,
Без краю сповнений чуттям
І радістю ← без краю.

Моє німецьке серце біль
Пойняв раптово нині,—
Для нього лікар є, але він
Живе на батьківщині.

Той славний лікар серце моє
Вилікував би за три дні,
Але, признаюсь, лякають мене
Його мікстури огидні.

Прощай, веселий французький люд,
Весь сповнений юним жаром!
Дивацький біль жене мене геть,
Та я вернусь незабаром.

В'явіть, що згадую з сумом я
Сьогодні про сморід торфу,
Про вівці в люнебурзьких лугах,
Про кислу капусту й моркву.

Згадав я сморід тютюну
І пиво з пузатих бочок,

Нічних дозорців, гофратів, житняк,
Білявих пасторських дочок.

І матір згадується мені,—
По правді сказати, давненько,
Щось із тринадцять років я
Не бачив моєї неньки.

Прощай, дружино, ти збагнуть
Не можеш мого одчаю,—
До серця я пригорну тебе
І все-таки рушаю.

Безмірні муки женуть мене
Від щастя мого ясного —
Повітря німецького треба мені,
Сконаю я без нього.

Моя жага, страждання й сум
До болю стали зростати.
Аж ноги тремтять — так хочеться їм
Німецьку землю топтати.

Одужавши, в грудні я повернусь
З Німеччини чи в січні,—
Тоді вже найкращі тобі куплю
Дарунки новорічні.

І

В сумному листопаді це було,
Похмурий час почався,
Вже листя вітер з дерев зривав —
В Німеччину я подався.

Коли я на кордон прибув,
Забилося серце щосили
В грудях моїх, а правду сказати,
То й очі сльозу зронили.

Коли ж я німецьку мову почув,
Відчув себе дивно знов я:

В цю мить, напевно, серце моє
З приємністю вмилося кров'ю.

Малу арфістку я чув — вона
Співала з справжнім поривом,
Але фальшиво,— і все ж мене
Своїм зворушила співом.

Співада вона про кохання й сум,
Про жертви і про спіткання
Вгорі, у кращих світах, де всі
Зникають людські страждання.

Співала вона про земну юдоль,
Де щастя шукати годі,
Про рай, де плаває душа
У вічній насолоді.

Співала вона відречення спів,
Стару колисанку неба,
Співають її, коли дурня-народ,
Що плаче, приспати треба.

Я знаю цю пісню, мотив і слова,
І авторів тих породу,
Я знаю, що п'ють вони потай вино,
А нам проповідують воду.

Чудову пісню — пісню нову,
О друзі, я буду співати!
Ми хочемо царство небесне тут,
На цій землі збудувати.

Ми щастя хочемо на землі,
Доволі з нас вже муки;
Хай пузо ледаче не стравить того,
Що зроблять трудящі руки.

Немало хліба дає земля,
Було б для всіх потроху
Троянд, і миртів, і див, і краси,
І цукрового гороху.

Авжеж, гороху вистачить всім,
Ось лиш стручки дозріють!
А ангели та горобці —
Хай небом володіють.

А виростуть крила по смерті в нас —
Прилинем до вас у гості,
Щоб скуштувати святих тортів
У вашій святій високостві.

Чудова пісня — пісня нова!
Мов скрипка і флейта грає!
І Miserege геть зника,
І дзвін погребний змовкає.

Європу геній свободи обрав —
За руки вони взялися,
Без міри щасливі, і їхні уста
У першій цілунку злилися.

А те, що тут обійшлося без попів,
Нам не завадить радіти.
Нехай же молоді живуть
І їхні майбутні діти!

Весільний гімн — ця пісня моя,
Найкраща, найновіша;
Сходять зорі в моїй душі,
І сяє чудова тиша.

Натхненні зорі — потоком вогню
Пливуть вони, рвуть загати,—
Я чую дивну силу в собі,
Я міг би дуби ламати.

Лиш я на рідну землю ступив —
Від чар душа затремтіла.
До матері велетень знову припав,
І знову зросла в нього сила.

Поки під арфу про небеса
 Співи малої лунали,
 Пруські чиновники мій чемодан
 Уважно оглядали.

Слідне, хустки, сорочки і штани —
 Витягли все з-під запорів:
 Шукали мережив, алмазів вони
 І заборонених творів.

О дурні, при чому тут чемодан?
 Чого вам треба — я знаю,
 І ту контрабанду, що везу,
 Я в голові ховаю.

Є в мене мережива дотепів там —
 Кращі брюссельських мережив,
 Коли б я їх витяг — напевно вас
 Не в жарт уколів би й збентежив.

Є діаманти в моїй голові —
 Прийдешньої свободи,
 Великого Незнайомця скарби,
 Нового бога клейноди.

В моїй голові і книги є!
 Якщо одверто сказати,
 Моя голова — пташине гніздо
 Книжок для конфіскати.

І в бібліотеці сатани
 Гірших книжок немає.
 Вони далеко страшніші від тих,
 Що Фаллерслебен складає.

Тут зауважив один пасажир,
 Стоячи поруч зо мною,
 Що прусської митної спілки ланцюг
 Я маю перед собою.

«Митна спілка, — сказав пасажир, —
 Народну зміщнить ґенову».

Розбиту вітчизну з'єднає вона
В єдине ціле знову.

Вона нам зовнішню єдність дасть,
Скажемо, матеріальну;
Цензура ж духовну нам єдність дає,
Воістину ідеальну.

Цензура дбає, щоб в нас були
Думка і совість єдині;
Німеччини треба єдиної нам —
І зовні і всередині».

III

В Аахенському соборі в труні
Карл Магнус спочиває.
Не думайте, що це Майєр Карл,
Той в Швабії проживає.

Не хочу я мертвим бути й лежать,
Хоч би й з королем у парі.
Я краще б маленьким поетом жив
У Штуккерті на Неккарі.

Нудьгуючи в Аахені, навіть пси
Зітхають на вулицях стиха:
«Хоч ти нас ногою, чужинче, турни —
Вже й з цього нам буде втіха».

В отому досить нудному гнізді
З годину я барився,
Побачив пруських військових знов —
Цей тип не дуже змінився.

І досі носять сірий плащ
І високий червоний комір.
(Червоне — це французька кров! —
Співав, як відомо, Кернер).

Той самий дубовий народ-педант,
Прямі кути ще й сьогодні

У кожному русі, і всі з лица
Бундючні, тупі й холодні.

Ще й досі гуде скам'янілий крок
Ходульно, пихато, зухвало,
Неначе вони проковтнули дубця,
Яким їх колись лупцювали.

Авжеж, той фухтель не зовсім зник,
Тепер він у них всередині;
Тут дружне «ти» нагадує нам
Про давне «він» ще й нині.

З нового — лиш довгі вуса прийшли
На зміну забутим косам:
Коса, що ззаду висіла колись,
Тепер висить під носом.

В одежі кінноти з'явились також
Раніш мені невідомі
Подробиці — варто відмітити шолом
І стальний гострячок на шоломі.

Ідею рицарства в тім гострячку
Завзятий втілив романтик,—
О, де ви, пані фон-Монфокон
І панове Фуке, Уланд, Тік!

Нагадує він середні віки,
Коли двірські посіпаки
Плекали відданість в серцях
І герб нашивали на с...

Хрестові походи нагадує він,
Служіння дамі, турніри,
Епоху, коли ще газет не було,
Часи нецензурної віри.

Так, так! Мені до вподоби шолом,
Є в ньому дотепність найвища —
У ньому виявивсь сам король,
Але ж той гостряк — навіщо?

Подумайте — що коли вдарить грім?
Як легко буде тій спиці
На ваше чоло притягнути з небес
Наймодерніші блискавиці.

А буде війна — треба також
Легші шапки купувати:
Середньовіччя шолом важкий
Завадить швидко тікати.

В Аахені знову я з орлом,
Мені ненависним, стрівся.
З вивіски пошти на мене він
Отруйливо дивився.

Огидний птах! Ще прийде час,
І я тебе впіймаю,
Тоді я вирву тобі хвоста
І кігті геть одрубаю.

Зажди, ти будеш таки вгорі
Сидіти на жердині;
І ми скличемо рейнських веселих стрільців
На свято стрільби в долині.

І той, хто зіб'є тебе униз,—
Корона йому і держава!
Ми вріжем туш і гукнемо:
«Слава, корблю, слава!»

IV

Затемна я до Кельна прибув,
Де Рейн хлюпотів без упину,
І дух німецький мене сп'янив,
Вплинувши в ту ж хвилину

На мій апетит. Я одразу ж з'їв
З шинкою миску яєшні,
Вона пересолена була
И наліг я на вина тутешні.

В зеленій римській чарці блищить
Рейнвейн, мов золото; й досі,—
Що ж, вип'єш декілька зайвих півкварт,
Одразу закрутить у носі.

Усе пішло в голові шкереберть,
Блаженні хвилини настали,
І я подався у морок нічний,
В лункі півтемні квартали.

Будинки розповідали мені
І прірва вулиць пустельна
Легенди давно минулих днів
Святого міста Кельна.

Так, тут колись попівський клір
Проводив дні святебні,
Тут Ульріх фон-Гуттен викрив діла
Темних людей ганебні.

В канкані середньовічному тут
Гасали ченці й черниці,
Тут кельнський Менцель — Гохстратен писав
Донбсці препідлі й ниці.

В полум'ї середньовічних кострів
Книжки тут і люди палали,
І дзвони в церквах при цьому гули,
І «кіріе елейсон» співали.

Тут парувались тупість і лють
В пеській своїй подобі,
Віронестерпних нащадків їх
Ми пізнаєм по злобі.

Та що це? В місячнім сяйві я
Бачу велику потвору —
Збіса весь чорний кельнський собор
Потворно пнеться вгору.

Бастілія духу це мала бути,
І попи вже змовлялись ниці:

«Німецький розум згноїмо
Ми в цій гігантській в'язниці!»

З'явився Лютер, — «Стій!» — сказав,
І після того слова
Не зрушила ані на крок
Собору побудова.

Вони не скінчили його — й гаразд,
Бо саме цим і зробили
Символом нашого духу його
Та протестантської сили.

О, бідні шельми — соборний союз!
Чи вам слабкими руками
Недобудований добувають
Цей форт панування над нами?!

Безумний задум! Даремна річ
Жебрати на діло боже,
В еретиків та євреїв просить, —
Ніщо вже не допоможе.

Даремно уславлений Франц Ліст
Для вас на храм концертує,
Так само й талановитий король
Даремно декламує.

Собору кельнського, поки й світ,
Уже не добудують,
Хоч швабські дурні каміння груз
На корабель рихтують.

Його не докінчать, даремний крик)
Сичів і круків потворних, —
Тіні минулого звикли завжди
Жити у вежах соборних.

Уже зближаються часи
Величні і незвичайні,
Коли недовершений цей собор
Ми візьмемо під стайні.

«Як стане стайнею собор,
Куди подітись мають
Три східні царі, що в олтарі
Соборному спочивають?»

Чудне запитання я чую! В наш час
Чи варт про дрібниці дбати?
Тоді доведеться східним царям
Притулку деінде шукати.

А я б вам порадив їх посадить
В три клітки з заліза міцного,
Що в Мюнстері без ужитку висять
На вежі Ламберта святого.

Коли ж не вистачить одного
Вам до тріумвірату —
То замість східного царя
Можна західного брати.

v

Як я на рейнський міст зійшов
Біля причального валу,
Побачив у місячнім сяйві Рейн,
Що в даль спливав помалу.

Привіт тобі, мій батьку Рейн.
Що тут було з добою?
Про тебе часто думав я
З одчаєм і журбою.

Сказав — і вловило в глибинах вод
Печальні звуки вухо,—
Неначе кашель старого душив,
Стогнав він і дихав глухо:

«З приїздом, хлопче! Приємно мені,
Що ти не забув мене досі.
Тринадцять літ не бачились ми,
Мені погано жилося.

Під Біберіхом я камінь ковтав.
Не дуже це смачно. Ще ж гірші,
Сказать по правді, для шлунку мого
Нікласа Беккера вірші.

Він пісню зложив про мене, що я
Цнотлива мамина дочка,
Яка уперто береже
Незайманості віночка.

Чуючи пісню безглузду цю,
Я хочу лаятись, битись,
Вирвати бороду сиву свою
І в самому собі втопитись.

Чи я ще незаймане дівча,
Французи могли б сказати, —
Побідні хвилі доводилось їм
Не раз з моїми зливати.

І пісня дурна, і співець не мудрець!
Мене він зганьбив цинічно,
І гірша річ — скомпрометував
На все життя політично.

Коли б французи вернулись до нас —
Мені червоніти треба,
Мені, що чекаючи їх, не раз
З сльозами звертався до неба.

Не криюся, дуже я їх любив.
Ну, як там мої французята?
Грають, співають, як і завжди?
Ще білі в них штаненята?

Хотів би я побачити їх,
Не криюсь перед тобою.
Але боюсь, бо вірші ті
Вкрили мене ганьбою.

Альфред де-Мюссе, дотепний гамен,
До нас прибуде з ними,

Пробарабанить він на мені
Свої тріскучі рими!»

Отак побивався: батько Рейн,
Не міг розважитись знову.
Щоб звеселить його, я сказав
Розсудливу промову:

«Не варт боятись, батьку, тобі
Французьких ущипливих глузів,
Давно вже змінились вони — і давно
Змінились штани у французів.

Не білі тепер — червоні штани,
І гудзики інші мають,
Не грають вже, не гасають вже,
А голови сумно схиляють.

Все філософствують, на язиці
В них Фіхте, Кант і Гегель,
І курять тютюн, і пиво п'ють,
І дехто гуляє в кегель.

Вони філістери, як і ми,
І це вже в них глибоко в серці,—
Вже більше не вольтеріанці вони,
А швидше генгстенбержці.

Альфред де-Мюссе, щоправда, гамен,
Як і раніш завзятий,
Але не бійся — язика
Йому ми зможемо втяти.

Нехай барабанить посміє він
Огідні свої епіграми,—
Просвищем, як приймали його
Не раз прекрасні дами.

Отож, забудь, мій батьку Рейн,
Пісні лихі. Чудову
Почуєш пісню нову, Прощай!
Ми скоро стрінемося знову».

VI

Услід за Паганіні ходив
Spiritus familiaris,
Часом як пес, а часом з лица —
Небіжчик Георг Гарріс.

Наполеон кожну грізну мить
Бачив червоного мужа,
Сократ мав демона свого;
Це не уява недужа.

І сам я, над письмовим столом
Нічною схилившись порою,
Не раз помічав, що в масці гість
У мене стоїть за спиною.

Ховав він щось під своїм плащем,
Що тьмяно блискало зрідка.
Я думав — сокира у нього там,
Сокиру то мені видко.

Кремезну він статуру мав,
Очі на зорі схожі.
Не заважаючи мені,
Стояв він, мов на сторожі.

Минули роки — вже я й забув
Відвідини ті пекельні,
Коли раптово зустрівся з ним
Ясної ночі в Кельні.

Задумано містом вночі я блукав
І бачив його за собою,
Як тінь свою; я спинявся — і він
Спинявся разом зо мною.

Спинявся він, неначе на щось чекав,
Рушав я — і тінь його чорну
Волік за собою. Так ми прийшли
Аж геть на площу соборну.

Це стало нестерпно, і я повернувся
І крикнув: «Скажи мені в очі,

Чого за мною ти ідеш
В пустелі оцій серед ночі?

Тебе зустрічаю я завжди,
Коли світова задуха
Груди стискає мої і горять
В мозку блискавки духа.

Чого ти дивишся й мовчиш?
Скажи — що ти ховаєш
Під темним плащем, і що там блищить?
Хто ти й чого бажаєш?»

І привид одразу мені відповів
Спокійно і флегматично:
«Будь ласка, без нервів... Мене заклинають
Не треба так патетично!

Я зовсім не привид старовини,
Не пугало з могили,
Ані філософії мене,
Ні красномовства не вчили.

З натури практик я; завжди
Мовчу й спокійний буваю.
Та знай лиш — усе, що намислиш ти,
Я у життя втіляю.

Минуть віки — я не спинюсь,
Покіль твою думку і мрію
На дійсність не перетворюю;
Ти мислиш, а я — дію.

Так, ти суддя, я — слухняний кат;
З покорою рабською, ревню
Я здійснюю кожний твій вирок, хоча б
Несправедливий запевно.

З сокирою ліктора в Римі мав
Консул перед собою,
У тебе є свій ліктор, лиш він
Сокиру несе за тобою.

Твій ліктор — я, за тобою йду
І маю в руці завжди я
Блискучу гостру сокиру свою,
Бо я — думок твоїх дія».

VII

Мов ангели приспали мене —
Отак заснув я вдома.
В німецьких перинах добре спать,
М'які вони, як відомо.

Як часто за вами я сумував,
Вітчизняні перини,
Коли ночами лежав без сну
На твердих сінниках чужини.

Чудова перина — чудовий сон
На тебе навіває.
Німецька душа від пут земних
Лиш тут відпочиває.

Вона тут вільна й вільно летить
У вись небесну прозору.
О душе німецька, як гордо в снах
Ти піднімаєшся вгору!

Сам бог перед тобою — ніщо!
Крилом в небеснім просторі
До блиску начищаєш ти
Малі зустрічні зорі.

Французам і руським належить земля,
На морі — панують британці,
Зате ми пануємо в царстві мрій —
О, тут нас не розбити!

Тут ми єдині, і тут вже ми
Не коримось нікому,—
Інші народи, щоправда, живуть
На ґрунті більш твердому.

Заснув я, і приснилось мені,
Що в місячнім сяйві ясному
Лункими завулками знову я
Блукаю по Кельню нічному.

І знову слідом за мною йшов
Мій чорний супутник незмінно,
І я від втоми не чув уже ніг,
Але ми брели невпинно.

Ми далі брели, і серце мое
Розкрилось, наче рана,
І з рани серця по краплі кров
Сочилася багряна.

Я часом у кров свою пальці вмочав,
І часом зупинявся
Біля одвірків — і знак на них,
Кривавий знак залишався.

І щоразу, коли я дім
Отак відзначував, дальній
Вчувався дзвін похоронний мені
Болючий, тихий, печальний.

Та вже на небі місяць блідий
Зникав у темній запоні,
І дикі хмари летіли вдаль
Повз нього, як чорні коні.

Ми довго блукали й нарешті прийшли
Знов на соборну площу,
Собор одкритий, навстіж стояв,
І ми зайшли, як на прощу.

Всеволодно тут панували смерть,
І ніч, і глухе мовчання;
Підкреслювало темноту
Свічок і лампад блищання.

Я довго блукав вздовж високих колон
Повільною ходою,

І кроки мого супутника чув —
І тут він був зо мною.

Та ось прийшли ми в темний куток,
Де тьмяно свічки блищали
На діамантах та золоті,— тут
Три східні царі лежали.

Та три царі, що мали б лежать
У раках старовинних,—
О дивна річ! Сиділи вони
На власних домовинах.

Ті три кістяки в фантастичнім вбранні,
В коронах, що блищали
На мертвих головах, берла в руках
Своїх костяних тримали.

Мов ляльки на шворках, здіймали вони
Давно уже мертві кості,
Смерділи гниллю, а разом з тим
І ладаном до млості.

Один навіть рота був розкрив,
Щоб довгу промову сказати.
Він добре мені пояснив, чому
Я мушу його шанувати.

По-перше, тому, що він мрець,
По-друге — король, зрозуміло,
По-третє ще й тому, що він святий,—
Мене це не зворушило.

І я йому сміючись відповів:
«Даремно себе ти бентежиш!
Я добре знаю — минулим часам
Увесь ти зүздром належиш!

Геть звідси, геть! З глибоких могил
На світло ви вийшли всує!
Скарби цієї капели життя,
Живе життя конфіскує!

Весела кіннота майбутнього тут
Має постоем стати;
Добром не підете звідси — ми вас
Прикладами будемо гнати!»

І я на привид свій озирнувсь
По цих словах суворих —
Сокира блищала в його руках,
І він зрозумів мій порух.

Наблизивсь він і в тую ж мить
Сокирою став навалюно
Троцити кістки забобонів старих
І нищити їх безжалюно.

Луна озвалась з усіх кутків,
І струмись кривавий рвонувся
Страшним потоком з моїх грудей —
І раптом я проснувся.

VIII

З Кельна до Гагена пошта бере
П'ять талерів в прусській монеті,
Але в диліжансі місце не було,
І я рушив в одкритій кареті.

Осінній ранок, сіра мла,
Лежить далина безмовна;
Повзем у багнах, але душа —
Душа моя щастя повна.

Це рідний вітер гаряче
Цілує мене щохвилини;
А це багно на шляху — багно
Коханої батьківщини!

Як давні знайомі, коні хвостом
Крутили привітливо й чемно;
Мов яблука для Аталанти, пахтів
Іх гній для мене приємно.

Минули Мюльгейм. Чудовий народ,
І місто теж, нівроку.
Востаннє я тут у травні був
Тридцять першого року.

Тоді усе навкруги цвіло,
Про щастя пташки співали,
Сміялось сонце в небесах,
А люди надіялись, ждали —

Гадали: охлялих рицарів рать
Чкурне по шляхах завізних,
Прощальний келих ми їм наллємо
З довгих пляшок залізних.

І вільна воля прийде до нас
З біло-синьо-червоним штандартом,—
Можливо, вона підведе з труни
Мертвого Бонапарта.

О боже! І досі рицарство тут!
Ті йолопи та боягузи,
Що, наче мощі, сюди прибули,
Нажерли в нас добре пузо!

Сволота бліда, що вигляд колись
Любові й надії мала,
На наших винах червоні носи
Давно собі насмоктала.

Тепер не легко свободі на штурм
Рушати— болять в неї крижі.
Сумно звисають з веж прапори
Трикольорові в Парижі.

Хоч дійсно був імператор воскрес,
Та англійське червище кляте
Його втихомирило, тож він
І дав себе знов закопати.

Золоту колісницю бачив я сам,
Коли його тіло стрічали,

Г богинь Перемоги золотих,
Що труну золоту тримали.

Повагом вздовж Єлісейських полів,
Крізь Триумфальні ворота,
Процесія йшла — був сніг і туман,
І чвиря й огидна сльота.

Фальшиво гримів розпачливий марш —
Оркестр потерпав страшенно
Від лютої стужі. З штандартів орли
Сумно дивились на мене.

Натхнення було в очах у людей,
Охоплених снами старими —
Це привид казковий імперії знов
Підводився перед ними.

В той день я плакав. Очі мої
Туманом сліз застигло,
Коли я почув, як з тисячі уст:
— Vive l'Empereur! — пролунало.

ІХ

Ранком — три чверті на восьму було —
З Кельна ми виїжджали.
До Гагена ми прибули коло трьох,
Саме на стіл подавали.

Обід чекав. Була тут сповна
Вся старонімецька страва.
Привіт, капуста кисла, тобі,
І твоїм ароматам — слава!

Каштани в капусті — (у матері я
Любив їх) — річ знаменита!
О, рідна тараня, яка ти смачна,
Олією мудро полита.

Для серця чулого назавжди
Лишиться вітчизна мила,—

Яйце й оселедець я також люблю,
Коли їх засмажити вміло.

Вмлівали ковбаски на сковороді,
Дрозди під мусом, неначе
Засмажені янголята святі,
Пищали: «З приїздом, земляче!»

«Здоровий будь! — щебетали вони,—
Ти довго не з'являвся!
Ти дуже довго із птаством чужим
В чужих чужинах тинявся!»

І гуска стояла на столі,
Істота привітлива й мила,
Здається, коли ми молодші були,
Вона мене дуже любила.

Вона підморгувала мені
Так віддано, ніжно, мило!
Душа в неї, справді, м'яка була,
Але твердуюте тіло.

Свинячу голову внесли
На олов'янім підносі:
Безсмертним лавром квітчають у нас
Свинячі пики і досі.

Х

За Гагеном настала ніч.
Немало я потрусився
Від лютого холоду. Тільки в корчмі
В Унні я трохи зігрівся.

Дівча гарненьке там мені
Чудовий пунш зготувало.
Волосся було в неї — жовтий шовк,
А очі — порівнянь мало!

Приємно чути мені було
Вестфальську чудну вимову.

Знайомий напій нагадав мені
Компанію чудову —

Чудових вестфальців, з якими колись
Пиячили ми в Геттінгені,
Покіль не падали геть під стіл,
Як вустілка, п'яні й блаженні.

Я так їх гаряче завжди любив,
Отих вестфальців мирних,
Надійних, вірних, міцних людей,
Немудрих і нелицемірних.

Які дуелянти чудові вони —
Герої, подиву варті!
Як влучно і чесно прямують удар
На терці і на кварти!

Фехтують добре, добре п'ють,
А руки в дружнім пориві
Тобі стискають — ронять сльозу,
Немов дуби чутливі.

Хай небо боронить, радьорий народ,
Твої поля й отави
Від подвигів і від війни,
Від героїзму і слави.

Нехай господь юнакам твоїм
Найлегший шле екзамен,
Нехай щасливо до шлюбу йдуть
Дівчата твої — Amen!

XI

Аж ось він, Тевтобурзький ліс,
Що Тацит заніс в аннали.
Аж ось класичні багна ті,
Що Вару могилою стали!

Його подолав тут херусків князь,
Герман, со рицарі дужі.

Німецький національний дух
Родився в цій калюжі.

З своїми білявими ордами тут
Не виграв би Герман бою —
Свободи німецької не було б,
Під Римом жили б ми з тобою.

У нашій вітчизні мали б ми
По-римському лиш говорити.
У Мюнхені навіть весталки жили б,
А шваби були б — квірити.

Гаруспексом був би Генгстерберг,
У кишках бичачих копався б.
З Неандера також був би авгур —
На льоті пташок він знався б.

Бірх-Пфейфер смоктала б терпентин,
Як римські дами смоктали, —
Кажуть, від того сечу вони
Напрочуд пахучу мали.

Не стерво німецьке б Раумер був,
А справжній римський Стервацій.
А наш Фрейліграт писав би без рим.
Як в минулому Флакк Горацій.

Грубий жебрак, наш татко Ян,
Звався б тепер Грубіанус.
Me hercule! Масман знав би латинь,
Цей Маркус Тулліус Масманус.

Борці за правду йшли б у нас
На левів, гієн та шакалів —
В цирк, на арену, а не, як тепер,
На псів з жалюгідних журналів.

Один Нерон у нас би був,
Не тридцять шість Неронів.
Ми вени врізали б собі, щоб спастись
Від рабства та шпionів.

Шеллінг став би Сенекою в нас
І тим самим скінчив би конфліктом.
Корнеліусу могли б ми сказати:
«*Sacatum non est pictum!*»

Ура! Наш Герман виграв бій,
І римляни геть ушились.
Вар з легіонами трупом поліг,
І німцями ми залишились.

І німці ми й німецька в нас
Мова, повна привиби:
Осел — це осел, а не *asinus*,
А шваби — звісно — шваби.

Раумер німецьким стервом лишивсь,
Ловець орденів та дотацій.
І в риму пише Фрейліграт,
Не став з нього Горацій.

Масман латини не знає ні в зуб,
Бірх-Пфейфер пише драми,—
Вона не смокче терпентин,
Як римські галантні дами.

О Герман, вдячні ми тобі!
Не дурно ж, повний блиску,
У Детмольді пам'ятник ставлять тобі;
Я також дав на підписку.

xii

У лісі густому бричка повзла
Повільно. Вже затемна
Зламалося колесо. Стоїмо.
Пригода неприємна.

Встає поштар, іде в село,
А я один чекаю
В нічному лісі — і виття
Жахливе зачуваю.

Це виють навколо люті вовки
Голодними голосами.
Голодні очі в темноті
Горять, пливуть свічками.

Прочули, напевно, про мій приїзд,
Зібрали вовчий кворум,
Вогнями освітили ліс
І заспівали хором.

Мені на честь заспівали вони
Цю серенаду чудову!
Я в гідну позу миттю став
І теплу сказав їм промову.

«Братове-вовки! душа моя
У вашім гурті радіє,
Де стільки шляхетних вовчих душ
З любов'ю до мене вие!

Словами важко мені сказати,
Що зараз я почуваю.
Ох, я оцю чудову мить
Навік запам'ятаю.

Спасибі, що ваша згряя мене
З довірою зустріла,
Тим більше, що кожную скрутну мить
Ви радо ставали до діла.

В мені не помилились ви,—
Варто також відзнаки,
Що ви не вірили тим, хто казав,
Що я перебіг у собаки,—

Що зрадник я і, дайте лиш час,
Піду в овеці гофрати,—
Подібним наклепникам мені
Не личить відповідати.

Овеча шкура, що я, часом,
Вдягав, щоб зігріти плечі,

Вірте, не так мене гріла, щоб я
Мріяв про щастя овече.

Я не вівця, не собака я,
Не гофрат, повний жовчі,
Я вовк, як був, і серце мое
І зуби у мене вовчі.

Я вóвком вовк, і моє виття
На ваше вельми схоже —
Допомагайте самі собі
То й бог вам допоможе!»

Таку промову я сказав
Без підготовки в кареті.
Її перебріхану вмістив
Кольб у «Загальній газеті».

XIII

Під Падерборном сонце зійшло,
З небес позираючи мляво.
Освітлювать нашу землю дурну —
Це й справді безглузда справа.

З одного боку світла даси,
Як час з ним поспішати
На другий, бо перший в тьму почина
Тимчасом поринати.

Сізіфів камінь котиться вниз;
Марно доньки Даная
Наповнюють діжку; сонце теж
Даремно млу розганяє.

Коли розійшовся нічний туман,
Побачив я край дороги
В ранковому світлі на хресті
Обличчя розп'ятого бога.

Мій бідний родич, бачу тебе —
І серце мое сумує,

Спаситель людства, що наші гріхи
Бравсь іскунити все!

Негарно з тобою вони повелись,
Пани з високої ради.
Та хто ж велів виступати тобі
Супроти церкви та влади?

На жаль, за твоєї доби книжок
Не вмiли ще друкувати,
Не то б спокійненько ти видав свої
З небесних питань трактати.

Хоч цензор і викреслив би з них
Думки щодо лиха земного —
Цензура урятувала б тебе
Від розп'яття страшного.

Нагірне казання своє ти б мiг
На інший текст говорити,—
Ти досить таланту і розуму мав,
Не мiг попів пощадити?

Мiнял та банкірів ти з храму прогнав,
Бича ухопивши в руку,—
Нещасний, висиш ти тепер на хресті —
Ідеалістам в науку.

XIV

Вологий вітер, холодний край,
Дороги не подолати.
А в серці моему бринить і дзвенить:
«Сонце, пломiнь відплати!»

Співала пісню з приспівом цим
Не раз мені няня бувало.
Це — «Сонце, пломiнь відплати» — мені
Як сурма в лісі звучало.

Про вбивцю в пісні мова йшла,
Що жив би в щасті й нині,

Але його мертвого люди знайшли
У лісі на вербині.

І вирок, прибитий до верби,
Можна було прочитати.
Повісили месники Феми його.
«Сонце, племінь відплати!»

Оскарження сонце тримало в суді,
Воно вимагало страти.
Оттілії крик передсмертний був:
«Сонце, племінь відплати!»

Згадаю цю пісню — згадаю враз
І няню мою стареньку,
Я бачу знов її темне лице,
Кожну зморшку маленьку.

Сама вона з Мюнстера родом була
І дуже багато знала
Народних пісень,— і страшні казки
Чудово розповідала.

Як билосся серце, коли в казках
Про королівну йшлося,
Що, в лузі сидячи, золоте
Розчісувала волосся.

У лузі гуси вона пасла,
А ввечорі, як гнала
Ті гуси до двору, біля воріт
Замислена ставала.

Кінську голову над ворітьми
Бачила в ту хвилину,
Голову бідного коня,
Що привіз її на чужину.

Принцеси голосок тремтів:
«О, Фаладо, що з тобою?»
А кінський череп шепотів:
«І ти не маєш спокою!»

Принцеси голосок тремтів:
«Коли б моя ненька знала!»
А кінський череп шепотів:
«Вона була б сконала!»

Тамуючи подих, я прислухавсь,
І серце стискалося знову,
Коли починала няня моя
Тихенько про Ротбарта мову.

Вона впевняла мене, що король
Не вмер, як інші герої,—
Живе він потай в одній горі
З товаришами по зброї.

Кіфгейзер зветься та гора,
І є в ній підземні ходи,
Лампади освітлюють мовчазні
Підземних залів зводи.

Велика стайня — перший зал,
У чепраках чудовних
Стоять сто тисяч жеребців
Там біля ясел повних.

Вони осідлані стоять,
Не заgrimить копито,
Ні збруя не брязне, іржання не чуть,
Немов з чавуна їх відлито.

Соломи повен другий зал,
На ній лежать солдати,
Багато тисяч бородачів,—
Важко таких підібрати.

Вони озброєні до зубів,
Але всі ці герої
В могутньому сні, як мертві, лежать,
Поснули біля зброї.

А в третім залі зброї гора:
Шоломи з срібла та криці,

Мечі, сокири, довгі списи
І старофранкські рушниці.

Гармат не багато, та досить було б
Для ворогів на трофеї.
І прапор чорно-червоно-злотий
Висить біля зброї цієї.

В четвертім залі кайзер сидить
Чимало сторіч на троні —
На каміннім стільці за камінним столом,
У мантиї і в короні.

На землю падає борода,
Мов полум'я багрове,
І часом розплющує очі він,
А часом нахмурює брови.

Спить, чи лиш замисливсь він?
З певністю важко сказати.
Коли ж настане слухний час,
Треба лиха чекати.

Він прапор схопить і кликне клич:
«На коні! Гей, на коні!»
Його кіннота схопиться вмить,
Готова до бою й погоні.

І кожний скочить на коня,
І коні вже чують дорогу,
І рвуться в громохкий стривожений світ,
І сурми сурмлять тривогу.

Чудово мчать, чудово б'ють,
Бо виспалися солдати!
Суворо буде судити король —
Він хоче убивць скарати.

Скарати убивць, що в труну звели
Дівчину ту, що звати:
Злотоволоса Германія! —
«Сонце, племінь відплати!»

І тих, що засіли в замках своїх
За мури і за фосси,
Іх теж не помилує смертна петля
Суворого Барбаросси.

О як нас чарують забуті казки,
Що няня вмiла складати!
Щемить марновiрне серце мое:
«Сонце, пломiнь вiдплати!»

XV

Немов крижаними голками, дош
Сiче й сiче щосили.
Повисли у коней сумно хвости,
Й самi вже вони спiтнiли.

У свiй рiжок дудить поштар,
Цю давню перегру я знаю:
«Три вершники виїхали з ворiт».
Здається, я засинаю.

Мене схилило — я заснув,
І сон менi дивний снився,
Неначе я в казковiй горi
У Ротбарта опинився.

Сидiв вiн не на камiннiм стiльцi
За камiнним столом, як скульптура,
І постать його не така була,
Як уявляють, похмура.

Зо мною по залах пiдземних вiн,
Як з добрим гостем тинявся;
Неначе антиквар, iз своїх
Скарбiв та курйозiв пишався.

Мене навчав вiн, як булаву
В час битви тримати я маю;
Часом з мечей витирав вiн iржу
Полою свого горностаю.

У руки взяв він павиний хвіст
І заходився змітати
Столітній пил, що зброю вкривав,
Мечі, кольчуги, лати.

Він прапор витрусив і сказав:
«Це гордість моя найвища,
Що шовку ще досі не згризла міль,
Ані черва деревища».

Коли ж удвох прийшли ми в зал,
Де покотом на підлозі
Лежали озброєні бійці,
Старий сказав у тривозі:

«Тут треба тихіше нам говорити,
Щоб хлопців моїх не збудити;
Сто літ пройшло — і я мушу платню
Сьогодні їм платити».

І кайзер тихцем підходить до них,
І кожному солдату
Кладає в кишеню крадькома
По золотому дукату.

Я здивувався, і він сказав:
«Не пропускаючи строку,
Дукат на брата — я чесно плачу,
Кожного сотого року».

В тім залі, де, немов німі,
Стояли при яслах коні,
Мій кайзер потирати став
Од радості долоні.

Він коні свої рахувати почав,
Дививсь їм на ноги і в зуби,
Лічба затаглася, і спрагло тряслись
Його пересохлі губи.

«Ні, все ще в мене мало їх,
І це мені серце крає.

Солдатів і зброї досить було б,
А коней неvistачає.

Я ремонтерів розіслав
В усі світи купляти
Для мене кращих жеребців,
Чимало треба їх мати.

Діждуся коней — і тремти,
Напасників люта зграє,—
Звільню вітчизну і народ,
Що вірно мене чекає!»

Так мовив кайзер, а я гукнув:
«Та це ж нестачі звичайні!
Коли в тебе коней не повний комплект,
Бери ослів зі стайні!»

А Ротбарт мені сміючись відповів:
«Навіщо нам поспішати?
Рим не збудуєш протягом дня,
Для діла час треба мати.

Певніший вчорашнього завтрашній день.
Сьогодні ще діяти рано.
Є в римській державі прислів'я старе:
«Chi va ripano, va sano».

xvi

Візок труснув і мене розбудив,
Та я з головою вкрився,
Заплющив очі й знов заснув,
І знов мені Ротбарт снився.

Я знову по залах з ним блукав
Під тінню громохких зводів,
А він зо мною про се й про те
Розмови довгі заводив.

Уже давно, багато літ
Не мав король зі світу,

Либонь з семилітньої війни,
Ні звістки, ні привіту.

Про Мендельсона він питав,
Про Кáршиху,— а на останку
Спитав про графиню Дюбаррі,
Людовікову коханку.

«О, кайзер! — гукнув я.— Як ти відстав!
Вже Мозеса черви зжерли,
Давно вже й Ребекка і Абрагам,
Синок його милий, померли.

Абрагам та Лія родили на світ
Синочка Фелікса,— нині
Він охрестився й далеко пішов —
Став капельмейстром в Берліні.

І Кáршиха стара вже в труні,
Й дочка її, Кленке, немає;
Онука її, Гельміна Шезі,
Здається, ще шкандибає.

З Людовіком добре мадам Дюбаррі
Свій довгий вік одгуляли,
З П'ятнадцятим, значить. Старою вже
Її гільйотинували.

В постелі Людовік П'ятнадцятий вмер,
З своїм розлучившись народом.
Шістнадцятий на гільйотину пішов
З Антуанеттою згодом.

Спокійно йшла королева на смерть,
Як їй веліло звання.
В істериці билась мадам Дюбаррі
Під час гільйотинування».

Тут кайзер раптово зупинивсь,
Його поїняла тривога,
Він вирячив очі: «Гільйотинувать?!
Та що це значить, на бога?!»

«Гільйотинувати,— я так пояснив,—
Це метод новий: без крику
І незалежно від стану людей
Вкорочувати їм віку.

Для цього служить тепер на землі
Нова, чудова машина,
Ії завів мосьє Гільйотен,
Тим-то вона й гільйотина.

До дошки прив'язує тебе
Кат своєю рукою,
Трикутна сокира між двох стовпів
Вгорі висить над тобою.

Вірьовку смикнути — сокира летить
З блиском, як личить залізу,
І ось вже впала твоя голова
В лантух, що висить знизу.»

Тут кайзер знову закричав:
«Мовчи! Про ваші машини
Я знать не хочу! Боже збав
Мене від гільйотини!

І королеву й короля!
До дошки — і на страту!
Це ж проти етикету! Та ні,
Це проти маєстату!

А ти, нахаба,— відкіль принесла
Тебе нечиста сила?
Зажди, хлоп'я, приборкаю я
Тобі зухвалі крила!

Замовкни! Жовч вивертає в мені
Твоя страшна бравада.
Ти бунтівник; і подих твій —
«Страшна державна зрада».

З такою люттю мене він кляв,
І так проклинав без міри,

Що й я не стримавсь і виклав свій
Таємний символ віри:

«Гер Ротбарт, годі нам байок,
Що втратили принаду!
Лягай та спи, без тебе ми
Самі дамо собі раду!

Республіканці нас візьмуть на сміх,
Коли нас очолюватиме
Така коронована мара,—
Вони дотепні люди.

Твій прапор давно вже я розлюбив —
Ще в роки студентства мого,
Старонімецькі дурні мені
Одбили смак до нього.

Найкраще буде лишитись тобі
В Кіфгейзері у себе,
Бо, правду кажучи,— короля
Давно уже нам не треба!»

XVII

Отак посварився з кайзером я,
У сні, у сні, зрозуміло,—
В'явки не сміємо ми говорити
З монархами так сміло.

У сні лише, в ідеальному сні
Ім німець нараз одкриває
Німецьку думку, що завжди
У вірному серці ховає.

Коли я прокинувся, повз ліс
Карета повзла помалу,
І дійсності дерев'яна суть
Геть сон мій розігнала.

Верхами похитували дуби,
Берези, сповнені болю,

Схилялися сумно, і я гукнув:
«Прости мені, мій королю!

Прости мені, Ротбарт, гострі слова!
Ти розумніший — знаю —
За мене, — та вже увірвався терпець,
Приходь же, королю, чекаю!

А що гільйотина не до душі —
Хай буде все по-старому:
Дворянство можеш карати мечем
І вішать міщан і сірому.

Або ж навпаки — підсмикуй дворян,
А селяни та бюргери згодні,
Щоб голови кат відтинав їм мечем;
Всі ми створіння господні.

Страхітний Карла П'ятого суд
Не бійся поновити,
На стани, гільдії, цехи народ
Ти можеш знов поділити.

Священну Римську імперію знов
В наш вік поверни криваву,
Верни разом з тим огидним дрантям
Її ганебну славу.

Середньовіччя усе зуздром,
Усю його гнилизну
Стерпіти б я міг, коли б ти нас звільнив
Від гермафродитизму

Гамашного рицарства, що в нім
Змішались в безформну масу
Готичний кошмар і новітня брехня,
Воно ж — ні риба ні м'ясо.

Закрий цей балаган, розжени
Комедіантів зграю,
Що пародіює старовину,
А сам приходь — чекаю!»

XVIII

Мінден — фортеця досить міцна
І має добру зброю.
Та прусські фортеці радніше я
Минав би стороною.

Надвечір ми спинилися тут.
На мості зарипіли
Під нами дошки, і з'яв рів,
Коли ми в браму в'їздили.

Ряди бастіонів лякали мене.
Підводились темні брами.
Лунко ворота відкрились для нас
І лунко закрились за нами.

Ох, Одіссей, я зрозумів,
Що відбувалось з тобою
В ту мить, коли Поліфем завалив
Печеру свою скалою.

Капрал карету мою спинив.
«Ім'я ваше?» — Відповідаю:
«Я звуся — Нікто, я — лікар очний,
Велетням більма знімаю».

В готелі ще гірше зробилось мені,
Не міг шматка проковтнути.
Душили ковдри в ліжку мене
І не давали заснути.

Моя постеля по боках
Червоні завіси мала,
І китиця з-під балдахіну брудна
Над головою звисала.

Проклята китиця! Довгу ніч
Я не знаходив спокою!
Мов меч Дамокла, висіла вона.
В мене над головою.

То враз, немов голова змії,
Вона починала шипіти:

«В оцій фортеці довічно ти
Засуджений сидіти!»

Зітхав я — добре було б мені
Лежати в ці хвилини
В Парижі на Faubourg Poissonière,
Біля моєї дружини.

Я часом чув — по моєму чолі
Тупим ніби чимсь черкала
Холодна цензорська рука —
І думка раптом зникала.

Жандарми в саванах враз при мені
З'явилися, мов видіння,
І виразно я кайданів почув
Страхітливе брязкотіння.

Ох! Привиди підхопили мене,
І я опинився в пустелі,
І тут мене прикували вони
До прямовисної скелі.

Жахлива китиця з ліжка брудна
На мене налетіла —
Тепер, як у шуліки, були
У неї кігті і крила!

Вона обернулася пруським орлом!
Він кігтями вп'явсь мені в тіло!
Він рвав печінку з грудей моїх,
Кричав я й стогнав безсило.

Я довго стогнав — закричали півні,
Мій сон розвіявсь марою.
Лежу я в ліжку, і вже не орел,
А китиця знов наді мною.

Подавсь я з екстрапоштою геть
І лиш на лоні природи,
На бюкебурзьких землях, зітхнув,
Мліючи з насолоди.

ХІХ

О, як, Дантоне, ти помиливсь,
За те й діждався розплати!
Вітчизну можна з собою всю
На закаблуках забрати.

Я пів-Бюкебурга набрав на мої
Чоботи знамениті!
По правді, таких багнистих шляхів
Ніде не бачив я в світі.

У Бюкебурзі я зупинивсь,
Бо намір мав мимоходом
Оглянути дідівське гніздо:
Бабуся з Гамбурга родом.

Удень до Ганновера я прибув,
Начистив чоботи чисто
І зразу ж — бо з користю їздить люблю —
Пішов оглядати місто.

О, боже! Як тут охайно скрізь!
Ні порошинки не видно.
Будинки розкішні, і я б сказав —
Збудовані солідно.

Зосібна мені сподобався плац
Та навколо нього будови;
Живе тут король, тут палац його,
Він зовні просто чудовий.

(Звичайно, палац). Обабіч дверей
Дві будки непривітні —
В рудих мундирах стоять вартові,
Обличчя у них страхітні.

Мій чичероне мовив: «Тут
Ернст-Август наш проживає,
Хоч він і поважного віку лорд,
Але ще в нім жилка жива є.

Він ідилічно у нас живе,
Бо ліпше, ніж варта ледача,

Його боронить знайомих нам
Людців боягузлива вдача.

Ми бачимось іноді, і завжди
Він нарікає на долю
Свою королівську, каже, що тут
Потрапив наче в неволю.

Він широко звик, по-британськи, жить,
А в цю тісну країну
На трон попавши, боїться він
Повіситись від спліну.

Я позавчора бачив його,
По правді, в великому горі:
Він саме зволив варити клістир —
В нього собаки хворі».

XX

З Гарбурга через годину я
В Гамбург виїхав. Зорі
Мигтіли в небі. Свіжили мене
Подуви вітру бадьорі.

Прибув я до неньки — від щастя вона:
Злякалась до нестями,
Гукнула: «Сину любий мій!» —
І аж сплеснула руками.

«Мій сину, ти тринадцять літ
Себе примусив ждати
І, мабуть, дуже зголоднів —
Чим тебе годувати?

Є риба і гусятина
І добрі помаранчі».
«Дай риби і гусятини,
Це добре — помаранчі».

І поки я з апетитом їв,
Сміялась від радості мати,

А потім про се, а там про те
Мене заходилась питати.

«Чи маєш догляду, сину мій,
Ти там на чужині хоч трохи?
Чи добре латає дружина твоя
Твої сорочки і панчохи?»

«Чудова рибка, матінко,
Та слід її мовчки з'їдати —
Бува, що потрапить у горло кість;
Краще давай мовчати».

Скінчив я рибу — гуску враз
На стіл поставила мати
І знову про се, і знову про те
Мене заходилась питати:

«Скажи, у Франції чи у нас
Краще живеться людині?
Кому перевагу ти віддаєш,
Мій синку, якій країні?»

«Німецька гуска, матінко,
У нас непогана бува ще;
Французи ж відкормлюють краще гусей
І соус готують краще».

А тільки з гускою я попрощавсь,
Як на столі з'явились
Презапашні помаранчі: вони
Самі у рота просились.

А матінка знову почала
Цікавитись, питати;
Такі запитання гострі були —
Не знав я, що їй сказати.

«Ти й досі політиці вірний, чи вже
Давно розпрощався з нею?
До котрої партії тепер
Належиш ти душею?»

«Чудовий, матінко, помаранч!
Ти бачиш — я радо ковтаю
Солодкий, пахучий сік, але —
Лушпиння геть викидаю».

XXI

Напівзгоріле місто знов
Потроху оживає.
Мов півобстрижений пудель сумний,
Гамбург тепер виглядає.

В руїнах вулиці лежать,
А шкода — були чудові.
Де дім, в якому я здобув
Найперший дар любові?

Де та друкарня, у якій
Свій перший успіх стрів я?
А де аустерія, в якій
Уперше устриці їв я?

А Дрекваль, куди наш Дрекваль зник?
Вже годі його й шукати!
Де павільйон, в якому я
Їв пиріжки та цукати?

А ратуша, де царював сенат?
Бюргерської твердині
Вогонь безжальний не пощадив,—
Найбільшої святині!

Зітхають люди, обличчя в них
Сумні, як їхні квартали,—
Вони про грізну пожежу мені
Отак розповідали:

«Схопилось, одразу з усіх кінців.
Страхітні були хвилини!
Дзвіниці палали, від них тепер
Лишилися тільки руїни.

Згоріла біржа — сотні літ
Батьки наші в ній збивали
З можливою чесністю, хто як міг,
Свої визначні капітали.

Лиш банку — срібної міста душі,
Та тих книжок, де людину
Оцінено точно — вогонь не здолав,—
І всім ми знаємо ціну.

Богові дяка, збирали для нас
В найдальших країнах гроші.
Мільйонів на вісім зібрали, ну що ж,
Прибутки справді хороші!

А що християни ширі гуртом
Грошима порядкували —
Тож ліва й не відала рука,
Скільки правицею брали.

З усього світу гроші пливли,
І все до тієї правиці,—
Ні провіантом не гребали ми,
Ні лептою удовиці.

Нам слали одержу, і ліжка, й харчі,
І хліб, і м'ясо, й бульйони,
А прусський король — той навіть хотів
Послати свої батальйони.

Матеріальні збитки нам
Покрили, можна сказати;
Але переляку — наш переляк
Не можна відшкодувати!»

Щоб їх збадьорити, я сказав:
«Годі вам сльози лити!
Троя на що вже гарна була,
А мусила теж згоріти.

Будуйтеся знову, добре сушіть
Свої калюжі безмежні,

Заводьте кращі закони собі
І кращі помпи пожежні.

Кайенського перцю менше кладіть
В супи свої для спокою,
І коропа для здоров'я важкі,
Бо варите ви їх з лускою.

Гиндички шкодять вам не так,—
Лиш не давайтесь в руки
Тій птиці, що яйце знесла
Бургомістрові до перуки.

Оту фатальну птицю либонь
З вас кожен чудово знає.
Згадаю про неї — все, що я їв,
Мій шлунок вивертає».

XXII

Змінилось місто, та більш значні
В народі знайшов я зміни.
Блукають розбиті й похмурі усі,
Немов живі руїни.

Кошавий ще більше схуд, товстий
Давно нагадує льоху.
Постаршали діти, старики
Здитинюються потроху.

Кого телям я покинув колись —
Биком реве тепера,
Гусята вийшли в гусаки,
Убрались в пишні пера.

І Гудель стару я також зустрів —
Ну, що ті сирени колишні!
Придбала чорні буклі собі
І зуби білосніжні.

Зберігсь паперу продавець,
Мій друг, тутешній житель.

Рудоволосий, здалеку він —
Достепенний Іван Хреститель.

Я Галле бачив тільки здаля,
Він геть од мене подався.
Казали, що дух його згорів,
Хоч в Бібера він страхувався.

Старого цензора свого
Побачив я знову. В тумані
На гусячім торзі стрілися ми.
В дуже лихому він стані.

Ми привітались. В старого з очей
Скотилась холодна сльозина.
Він вельми радий, що бачить мене!
Дуже химерна картина.

Не всіх я бачив. Лютий час
Веде нас в домовину.
Уже я Гумпеліно мого
Тут більше не зустріну.

З його шляхетної душі
Упали земні закови,
Тепер він плаває, як серафим,
Перед престолом Єгови.

Кульгавий Адоніс з товаром своїм
До мене тепер не загляне.
Колись на вулицях він продавав
Урильники з порцеляни.

Що з Майером малим — про це
Нічого не можу сказати
З певністю, бо я забув
У Кірнета запитати.

Помер чудовий пудель Саррас.
Це втрата! Парі — хто хоче,—
Що милий Кампе за нього б оддав
Десять поетів охоче.

У Гамбурзі зроду-віку живуть
Хрещені та нехрещені.
Однаково дбають і ті, і ті
Про справи своєї кишені.

Хрещені — порядні всі як один,
Обіди у них чудові,
Не дай їм відстрочки по вексялях —
Вони платити готові.

Серед євреїв знову розкол,
Дві протилежні програми —
Старі не кидають синагог,
Нові відвідують храми.

Нові свинятини шматок
Спроможні проковтнути,
Вони — демокради, — старики
Здебільш аристокрути.

Люблю і старих я, люблю і нових,
Клянуся господом цноти, —
Та значно більше я рибку люблю,
Що зветься — копчені шпроти.

XXIII

Як республіку, Гамбурга я б не міг
З Флоренцією зрівняти.
Та в Гамбурзі устриці кращі — їх тут
У Лоренца можна дістати.

Був гарний вечір. З Кампе я
Пірнув до того льоху,
Щоб устриць поковтати з ним
І випить вина потроху.

А там товариство добре було —
Зустрів я радо знову
І друзів старих, як наприклад, Шофп'є,
І молодь нову чудову.

Тут був і Вілле, чие лице —
Альбом, у якому видко
Факсиміле ворожих рапір —
Академічно і чітко.

Сидів тут сліпий язичник Фукс,
Особистий ворог Єгови,
Що вірить в Гегеля тільки, та ще
Трохи в Венеру Канови.

Амфітріоном Кампе був,
Сам, з власної персони,—
Лилося блаженство з його очей
Замріяної Мадонни.

Я добрі устриці з смаком їв
І думав, п'ючи наші вина:
«Кампе — велика людина, це факт,
І між видавців — перлина!

Боюсь, що з іншим видавцем
З голоду я загину,
А цей і пити дає мені.
Ніколи його не кину.

Я славлю найвищого творця
За сік лози і найпаче
За те, що видавцем мені
Він Юлія Кампе призначив.

Я славлю всевишнього творця,
Підводячи очі д'гóрі,
Бо він створив рейнвейн на землі,
А також устриці в морі!

Отче, що сотворив лимон,
Щоб устриці кропити,
Оцю вечерю добре дай
Мені перетравити!»

Рейнвейн завжди підносить в мені
Чуття високі й чудові!

В моєму серці він до людей
Пробуджує порив любові.

В цей час мене на вулицю, в ніч,
З кімнати тягне тісної.
Живої душі шукає душа,
В невинно-білому строї.

В подібні хвилини всю душу мою
Сповняє чуття блаженне,—
Всі кіцьки для мене сірі в цей час,
А всі жінки — Єлени.

На Дрейбані побачив я
Величну жінку,— не всюди
Побачить можна і не завжди
Такі величні груди.

Було в неї повне і свіже лице,
В очах розцвітали блавати,
Трояндові щоки, як вишні — уста,
От тільки ніс — сизуватий.

Її ясне чоло вкривав
Очіпок з білого льону,
На вежу скидався він, а також
Нагадував трохи корону.

Туніка біла на литки
Звисала в тієї матрони.
Литки! У неї ноги були,
Мов дві дорійські колони.

Натури людської вона,
Здавалось мені, достоту,
І тільки її надприродний зад
Виказував вищу істоту.

Вона до мене підійшла,
З приїздом привітала:
«Тринадцять літ ти на Ельбі не був,
А бачу — змінився мало.

Ти, мабуть, шукаєш створіння ті,
Що в цих місцях з тобою
Колись блукали ночами без сну
Мрійливою юрбою.

Давно вже поглинуло їх життя,
Страхітна гідра стоглава,—
Ні подруг давніх, ні давніх днів
Не знайдеш ти, от в чім справа.

Не знайдеш тих гордих квітів, яким
Душа твоя гімн співала.
Вони тут цвіли — та давно одцвіли,
Давно їх буря зламала.

Обірвано, збито, розтоптано їх
Судьби важкою стопою —
Мій друже, такий кінець на землі
Всього, що зветься красою!»

«Та хто ж ти? — гукнув я.— Чи не тебе
Я бачив у сні старому?
Де ти живеш? Чи можна мені
Тебе провести додому?»

«Ти помилився, друже мій.—
Вона засміялася дзвінко.—
Я зовсім не те, що думаєш ти,
Я дуже порядна жінка.

Ні, справді, я не маленька мамзель,
Що звуть лоретками нині.
Чи ти Гаммонії не впізнав,
Гамбурзької богині?

Але, я бачу, тремтить душа
Твоя, співець, благородна.
Ти проведеш мене й тепер?
Ну, що ж, ходім — я згодна!»

І сміючись я відповів:
«Не битиму одбою —
Іди вперед, а я піду,
Хоч в пекло за тобою!»

XXIV

Не знаю, як опинився я
У неї перед дверима.
По сходах, мабуть, мене підняла
Могутня сила незрима.

В кімнатці Гаммонії для нас
Чудова мить настала.
Богиня призналась, що давно
До мене симпатію мала.

«Колись,— сказала вона,— найбільш
Любила я твори щирі
Співця, що месію оспівав
На благочесній лірі.

Дивись, на комоді і досі я
Погруддя Клопштока маю,
Але на нього вже давно
Очіпки одягаю.

Ти мій улюбленець тепер,
Портрет твій над ліжком у мене.
Вінчає свіжий лавровий вінок
Обличчя твоє натхненне.

Даремно тільки моїх синів,
Кажу тобі щиро, як мати,
Своїм бичем шмагаєш ти...
Треба вже з цим кінчати.

Я сподіваюсь, що й тебе
Життя вже чогось навчило,
І толерантнішим, врешті решт,
Навіть до дурнів зробило.

Але як зважився ти рушати
В холодну зимову пору
До нас на північ? На півночі ми
Маємо зиму сувору».

«Моя богине,— я їй відповів,—
Одне лиш для мене ясно:

Найглибші чуття у людській душі
Пробуджуються невчасно.

По вигляду — я добре жив,
Але помирав од нудьги я,
Щодня хвилювання мое росло —
І це вже була ностальгія.

Нараз французьке повітря легке
Стало мене душити,—
Я мусив дихати в моїй
Німеччині, щоб жити.

За духом торфу й тютюну
Почав я сумувати.
Тремтіли ноги — так їм баглось
Німецьку землю топтати.

Вночі зітхав я і сумував,
Згадуючи ворота,
Біля яких моя мати живе,
І зовсім близенько Лотта.

І доброго старого я
Згадував часто до ранку,
Бо він, хоч і лаяв мене завжди,
Але й захищав до останку.

«Дурний хлопчисько!» — Його слова
Хотів би я чути знову.
Вони музйку в моїй душі
Пробуджують чудову.

Я сумував за блакитним димком
Над рідними димарями,
За нижньосаксонським солов'ем,
За буковими гаями.

Йи за тими місцями я сумував,—
Голгофою суму й любові,
Де ніс свого юнацтва хрест
І мій вінок терновий.

Хотів я ридати там, де колись
Доводилося ридати,—
Любов до вітчизни — зветься в нас
Це почуття дурнувате.

По суті — це хворість; і ми на цім
Довго спинятись не будем.
Сором'язкий я з природи і ран
Своїх не показую людям.

Мені огидні ті людці,
Що, наче сліпці біля брами,
Показують свій патріотизм
З його всіма болячками.

Ну й що ж, безсовісні жебраки?
Чи з того на гріш приваби
Та популярності здобули
Менцель і всі його шваби?

Моя богине, сьогодні я
Справді занадто нудьгаю;
Я трохи стомився, але дарма —
Зараз себе підлікую.

Так, я стомивсь, але можеш ти
Мою розвіяти втому
Склянкою чаю; добре було б
Налити в нього рому».

XXV

Богиня заварила чай,
Ром влила для звичаю,
Але сама той ром пила,
Як водиться, без чаю.

Чоло схилила на плече
Вона мені,— холщову
При цьому зім'явши корону свою,—
І так почала розмову:

«Мене не раз страхало те,
Що ти чуття свої свіжі
Так довго з французами витрачав
В отім аморальнім Парижі.

Ти там тинявся і не мав,
На лихо, біля себе
Німецького щирого видавля,
Що був би ментором в тебе.

Нелегко жити серед спокус.
В Парижі блукає чимало
Недужих сильфід, і спокій душі
Згубити там легко стало.

Не їдь туди, лишайсь у нас,
Забудь спокуси нечисті,
Ти знайдеш безліч тихих розваг
У нашому товаристві.

Лишайся в Німеччині, тут тобі
Краще тепер буде жити;
Ми йдем вперед, ти певно й сам
Значний прогрес помітив.

Цензура легшає щодня,
Гофман — добріший дитини,
Не буде різать він уже
Твої «Подорожні картини».

Ти теж постаршав і м'якший став,
Поступишся, де треба,
І навіть немила старовина
Милішою буде для тебе.

Що нам в Німеччині важко жилось —
Це перебільшення зрими.
Від рабства ми самогубством могли
Рятуватись, як в древнім Римі.

Свободу думки маси у нас
Безмежну і повну мали,

Обмежень зазнавали лиш ті,
Що десь там щось друкували.

Сваволя? Її не знали ми!
Без постанови влади
Ми й демагога не зняли б
З державної посади.

Ні, так погано в нас не було,—
Траплялися дрібниці,
А з голоду ще ніхто не вмирав
У нас, в німецькій в'язниці.

Багато гарних прикладів я
З минулого можу навести
Покори і віри, не те що тепер —
Лиш сумніви та протести.

Умовної волі практичний вік
Винищить швидко мрії,
Що ми у серці плекали, святі
І чисті, мов сон лелії.

Погасне, вже погасать почала
Поезія наша багата.
З усіми князями помре в свій час
І негрський князь Фрейліграта.

Онук буде пити та їсти, але
Не в цій тишині скам'янілій.
Гряде вистава вельми гучна,
Кінець прийшов для ідилій.

Коли б ти мовчав — я книгу судьби
У дзеркалі чарівному
Тобі відкрила б,— майбутні часи
Побачив би ти в ньому.

Нікому в світі — тільки тобі
Хотіла б я показати
Майбутнє твоєї вітчизни, але —
Не вмієш ти мовчати!»

«О ні, богине! — образивсь я,—
Мовчатиму, як домовина!
Німецьке майбутнє ти мені
Будь-що показати повинна!

Яку призначиш ти сама,
Я можу присягу дати —
І щб побачу, з тим помру,—
Кажи, як присягати?»

Вона звеліла мені: «Поклянись,
Як Авраамові клявся
Єлезар, коли він уже
В дорогу підперезався.

Туніку мою підними й поклади
На стегна до мене руку,
І поклянись весь вік мовчати —
В розмові, як і в друку».

Велична мить! Я знову вдихав
Забутий дух святині,
Коли на прабатьківський кшталт
Складав свою клятву богині.

І я туніку її підняв,
І, положивши руку
На стегна їй, мовчати поклявсь
В розмові, як і в друку.

XXVI

Богиня почервоніла з лиця —
Здавалось, що в корону
Їй ром ударив, — вона почала
З дуже скорботного тону:

«Я бачила Гамбурга перший день,
То ж роки мої вже не ранні.
На Ельбі мати моя була
Царицею тарані.

Carolus Magnus мій батько звавсь,
Монарх у великій славі —
Могутніший і мудріший він був,
Ніж Фрідріх у пруській державі.

В Аахені трон стоїть, на яким
Мій батько коронувався,
А трон, на якому вночі він сидів,
Матусі у спадок zostався.

Від матері я дістала його,
Ця мебля в мене і нині.
Її я й Ротшільду не віддам
За повні золота скрині.

Дивись, аж он в кутку стоїть
Стареньке крісло; побила
Подушку міль, і вже шкура давно
На спинці його струхліла.

Але подушку підніми
Правицею своєю —
Ти круглу дірку побачиш там
І горщика під нею.

Чарівний горщик — в ньому киплять
Магічні сили могутні.
Як в дірку встроиш голову ти —
Побачиш зразу майбутне.

В майбутне своєї Німеччини
Ти маєш змогу заглянуть,
Але не лякайся, як крізь хаос
Міазми дикі встануть». —

Сказала з посміхом вона,
Мовляв, чи я не зблідну?
Але я сміливо пішов
І встромився в ту дірку огидну.

Що я побачив там — не скажу,
Хоч як би кому не кортіло,

Сказати можу лиш одне —
Боже, як там смерділо!

І як не вивернуло тебе,
Коли почув отой дух ти —
Прелюдію смороду, що злилась
В суміш капусти і юхти?!

Потому, о боже, сморід піднявсь
Такий, що я повірив,
Що вигрібати почали
Всі тридцять шість сортирів.

Те стерво, що вже давно згнило
І лиш історично воняло,
Воно останні з своїх отрут,
Півмертве, випускало.

І навіть привид пресвятий,
Той труп у вічній обнові,
Що з безлічі людей і держав
Висмоктав досить крові,

Він ще раз хотів зачумити весь світ —
Людей, поля і дерева;
Смердюча й страшна виповзала черва
З його огидного черева.

Був кожний гробак — новий вампір,
І знову трупом смерділо,
Коли рятівний кіл йому
Огидне пронизував тіло.

Смерділи шнапс і кров, тютюн,
І шибеники обдерті,—
Хто так смердів за життя, то як
Смердітиме після смерті?

Смерділо мопсом, таксою, псом,
Що плазом на пузі, мов гади,
Поперед тронем та олтарем
Лизали блювотину влади.

Здіймався отруйний дух, немов
В калюжах кров захолола,
Де весь собачий цех лежав
І вся історична школа.

Я пам'ятаю, що сказав
Сен-Жюст в Комітеті спасіння:
«Ні мускус, ні рожева вода
Не нищать хвороб до коріння».

Але німецьке майбутнє все —
Геть все пересмерділо,
Що ніс мій уявити міг,
І тут я схилився безсило —

Я втратив свідомість, а пробудивсь —
Сидів, як раніш, під божом
В богині, й лежала моя голова
На бюсті її широкім.

Горів її погляд, палали уста,
Здригалися ніздрі тремтливі,
Вакхічно поета вона обняла,
Співаючи так в надпориві:

«Є в Фулє король, над усі скарби
Найдорожчого келиха має;
Як з того келиха він п'є —
Сльоза на очах закипає.

Що думає в цей час король —
Ніхто не може вгадати.
Він сп'яну може віддати наказ
Тебе арештувати.

Минай стороною того короля,
Не їдь на північ ніколи,
А також поліції стережись
І всієї історичної школи.

Лишайсь у мене, тебе я люблю,
Ми їсти і пити будем

Сучасності устриці і вино,
А темне майбутнє забудем.

Накрій-бо горщик, щоб сила в нім
Магічна не вирувала!
Тебе я люблю, як жодна з жінок
Поета ще не кохала!

Цілую тебе — і чую — мене
Твій геній надихає;
Легким сп'янінням дивний хміль
Всю душу мою сповняє.

Я чую — нічної сторожі спів
Лунає над землею,
Неначе все місто на нашу честь
Співає гімн Гіменею.

Вже й слуги на конях з вогнем прибули,
І кожен вже добре випив,
Кружляє, гасає, вирує народ —
Танцює танок смолоскипів.

Приходить великомудрий сенат,
Старшина сивоголова!
Відкашлюється бургомістр,—
Здається, буде промова.

В блискучих мундирах прибули
Всім корпусом дипломати,
Від іноземних держав привіт
І шану просять прийняти.

Прийшло духівництво, рабини й попи,
Сяють масні тонзури.
О боже, Гофман теж прийшов
З ножицями цензури.

Вони дзвенять в його руці,
Він рветься до твого тіла
І вирізає той шматок,
Що я найбільш любила!»

XXVII

Про ту чудову довгу ніч
Під темним небозводом —
В привітний теплий літній день
Я розповім вам згодом.

Старих лицемірів перед кінцем
Безсила душить злоба,
Але дарма — зведе їх в труну
Брехні гнила хвороба.

Нове покоління, що вироста,
Не піде стежками старими!
Я — з вільними духом новими людьми
І всі мої помисли — з ними.

Квітує вже молодь, яка збагне
Поетову честь і гідність,
Зігріється в сонці його душі,
Свою з ним відчувши рідність.

Мов полум'я чиста, душа моя,
І повна світла і віри;
Безсмертні богині краси натягли
Струни моєї ліри.

Колись на лірі цій творив
Свої античні сцени
Покійний батько мій — Арістофан,
Улюбленець Камени.

На ній з великим натхненням він
Оспівував Базілею,
Що висватав Пайстетер колись
І в небо вознісся з нею.

В останньому розділі я намагавсь,
Признаюся між нами,
Наслідувати кінець «Птахів»,
Його найкращої драми.

І «Жаби» — це також чудова річ,
В перекладі в Берліні

На радість пруському королю
Її виставляють нині.

Король античність любить, ну що ж,
Візьмемо це на відзнаку.
Його попередник прихильником був
Сучасного жабокряку.

Король цю п'есу любить, але
Живому Арістофану —
Минати краще пруський кордон
Пораду я б дав непогану.

З живим Арістофаном у нас
Було б не так, як з твором,—
Невдовзі цей великий поет
Ходив би з жандармським хором.

Одержала б дозвіл гавкати юрба,
Замість хвостом крутити!
А там недовго було б його
І зовсім посадити.

Королю! Я дам пораду тобі:
Вшановуй якнайвище
Мертвих поетів, і спокій дай
Поетам, що живі ще.

Живих поетів не зневажай,
Є полум'я в них і стріли,
Страшніші Зевсових блискавиць,
Що ті ж поети створили.

Богів зневажай старих і нових,
І всю олімпійську зграю,
Найвишого Єгову ганьби,
Але поета — не раю!

Безжалісні боги наших гріхів
Не звикли нам дарувати,
У пеклі лютий вогонь горить —
І треба в ньому палати!

Та все-таки є святі, що з вогню
Врятують нас при потребі
За свічку, чи за спомін душі,
Бо є ще протекція в небі.

Непорушні пекельні ворота Христос
Зламає в день страшного суду,
Та навіть від праведного судії
Чимало врятується люду.

Але є пекло — потрапиш туди,
Ніщо вже не допоможе,
Ні меси, ні молитви, ні свічки,
Ані заступництво боже.

Ти чув про Дантове «Пекло» колись?
Страшні його терцини!
Кого засудить туди поет —
Той вже там і загине.

Сам бог не порятує його
З вогню пісенного того!
Отож начувайся, бо ми зашлем
В те пекло й тебе самого!

ПРИМІТКИ

КНИГА ПІСЕНЬ

«Книга пісень» містить ліричні поезії Генріха Гейне першого періоду його творчості. Вперше вона була видана в 1827 році і перевидавалася за життя поета багато разів.

В нашому виданні друкуються переклади вибраних поезій Генріха Гейне з різних циклів «Книги пісень».

Стор. 33. «Пролог» уперше був надрукований у 3-му виданні «Книги пісень», що вийшло в 1839 році. «Пролог» закінчувався таким прозовим додатком: «Все це я міг би дуже добре сказати доброю прозою... Та коли перечитуєш старі вірші, щоб зробити в них деякі виправлення, мимоволі опановує тебе звичка до дзвону рими і розміру, і ось — я відкриваю віршами третє видання «Книги пісень». О Феб-Аполлон! Якщо ці вірші погані, ти охоче пробачиш мені... бо ти бог всевидючий і чудово знаєш, чому я вже стільки років не видавав належного метриці і співзвуччю слів. Тобі відомо, чому полум'я, яке колись чарувало світ блискучими фейerverками, повинно було спалахнути великою пожежею. Ти знаєш, чому нині це полум'я пожирає мое серце мовчазним жаром. Ти розумієш мене, великий і прекрасний боже, що часом заміняєш золоту ліру міцним луком і смертоносними стрілами... Пам'ятаєш Марсія, з якого ти живцем здер шкіру? Це було вже давно, і подібний приклад нині знадобився знову... Ти усміхаєшся, о мій прадавній батьку!»

З початку 40-х років Гейне перейшов до політичної поезії. Про це він і говорить у наведеній передмові: «полум'я... повинно було спалахнути великою пожежею».

Стор. 35. «Лишивши свої володарки дім...» — Шіндергано, Орландіні, Рінальдо, Рінальдіні — дійові особи так званих «розбійницьких» романів, що були дуже популярні в ті часи, Карл Мор (точніше — Моор) — головний герой трагедії

Ф. Шіллера (1759—1805) «Розбійники». Мортімер, Марія—діявові особи трагедії Ф. Шіллера «Марія Стюарт».

Стор. 48. «Гренадери».—«...із полону, з Росії»—після розгрому військ Наполеона Бонапарта в 1812 році. У вірші відбилося захоплення молодого Гейне Наполеоном Бонапартом, якого поет тоді схильний був розглядати, як «визволителя народів»; захоплення цього поет скоро позбувся, зрозумівши реакційну роль Наполеона I, як душителя революції.

Стор. 50. «Розмова в Падернборнському лузі»—Падернборнський луг—місцевість у Вестфалії (Німеччина), де Гейне був у 1820 році.

Стор. 53. «Фреско-сонети Христіанові З[ете]»—Христіан Зете—один з близьких товаришів Гейне по школі.

Стор. 56. «Ліричне інтермеццо».—Поезії цього циклу вперше були надруковані в книзі, виданій у 1823 році, між драмами Гейне «Альманзор» і «Раткліф» і становили ніби ліричне інтермеццо між цими двома драматичними творами. З назвою «Ліричне інтермеццо» цикл згодом увійшов і в «Книгу пісень».

Стор. 57. «На крилах пісні полину...»—Гангову долину—долина Гангу, найбільшої ріки в Індії, що її води там вважають священними.

Стор. 59. «Ти скажи мені, кохана...»—Василіск—казкова півтора, що нібито вбиває людину самим своїм поглядом.

Стор. 69. «Всі давні та прикрії співи...»—Гейдельберзьке барило—ушавлена своїми величезними розмірами бочка, що зберігається в Гейдельберзі. Христовий святий—вельтєнська статуя в Кельнському соборі.

Стор. 70. «Не знаю, що сталося зо мною...»—Лорелей, Лорелей—легендарна дівчина з старовинних німецьких пісень, яка при місячному сяйві сиділа на скелі й своїм співом зачаровувала тих, що пропливали повз неї, і вони розбивалися об підводне каміння й гинули. Ця поезія Гейне стала популярною народною піснею в Німеччині.

Стор. 81. «Гукнув я чорта, і він прибув...»—Санскрит—мова, якою писано класичну літературу індусів. На початку XIX століття німецькі філологи помилково вважали, що санскрит—родоначальник усіх індо-європейських мов. Гегель Георг-Вільгельм-Фрідріх (1770—1831)—визначний німецький філософ-ідеаліст. Фуке—німецький реакційний романтик. Геката—одна з богинь в підземному світі за міфологією стародавніх греків. В часи Гейне так називався німецький гумористичний журнал.

Стор. 85. «Всевладний Вісвамітра...»—Вісвамітра, Васішта—за стародавнім переказом, індійський цар Вісвамітра на-

магався відібрати у відлюдника Васішти чудесну корову, яка давала змогу своєму власникові мати всі блага на землі; проте це Вісвямітрі не вдалося.

Стор. 89. «Мені приснилося: я бог...»—Еуген—Еуген фон Брезе, приятель Гейне з студентських років. «Мамзель Мейер» — назва модної кофейні в Берліні.

ПІВНІЧНЕ МОРЕ

Стор. 103. «Захід сонця»,—Селена—богиня місяця в грецькій міфології.

Стор. 105. «Ніч на березі моря».—Едда—збірник стародавніх ісландських міфологічних оповідань. Руни—найдавніші германські письмена, що збереглися на каменях і металічних предметах.

Стор. 107. «Посейдон».—Посейдон (міф.)—бог моря в стародавній Греції. Син Лаертів—Одісей, один з грецьких царів, що брав участь у Троянській війні; мандрівки його описані в стародавньому грецькому епосі «Одіссея» Гомера. Циклопи—міфологічні однооки велетні. Кіммерійська ніч. Кіммерія—легендарна країна, згадувана в «Одісеї»; над нею ніколи не сходить сонце,—отже, там стоїть вічна ніч; в давні часи Кіммерійською протокою звали теперішню Керченську протоку. Пріам—цар Трої, дійова особа «Іліади» Гомера. Його місто—Трою—облягали греки, серед них і Одісей. Поліфем—один з циклопів, який взяв у полон Одіссея. Афіна-Паллада—богиня розуму і війни в грецькій міфології. Амфітрита—в тій же міфології дружина Посейдона. Дочки дурненські Нерейя—нерейди, за грецькою міфологією, дочки одного з богів води—Нерей. Нерейдою була й згадана вище Амфітрита.

Стор. 118. «Привітання морю».—Талата! Талата!—вигук, що по-грецьки означає: «Море! Море!» За словами грецького історика Ксенофонта, так вигукували греки, що пробивалися до моря під час відступу після невдалого походу на Персію.

Стор. 119. «Гроза».—Кроніон—за грецькою міфологією, Зевс, що його батьком був Крон (час)—один з Титанів. Кобили Еріхтона—Еріхтон, афінський цар, вперше почав запрягати кобил у колісницю; за грецькою міфологією, хвилі були народжені від Еріхтонових кобил і Борея—північного вітру. Стікс (міф.)—річка в підземному царстві. Харон (міф.)—перевізник, що перевозить через річку Стікс душі померлих. Еол (міф.)—бог вітру. Кастор і Полідевк (міф.)—півбоги, сини Зевса і Леди; перший з них був приборкувачем коней, а другий—бійцем.

Стор. 123. «Пісня океанід».—Океаніди (міф.) — дочки Океана; за грецькою міфологією — їх чотири тисячі. Жінка Пелея (міф.) — одна з nereїд, мати Ахіллеса — героя Гомерової «Іліади». Ніобей (міф.) — мати, яка дуже пишалася своїми дітьми, за що Зевс знищив її дітей, після чого Ніобей з горя перетворилася на кам'яну статую. Титан, що небесний вогонь украв у богів—Прометей (міф.), який украдений у богів вогонь приніс людям, і за це боги прикували його до скелі. Олімп (міф.) — гора, де жили боги. Атлас (міф.) — велетень, що тримав землю на своїх плечах.

Стор. 125. «Боги Греції».—Пантеон—храм, присвячений усім богам у стародавній Греції. Кроніон—див. вище, прим. до «Грози». Гекатомби—великі жертви, що приносилися богам. Юпітер, Юнона, Венера—боги з римської міфології. Афіна-Паллада, Афродіта, Арей, Феб-Аполлон, Гефест, Геба—боги з грецької міфології.

Стор. 128. «Фенікс».—Фенікс—казковий птах з індуської міфології, що згоряв у гнізді і завжди відроджувався з попелу; символ відродження в природі. Номади—кочовики.

Стор. 129. «У гавані».—Ганс (1797—1839) — німецький професор права. Шіраз—місто в Персії, що славилось трояндами. Гафіз—великий перський і таджицький поет XIV століття. Сарон—місцевість у Малій Азії (в Палестині), що згадується в Біблії. Вefільські і Хевронські—Вefіль і Хеврон—місцевості в Палестині, що згадуються в Біблії. Левіти—нижчі священнослужителі в стародавніх євреїв.

НОВІ ПОЕЗІЇ

Збірник поезій Генріха Гейне під назвою «Нові поезії» вперше був надрукований в 1844 році, хоч значна частина віршів, що увійшли сюди, друкувалася раніше. До збірника входили цикли: «Нова весна», «Різні», «Романси», «Підземне царство», «Сучасні поезії» і поема «Німеччина. Зимово казка».

Стор. 159. «Чайльд Гарольд».—Чайльд Гарольд—герой однойменної поеми велчконого англійського поета Байрона (1788—1824). Вірш написано на смерть Байрона, тіло якого перевезли з Греції в Англію.

Стор. 161. «Аппо 1829» (лат.) — року 1829.

Стор. 164. «Незнайома».—На доріжках Тюльрійських х... Тюльрі—палац і сад у Парижі, де жили французькі ко-

ролі. Петрарка — великий італійський поет епохи Відродження (1304 — 1374), Лаура — жінка, яку Петрарка оспівував у своїх віршах.

Стор. 166. «Король Гаральд Гарфагар». — Гаральд Гарфагар («Прекрасноволосий») — норвезький король (860—930), який об'єднав розпорошені до того норвезькі землі в одно королівство.

Стор. 168. «Адам Перший» — *Consilium a beundi* (лат.) — «порада піти», постанова університетського начальства про звільнення студента *Lumen mundi* (лат.) — світоч світу; звернення до бога в католицькій церковній відправі.

Стор. 170. «Політичному поетові». — Тіртеї — поет, що жив у VII столітті до нашої ери, був дуже популярний у стародавній Спарті й запаливав спартанців у їх боротьбі за незалежність.

Стор. 170. «Тамбур-мажор». — Кернера вірші... — Кернер (1791—1813) — німецький поет і драматург романтичного напрямку.

Стор. 173. «Генріх». — Каносса — замок в Італії, до якого германський імператор Генріх IV в 1077 році ходив благати папу Григорія VII; щоб той простив йому політичну боротьбу проти папи, яку до того Генріх вів. Звідсіля вислів «іти в Каноссу» — каятися, принижено здаватися на волю переможця. Матільда — графиня з роду Есте, яка шукала в Григорія VII захисту від германського імператора.

Стор. 174. «Георгові Гервегу». — Гервег Георг (1817—1875) — німецький буржуазно-радикальний поет; у зв'язку з опублікуванням збірника «Вірші живої людини», пройнятого революційними настроями, був висланий королем Фрідріхом-Вільгельмом IV з Пруссії. Аранхуес — палац іспанського короля-деспота Філіппа II. «...роль маркіза Поза». — Маркіз Поза — дійова особа з драми Шіллера «Дон Карлос», ліберал, що мріяв умовлянням добитися від Філіппа II проголошення свободи в Іспанії. Гейне тут іронізує над Гервегом, який перед висланням зробив спробу зустрітися з королем Фрідріхом-Вільгельмом IV і умовити його дати полегшення народові. Уккермаркські гранді — Уккермарк — північна область Бранденбурга (Німеччина).

Стор. 175. «Тенденція». — Вертер — герой роману Гете (1749—1832) «Страждання юного Вертера».

Стор. 176. «Китайський богдыхан». — Сатира на прусського короля Фрідріха-Вільгельма IV (1840—1857), якого Гейне й назвав «китайським богдыханом» (титул китайського імператора); Лейб-філософ Кун-Фу-Цзи (Конфуцій) — так назвав тут Гейне німецького філософа-ідеаліста Шеллінга (1775—1854). Пагода — в даному вірші пагодою названо відомий Кельнський собор.

Стор. 177. «Новий Олександр». — Сатира на прусського короля Фрідріха-Вільгельма IV. Історична школа — реакційна істо-

рична школа права, що відбивала інтереси феодально-дворянських кіл і грала керівну роль у Пруссії. Арістотель (384 — 322 до н. е.) — найвизначніший учений і філософ стародавньої Греції. Екстремні — крайні погляди і заходи. Софокл (496—406 до н. е.) — великий драматург стародавньої Греції. Вакх (міф.) — бог вина й веселих розваг.

Стор. 180. «Світ навиворіт». — Герінг — псевдонім реакційного німецького письменника Вілібальда Алексіса, який зазнавав утисків від ще реакційнішої прусської цензури. Санкюлот — так контрреволюційні аристократи зневажливо називали революціонерів під час французької буржуазної революції XVIII ст. Беттіна — Беттіна фон-Арнім, авторка книги «Листування Гете з дитиною», де було більше вигадок, ніж правди. «Кіт у чоботях» — назва п'єси німецького письменника Людвіга Тіка, який добивався вистави на сцені твору великого грецького драматурга Софокла «Антигона». Масман Ганс (1797—1874) — німецький філолог, крайній реакціонер, якого Гейне неодноразово висміював у своїх творах. Уккермаркський «Монітор» — назва офіційної газети, що виходила в Уккермарку (провінції Пруссії). — «Мертвий живому...» — «Живий» — німецький політичний поет Гервег, автор книги «Вірші живого», «мертвий» — письменник Мюклер-Мюскау, автор книги «Листи мертвого». Темпловська гора — під Берліном.

Стор. 182. «Сілезькі ткачі». — Твір, написаний під безпосереднім впливом К. Маркса, в зв'язку з повстанням сілезьких ткачів у червні 1844 року; був перекладений Ф. Енгельсом на англійську мову.

Стор. 182. «1649—1793—???» — 30 січня 1649 року — дата страти англійського короля Карла I; 21 січня 1793 року — дата страти французького короля Людовіка XVI і його дружини Марії Антуанетти; ??? — Гейне позначає невідому дату майбутньої революції в Німеччині. Цей вірш звичайно друкується в розділі «Байки та романси 1853 — 1855 років». В нашому виданні він приєднаний до циклу «Сучасні вірші», як тематично споріднений з іншими віршами цього циклу.

РОМАНЦЕРО

Збірник «Романцери» був уперше опублікований в 1851 році. Як писав Гейне в післямові до цього збірника, основна маса віршів, що увійшла сюди, була написана в роки 1848—1851. Основне ядро «Романцери» становлять сюжетні вірші і балади та невеликі поеми. Збірник поділяється на три книги: перша має назву «Історії», друга — «Ламентації», третя — «Єврейські мелодії».

Книга мала величезний успіх, і в перші два місяці після виходу її в світ вона перевидавалася двічі, а на початку 1852 року вийшло вже четверте видання.

Стор. 187. «Рампсеніт». — Рампсеніт або Рамсес — один з останніх єгипетських фараонів, від якого залишився заповіт, писаний на папірусі. Джерелом цього вірша є «Історія» грецького письменника Геродота, як каже Гейне. Але розповідь цього історика Гейне використав для того, щоб дошкульно посміятися над сучасними йому монархами. Мемфіс — столиця стародавнього Єгипетського царства, що стояла на березі Нілу. *Rhampsenitus Rex.* (лат.) — Рампсеніт цар.

Стор. 189. «Шельм фон-Берген». — Шельм фон-Берген — німецький дворянський рід. У вірші розповідається легенда про походження цього роду. Дрікес і Маріццебиль — маски в гришах.

Стор. 191. «Карл I». — Карл I — англійський король, страчений під час революції в 1649 році.

Стор. 192. «Поле бою під Гастінгсом». — Бій під Ганстінгсом в Англії (1066 року) між військом норманського герцога Вільгельма і англо-саксонського короля Гаральда II закінчився поразкою Гаральда й завоюванням Англії норманнами. Вальтгамський абат — Вальтгам — місто в Англії, де поховано Гаральда II.

Стор. 196. «Марія-Антуанетта». — Марія-Антуанетта — французька королева, дружина страченого під час французької революції 1793 р. короля Людовіка XVI; їй було відтято голову на гільйотині в 1793 році. *Pavillon des Flog* (франц.) — павільйон Флори. *Le veig* (франц.) — урочисте вставання з ліжка й одягання у французькому королівському домі. Марія-Терезія — австрійська імператриця, мати Марії-Антуанетти. Жан-Жак Руссо (1712—1778) — французький письменник і мислитель, ідеолог дрібнобуржуазної революційної демократії, ворог феодальної монархії. Вольтер (1694—1778) — французький письменник, філософ-просвітитель. *Dame d'atoug* (франц.) — придворна дама, що прислужує при одяганні королеви. Фрейліна, гофмейстерина — придворні звання, що давалися аристократам.

Стор. 199. «Христові наречені». — Урсулінки — монахині католицького чернечого ордену, заснованого Урсулою. *Miserege* (лат.) — молитовний вигук, початкові слова псалма: «Помилуй». Кістер — нижчий служитель у лютеранській церкві.

Стор. 200. «Поет Фірдусі». — Фірдусі (934—1020) — великий таджицький і перський поет. Томан — перська монета. Фарсіста — стародавня назва Персії (Ірану). Муфті — священнослужитель. Ансарі — придворний поет шаха Магомета. Тус —

рідне місто Фірдусі, де він і вмер. «Ля ілля іль Алла!» — «Нема бога, крім бога!» (араб.).

Стор. 206. «Стара пісня». — Ельфи — в стародавньоскандинавській міфології легенькі істоти, які весело танцюють у місячному сяйві.

Стор. 207. «Родовід мула». — Буцефал — назва коня Олександра Македонського. Готфрід Бульйонський — один з учасників хрестових походів на Єрусалим; герцог Лотарингії. Баярд, Росінанта — коні, на яких їздили герої творів Аріосто «Роланд несамовитий» і Сервантеса «Дон-Кіхот». Санчівсірий — осел з твору Сервантеса «Дон-Кіхот».

Стор. 208. «Невіра». — Апостол Фома — за євангельською легендою, один з апостолів — Фома — не вірив у воскресіння Христа і руками мадав рани на його тілі.

Стор. 210. «Недовершеність». — Лукреція — дружина римського громадянина Тарквінія Коллантіна, що не змогла знести збезчещення і вкоротила собі віку. Клопшток (1724—1803) — німецький письменник XVIII ст., автор «Мессіади». Канова (1757—1822) — славетний італійський скульптор. Ахілл — дійова особа з «Іліади» Гомера, якого можна було вразити тільки в п'яту. Олександр Дюма (1802—1870) — відомий французький письменник, автор романів «Три мушкетери», «Граф Монте-Крісто» та ін.

Стор. 211. «У жовтні 1849». — Написано в жовтні 1849 року під враженням поразки революції в Німеччині і в Угорщині. Флакк — Квінт Горацій Флакк, римський поет, республіканець з переконань, що в битві при Філіппах (42 р. до н. е.) утік з поля бою. Шанують Гете... — В 1849 році в Німеччині відзначали століття з дня народження Гете (1749—1832). Зонтаг — відома в той час німецька співачка. Ліст — Франц Ліст (1811—1886) — славетний угорський піаніст і композитор. Ні царським списом, ні мечем кроата — угорська революція 1849 р. була придушена російським царем Миколою Першим, якого підтримали кроатські реакціонери. Арицар Франц — він жив і здоров і меч його лежить собі в комоді. — Під час урочистого приїзду Ліста до столиці Угорщини в 1839 році йому була піднесена шпага. Нібелунги — карлики в стародавніх германських сказаннях. Бугай завдав тобі удар з ведмедем в згоді... — Бугай — реакційна Австрія, ведмідь — російська реакція на чолі з Миколою.

Стор. 213. «Лихі сни». — Оттілія — умовне ім'я, яким тут поет називає свою кузину Терезу.

Стор. 214. «Enfant perdu» — Enfant perdu (франц.) — пропаша дитина.

Стор. 216. «Диспут». — Толедо — місто в Іспанії над рікою Тахо. Паладин — рицар в середні віки. Арбенкафес — молитовне приладдя в євреїв. Ad absurdum (лат.) — reductio ad absurdum, приведення до безглуздя (як спосіб доказу). Бланш Бурбон — французька принцеса, що вийшла заміж за Іспанського короля Педро Жорстокого. Фома Аквінський (1225—1274) — богослов, мракобіс. «Кіріє елейсон» (грец.) — господи помилуй. «Алілуя» — хвалімо бога. Delicti corpus (лат.) — речовий доказ злочину. Давид — біблійний цар, якому приписується авторство книги «Псалтир». Левіафан — велетенська риба, якою, за єврейським віровченням, бог у день страшного суду годуватиме праведників. Мателот — юшка, зварена з вином. «Мішна» і «Таусфес-Йонтоф» — іудейські релігійні книги. Міріам — сестра Мойсея, що перевів євреїв через Чермне море; вона танцювала з цієї нагоди.

ПОЕЗІЇ 1853—1855 РОКІВ

Під цією назвою в нашому виданні об'єднано вибрані поезії з двох гейневських циклів: «Поезії 1853 і 1854 років» і «Байки та романи 1853—1855 років», близькі як тематично, так і за часом написання.

Цикл «Поезії 1853 і 1854 років» вперше опублікований був у 1854 р. в книзі «Різні твори Генріха Гейне», що вийшла в Гамбурзі.

Стор. 233. «Невольничий корабель». — Суперкарго — власник комерційного вантажу на пароплаві. Сенегал — французька колонія в Африці. Дельфт — місто в Голландії. Maître de plaisirs (франц.) — розпорядник танців. Альбіон — стародавня назва Англії.

Стор. 240. «Вхід до неба». — Ксантіппа — дружина стародавнього грецького філософа Сократа, лиха, сварлива жінка, що її ім'я стало назовним, Малібран (1808—1836) — славетна співачка. Рубіні (1795—1862), Маріон (1808—1883) і Тамбуріні (1800—1876) — італійські співаки. Монах'я — Мюнхен.

БІМІНІ

Написано після виходу в світ збірника «Романцери», тобто після 1851 року, а опубліковано лише в 1869 році. За джерело для написання «Біміні» була книга Вашингтона Ірвінга «Подорож і відкриття суштників Колумба», що вийшла 1831 року.

Стор. 256. «Біміні». — Біміні — один з невеликих островів Ба-

готського архіпелагу у Вест-Індії. Бартольд Шварц—монах, що винайшов порох (XVI ст.). Чорнокнижник із Майнца — помічник винахідника книгодруку Гутенберга — Фауст, що його Гейне помилково змішує з героєм народної легенди доктором Фаустом. Книга Істини — біблійні книги. Книга Краси — твори стародавнього грецького мистецтва. Банат — провінція в Угорщині. Кортес — завойовник Мексика, був відомий своєю жорстокістю. Пісарро — завойовник Перу, такий самий жорстокий, як і Кортес. Олоферн — як розповідається в біблійній «Книзі Юдіф», полководець вавілонський, що воював проти іудеїв; захопившись іудейською жінкою на ім'я Юдіф, він був забитий нею. Радецький — австрійський фельдмаршал, який з нечуваною жорстокістю придушив у 1848 році революційний рух у Верхній Італії. Гайнау — австрійський генерал, що придушував у 1848 році революційний рух в Угорщині і в Італії. Хуан Понсе де-Леон (1460—1521) — іспанський мореплавець, що відкрив Флориду і марно шукав острова Біміні, де, як говорили, було джерело води, що повертала молодість. Ундіни — казкові жінки, що нібито живуть у воді й кохаються з людьми. Алькад — старшина в громаді, суддя в країнах Латинської Америки. Інфанта — титул принцеси в Іспанії і Португалії при монархічному устрої. Христофор новий — Христофор Колумб, на відміну від «старого» Христофора — католицького святого, про якого ходило багато легенд. Дон Оеда (1470—1515) — іспанський мореплавець. Король Артур — герой середньовічних германських легенд і лицарських романів, який збирав своїх лицарів за Круглим столом. Більбао — правильно Бальбоа (1475—1517) — іспанський мореплавець, що завоював Вест-Індію. Армада — іспанський флот. Саггасо — іспанська лайка. Pater noster (лат.) — слова молитви: «Отче наш». Паланкін — носилки з дашком, в яких пересуваються багатії в деяких країнах Сходу. Каравела — трищоглове чи чотирищоглове парусне судно в середні віки. Фелуки, бригантини — легші й менші за каравелу парусні судна. Геба (міф.) — богиня юності в стародавніх греків. Венус (Венера), Афродіта (міф.) — богиня краси, що народилася з морського шумовиння. Лета (міф.) — річка в підземному царстві; напившись з неї води, душі померлих забували всі земні злигодні.

РІЗНІ ПОЕЗІЇ ОСТАННІХ РОКІВ

До цього розділу нашого видання увійшли поезії, що не становлять якого-небудь самостійного циклу. Деякі з них були опубліковані після смерті Гейне.

Стор. 281. «Орфейстичне».— Орфей — у грецькій міфології — співак, який своїми піснями приборкував диких звірів і стихії.

Стор. 282. «В темряві нічній з одчаю...» — Зіґфрід — один з героїв німецького стародавнього епосу «Пісня про Нібелунґів».

Стор. 285. «Miserere!» — Прозерпіна — в римській міфології — дружина царя підземного царства Плутона.

Стор. 287. «Заповіт». — Родич хоробрий мій — Рудольф Христіані, що був одружений з кузиною Гейне. Жандармові, що стоїть на варті віри й моральності — Вольфгангові Менцелю (1798—1873), німецькому літераторові, запеклому реакціонерові, який своїми доносами добивався заборони прогресивної літератури і зокрема творів Гейне. Швабська школа — група епігонів німецького реакційного романтизму, існувала в 30—40 рр. XIX ст.; цитаделлю її була надзвичайно відстала в економічному відношенні Швабія (південна Німеччина).

НІМЕЧЧИНА

(Зимова казка)

Свою найкращу політичну поему Генріх Гейне написав у 1844 році. Того ж року «Німеччина» й вийшла в світ майже водночас у двох виданнях: у збірнику «Нові поезії» і окремою книжкою. В окремому виданні з цензурних міркувань були вилучені деякі важливі місця псеми.

«Німеччина» з'явилася внаслідок подорожі Гейне з Франції, де він жив в еміграції з 1831 року, до Німеччини в жовтні 1843 року. Під безпосереднім враженням цієї подорожі й написана поема.

Стор. 294. — I. — Європу геній свободи обрав... — Гейне має на увазі революційний рух, що охоплював тоді Європу. — До матері велетень знову припав... — поет має на увазі міф про велетня Антея, який, припадаючи до матері-землі, набирився нової сили.

Стор. 295 — II. — Брюссельські мережива — мережива, що вироблялися в Брюсселі (Бельгія), вважалися найкращими в світі. Фаллерслебен — Гофман фон-Фаллерслебен (1798 — 1874), німецький поет і професор-філолог, позбавлений професорської посади за збірник «Неполітичні пісні», в якому він виявляв конституційні прагнення ліберальної буржуазії. Гейне іронічно ставився до його «революційності», і недарма згодом Гофман фон-Фаллерслебен став автором націоналістичного гімна «Німеччина понад усе». Прусської митної спілки ланцюг —

В 1834 році в Німеччині було утворене митне об'єднання держав, з яких складалася тоді Німеччина, і зліквідовано митні кордони між ними. Гейне ставився дуже негативно до цієї спілки, бо її очолювала реакційна Пруссія, яка хотіла об'єднати Німеччину під своєю гегемонією.

Стор. 296 — III. В Аахенському соборі — прусське місто Аахен було до 1531 року місцем коронування прусських королів і значним політичним центром. Карл Магнус — Карл Великий (742—814), що створив так звану Священну Римську імперію, до якої входили германські і романські народності. Майєр Карл (1786—1870) — поет з так званої «швабської школи», реакціонер і прислужник монархічно-дворянського ладу. З нього Гейне часто глузував. Тут теж у нього глузлива гра на латинських словах. Mag-pus — великий, majор — більший. Штуккерт — швабська назва міста Штутгарта. Неккар — річка, права притока Рейну. Кернер Теодор — див. прим. до вірша «Тамбур-мажор». Фухтель — шомпол; його вживали в німецькій армії для карання солдатів. Дружне «ти» нагадує нам про давнє «він»... — Займенник «він» уживався в німецькій мові, коли зверталися до людей нижчого соціального стану, зокрема до солдатів. Пані фон-Монфокон — дійова особа п'єси реакційного німецького письменника Коцебу (1761—1819). Фуке Фрідріх (1777—1843), Уланд Йоганн-Людвіг (1787—1862), Тік Людвіг (1773—1853) — німецькі письменники реакційного романтичного напрямку. Слава королю... — на стрілецьких змаганнях так вітали переможця, «короля стрільців».

Стор. 299. — IV. — Ульріх фон-Гуттен (1488—1523) — гуманіст і політичний письменник, ворог католицької церкви, один з авторів «Листів темних людей», памфлета, спрямованого проти церковників. Менцель-Гохстратен — Менцель Вольфганг — (див. прим. до поезії «Заповіт»). Гохстратен — кельнський піп, сучасник Лютера, що гостро виступав проти реформації. Чорний кельнський собор — католицький собор у Кельні, що його почали будувати в 1284 році, але внаслідок перемоги реформації будівництво його було припинено. Аж у 1842 році з ініціативи прусського короля його заходились добудувати. Ліст Франц дав у 1842 році концерт для закінчення будівництва Кельнського собору. На вежі Ламберта святого — вежа святого Ламберта в Мюнстері, де висять залізні клітки, в яких у 1536 році були виставлені тіла трьох страчених ватажків селянського руху в Німеччині — Йоганна Лейденського, Кніппердолінга і Крехтінга.

Стор. 302 — V. — Під Біберіхом як камінь ковтав — йдеться про затоплення Гессен-Дармштадським урядом 103 барж з камінням під Біберіхом 28 лютого 1841 року, щоб перешкодити

провінції Нассау користуватися рейнським водним шляхом. Беккер Ніклас (1810—1845) — німецький чиновник, шовініст, бездарний поет, автор націоналістичної пісні: «Ні, не буде він вашим, наш вільний, німецький Рейн». Де-Мюссе Альфред (1810—1857) — французький поет, романтик, що у відповідь Беккеру написав вірш «Він був нашим — ваш німецький Рейн». Гаме́н (франц.) — бездоглядний хлопчик, бешкетник. Кант Іммануїл (1724—1804), Фіхте Йоганн-Готліб (1762—1814), Гегель Георг-Вільгельм-Фрідріх (1770—1831) — німецькі філософи-ідеалісти, що їх учення набувало тоді популярності в буржуазній Франції. Генгстенберґці — послідовники Генгстенберґа Ернста-Вільгельма (1802—1869), німецького професора теології, крайнього реакціонера.

Стор. 304 — VI. — Пага́ніні Нікколо (1782—1840) — славетний італійський скрипаль-віртуоз і композитор. *Spiritus familiaris* (лат.) — домашній дух, домовик. Георг Гарріс (1780—1838) — другорядний німецький письменник і видавець, організатор концертів Паганіні. «Бачив червоного мужа...» — Про Наполеона розповідають легенду, нібито він перед важливими подіями в його житті бачив якусь людину в червоному одязі. Сократ (469—399 до н. е.) — грецький філософ, атеїст, він запевняв, що в нього є свій демон, внутрішній голос, який застерігав його від небезпечних вчинків. Ліктор — почесний охоронець вищих урядовців (консулів) у стародавньому Римі.

Стор. 307 — VII. — Кри́ва вий зна́к... — у середні віки в Німеччині існував таємний суд, який називався «суд Феми». Коли на дверях якого-небудь дому з'являвся червоний знак, то це означало, що хазяїн дому приречений «судом Феми». Криваві знаки у Гейне — символ соціальної помсти, яка спіткає реакційну Німеччину.

Стор. 309. — VIII. — Я́блука для Ата́ланти — Аталанта (Атланта), за грецьким міфом, дочка титана Атланта, так швидко бігала, що її ніхто не міг догнати. Вона пообіцяла вийти заміж за того, хто її дожене. Закоханий у неї юнак Гіппомен, навчений богинею кохання Афродітою, кинув під ноги Атланти трое золотих яблук. Підіймаючи яблука, Атланта затрималась, і Гіппомен вийшов переможцем. Мюльге́йм — місто в Рейнській провінції. Білосиньо-червоний шта́ндарт — прапор французької буржуазної революції. Імператор воскрес — Гейне має на увазі втечу переможеного Наполеона Бонапарта з острова Ельби, куди його було заслано, і тимчасове захоплення ним влади у Франції в 1815 році, що тривало 100 днів, після чого Наполеона, розгромленого під Ватерлоо, було заслано на острів Єлени. Єлісе́йські поля — широка алея в Парижі, місце виїздів і прогулянок буржуазії. Процесія йшла... — процесія похорону останків Напо-

леона, перевезених у 1840 році з о. Єлени до Парижа. *Vive l'empereur* (франц.) — вигук: «Хай живе імператор».

Стор. 313 — X. — Геттінген — місто в Німеччині, ушавлене своїм університетом, в якому Гейне вчився в 1820—1821 роках. Терци і кварта — пози при фехтуванні. Атеп (лат.) — аміні.

Стор. 313 — XI. — Тевтобурзький ліс — гориста, лісова місцевість у північно-західній Німеччині, де в 9 р. н. е. об'єднані германські племена під проводом Армінія (Германа) розгромили 20-тисячні римські легіони, очолювані Варом. Цю подію описано римським істориком Тацитом (55—120 р. н. е.). Аннали — літописи, історичні хроніки. Херуски — одно з германських племен. Весталки — жриці богині Вести (римськ. міф.), що давали обітницю довічного дівочтва. Квірити — почесна назва громадян у стародавньому Римі. Гаруспекс — римський жрець, що пророкував по нутрошах тварин. Неандер (1789—1850) — німецький професор богослов'я і історик церкви. Август — римський жрець, що пророкував по льотові птахів. Бірх-Пфейфер (1800—1868) — німецька бездарна письменниця, авторка міщанських мелодрам. Раумер Фрідріх (1781—1873) — німецький історик, поміркований ліберал. Фрейліграт Фердінанд (1814—1876) — видатний німецький політичний поет, з 1846 по 1851 рр. близький до Маркса і Енгельса; під час революції 1848 р. — член Союзу комуністів; починав писати з романтично-екзотичних віршів з вишуканими, чудернацькими римами. Татко Ян — Ян Фрідріх-Людвіг (1778—1852), педагог і публіцист, крайній реакціонер і шовініст, проповідник середньовічних ідеалів. Ме Негселе! (лат.) — Присягаюсь Геркулесом! Маркус Тулліус Масманус — глузлива назва, яку Гейне дав Масману, див. примітку до поезії «Світ навиворіт». Неридцять шість Неронів — тобто монархів тридцяти шести держав, на які поділялася Німеччина. Нерон — римський імператор (54—68), відомий нечуваною жорстокістю. Шеллінг Фрідріх (1775—1854) — німецький реакційний філософ-ідеаліст. Сенека Люцій (3 р. до н. е. — 65 р. н. е.) — римський філософ; засуджений Нероном на страту за участь у змові, вкоротив собі віку. Корнеліус Петер (1783—1867) — німецький художник, що писав картини і фрески на історичні і релігійні теми, представник реакційної школи живопису. *Casatum non est pictum* (лат.) — каляти не значить малювати. *Asinus* (лат.) — осел.

Стор. 316 — XII. — Вовки — за скандинавською міфологією вовк Фенріс має з'їсти володаря світу бога Одіна. «Братове вовки» в Гейне — символ революційних сил, що мають повалити монархічний лад у сучасній поетові Німеччині. Кольб Густав (1798—1865) — редактор «Загальної аугсбурзької газети», поміркований

ліберал, під тиском цензури скорочував і виправляв статті Гейне, друковані в цій газеті.

Стор. 317 — XIII. — Сізіфів камінь. — За грецькою міфологією, корінфський цар Сізіф за свої злочини приречений був викочувати на гору величезний камінь, який зразу ж скочувався назад; звідси вираз «Сізіфова праця», тобто важка, але марна праця. Доньки Даная — данаїди (*міф.*), які повбивали в шлюбну ніч своїх чоловіків і за це були приречені вічно ляти воду в бездонну бочку.

Стор. 319 — XIV. — Месники Феми — див. примітку до VII. Оттілія — дівчина з німецької народної пісні, невинно убита. Ротбарт (Червона борода) — прізвисько германського імператора Фрідріха Барбаросси (1123—1190). За легендою, він не вмер, а спить у печері гори Кіфгейзер разом зі своїм військом. Цю легенду й переповідає Гейне, глузуючи з неї.

Стор. 324 — XV. — «*Chi va piano, va sano*» — італійська приказка, що відповідає нашій: «тихше їдеш — далі будеш».

Стор. 326 — XVI. — Семилітня війна (1756—1763) — війна, яку вів прусський король Фрідріх II у союзі з Англією проти Австрії, Франції, Росії, Швеції і Іспанії. Мендельсон Мойсей (1729—1786) — німецький філософ; характеризувати його філософію можуть слова Карла Маркса, який, говорячи про філософію німецького бюргера, «дрібног буржуа», назвав її «суцільною нісенітницею, гідною Мойсея Мендельсона». Карш хіа — Анна-Луїза Карш (1722—1791), німецька поетеса середини XVIII ст.; Кленке Кароліна-Луїза — дочка Карш, другорядна поетеса, авторка сентиментальних творів. Гельміна Шезі — дочка Кленке, поетеса реакційно-романтичного напрямку. Дюбаррі Марія-Жанна — фаворитка французького короля Людовіка XV, страчена в 1793 р. Шістнадцятий на гільйотину пішов з Антуанеттою згодом — французький король Людовік XVI був страчений на гільйотині разом зі своєю дружиною Марією-Антуанеттою в 1793 році. Гільйотен (1738—1814) — французький лікар, що винайшов нове знаряддя страти, назване гільйотиною. Маєстат — величність.

Стор. 328 — XVII. — Страхітний Карла п'ятого суд. — Карл V Габсбург (1519—1556) — імператор так званої Священної Римської імперії і король іспанський видав надзвичайно суворі карні закони в 1532 році. Священна Римська імперія — ця держава була заснована королем франків Карлом Великим (742—814) і об'єднувала ряд європейських країн: Німеччину, Австрію, Чехію, частини Італії, Франції та Швеції; в XII—XIV ст. вона почала розпадатись.

Стор. 329 — XVIII.— Мінден — місто у Вестфалії. Одіссея, Поліфем — див. примітки до поезії «Посейдон». «Нікто» — так відповідав Одіссея на запитання циклопа Поліфема, як його звать (Гомер, Одіссея, пісня IX). Меч Дамокла — за стародавньою легендою, сиракузький тиран (Сиракузи — стародавня грецька колонія на острові Сіцилії) покарав свого придворного Дамокла тим, що почепив на кінській волоссині меч над його головою. Faubourg Poissonnière — вулиця в Парижі, де з 1841 по 1846 рік жив Гейне. На бюкебурзьких землях — Бюкебург — столиця одного з дрібних німецьких князівств — Шаумбург-Ліппе.

Стор. 331 — XIX.— Дантон Жорж-Жак (1759—1794) — визначний діяч французької революції. Першого часу активний захисник народних інтересів, він згодом утратив політичну твердість і став виразником інтересів крупної буржуазії. Був посланий на страту Робесп'єром. Коли друзі радили йому рятуватися втечею, він відповів: «Вітчизни не можна забрати з собою на підшвах чобіт». Ернст-Август — ганноверський король, що ліквідував конституцію, запроваджену тут після Липневої революції 1830 року. Лорд — Ернст-Август з походження був англієць, герцог Кумберлендський, консерватор, член англійської палати лордів; в 1837 році став ганноверським королем.

Стор. 334 — XX.— Напівзгоріле місто — Гамбург. У травні 1842 року величезна пожежа знищила тут понад чотири тисячі будинків, залишивши близько 20.000 жителів без приміщень. Аустерія — устрична, закусочна. Дрекваль — квартал в місті Гамбурзі, де жили переважно євреї; він весь вигорів під час пожежі. Птиця, що знесла яйце бургомістрові до перуки... — Прусського орла, який становив емблему монархії, презирливо називали «зозулею», що, як відомо, кладе яйця в чужі гнізда. Під «яйцем, знесеним до бургомістрові перуки», слід розуміти запрошення вступити до митної спілки, надіслане Гамбургові Пруссією (див. прим. до II).

Стор. 336 — XXII.— Гудель стара — багата гамбурзька дама, з якої Гейне не раз глузував у своїх творах. Паперу продавець — гамбурзький купець Едуард Міхаеліс. Галле Адольф — вять поетового дядька Соломона Гейне; хворів психічною недугою. Бібер — директор гамбурзького страхового товариства, яке збанкрутувало після пожежі Гамбурга в 1842 році. Старий цензор — Фрідріх-Людвіг Гофман, який з 1822 по 1848 рік був цензором у Гамбурзі. Гумпеліно — банкір Лазар Гумпель, що помер саме під час перебування Гейне в Гамбурзі. Адоніс (міф.) — вродливий юнак, син царя, якого покохала Афродіта; кульгавим Адонісом Гейне називає когось із гамбуржців. Корнет —

директор гамбурзького театру. Кампе Юліус — видавець, що випускав твори Гейне. Майєр малий—Генріх Майєр, другорядний літературний і театральний критик, поміркований ліберал.

Стор. 338 — XXIII.— Ш о ф г'є — гамбурзький лікар. Вілле—журналіст помірковано ліберального напрямку, редактор гамбурзьких видань. Фукс Фрідріх-Август — гамбурзький педагог, був відомий як вільнодумець. Гегель — див. примітки до V. Канова — див. примітку до поезії «Недовершеність». «Венера» — один з його творів. Амфітріон — щедрий, гостинний господар (з грецької міфології). Всі жінки — Єлени. — Елена — красуня, дружина спартанського царя Менелая, дійова особа з Гомерового епосу «Іліада». Дрейбан — вулиця в Гамбурзі, улюблене місце покій. Гаммонія — латинська назва Гамбурга; Гейне називає Гаммонію богинею-покровительською Гамбурга.

Стор. 342 — XXIV.— Співця, що месію оспівав...— Клопштока Фрідріха Готліба (1724—1803), автора релігійної поеми «Месіада». Лотта—Шарлотта фон-Ембден, сестра Гейне. І доброго старого я згадував...— Соломона Гейне, поетового дядька. За Голгофою суму й любові...— за домом Соломона Гейне, що його дочку Амалію поет нещасливо любив.

Стор. 345 — XXV.— Сильфіди — казкові духи, легкі, рухливі істоти, втілення стихії повітря; у Гейне вжито в розумінні легковажних жінок. Негрський князь Фрейліграта — герой поеми Фрейліграта (див. прим. до XI). Покляни сь, як Авраамові клявся Єлеазар...— За біблійною легендою, домоуправитель патріарха Авраама—раб Єлеазар присягав, поклавши руку своєю «під стегно Авраамове».

Стор. 348 — XXVI.— Carolus Magnus—Карл Великий (див. прим. до III). Тридцять шість сортирів — тридцять шість окремих дрібних монархій, з яких складалася Німеччина. Сен-Жюст Луї-Антуан (1767—1794) — діяч французької революції 1789 р., якобінець, член Конвенту і Комітету громадського порятунку (Комітет спасіння); страчений після термідоріанського перевороту. Є в Фуле король...—тут Гейне пародіює пісню Маргарити з «Фауста» Гете, маючи на увазі пруського короля Фрідріха-Вільгельма IV. Історична школа (див. прим. до твору «Новий Олександр»). Гіменей — бог шлюбу в грецькій міфології.

Стор. 352 — XXVII.— Арістофан (450—385 р. до н. е.) — великий драматичний поет стародавньої Греції, гострий сатирик, автор багатьох політичних комедій. Камени — божества, захисниці мистецтв у римській міфології; те саме, що музи в грецькій міфології. Базілея і Пайстетер — дійові особи, з комедії Арістофана «Птахи»; афінський житель Пайстетерос будує місто

між небом і землею й одружується з Базілеєю, що втілює верховну владу. «Жаби» — комедія Арістофана, що виставлялася на берлінській сцені в 1843—1844 роках. Великий поет ходив би з жандармським хором.— В стародавньому грецькому театрі п'єси ставилися в супроводі хору. Наведеними словами Гейне підкреслює, що в тогочасній Пруссії такі письменники, як Арістофан, перебували б під постійним наглядом жандармів. Дантове «Пекло» — Данте Аліг'єрі (1265—1321) — великий італійський поет, якого Енгельс характеризує як останнього поета середньовіччя і, разом з тим, першого поета нового часу. «Пекло» — перша частина його твору «Божественна комедія», написаного терцинами.

З М І С Т

	Стор.
ГЕНРІХ ГЕЙНЕ. Вступна стаття О. Дейча	3

КНИГА ПІСЕНЬ

Пролог. <i>Переклад Максима Рильського . . . . .</i>	33
--	----

СТРАЖДАННЯ ЮНОСТІ

Образи снів

1. Про шал кохання снів я в давнину... <i>Переклад Леоніда Первомайського . . . . .</i>	35
2. Лишивши своєї володарки дім... <i>Переклад Сави Голованівського. . . . .</i>	35
3. Підвладні дужому слову... <i>Переклад Леоніда Первомайського . . . . .</i>	40

Пісні

1. Як бачу любов я свою... <i>Переклад Наталі Забіли . . . . .</i>	42
2. У гай, під дерева розкішні... <i>Переклад Наталі Забіли . . . . .</i>	42
3. Клади свою ручку на серце мое... <i>Переклад Наталі Забіли . . . . .</i>	43
4. Місто, де померла мрія .. <i>Переклад Наталі Забіли . . . . .</i>	43

Романси

1. Голос гір. <i>Переклад Леоніда Первомайського . . . . .</i>	45
2. Два брати. <i>Переклад Ігоря Муратова . . . . .</i>	45
3. Бідний Петер. <i>Переклад Ігоря Муратова . . . . .</i>	46
4. Гренадери. <i>Переклад Максима Рильського . . . . .</i>	48
5. Гонець. <i>Переклад Леоніда Первомайського . . . . .</i>	49
6. Відплиття. <i>Переклад Миколи Упеніка . . . . .</i>	49
7. Пісня про дукати. <i>Переклад Олекси Новицького . . . . .</i>	50
8. Розмова у Падернборнському лузі. <i>Переклад Марії Пригари .. . . .</i>	50

Сонети

Мойй матері Б. Гейне. <i>Переклад Максима Рильського . . . . .</i>	53
Фреско-сонети Христіанові З[ете]. <i>Переклад Максима Рильського. . . . .</i>	53

ЛІРИЧНЕ ІНТЕРМЕЦЦО

1. Коли настав чудовий май... <i>Переклад Лесі Українки</i>	56
2. І рожу, й лілею, і сонце, й голубку... <i>Переклад Лесі Українки</i> .	56
3. Твоє обличчя чарівне... <i>Переклад Тереня Масенка</i>	56
4. Обличчям до мого обличчя склонись... <i>Переклад Лесі Українки</i>	57
5. Стоять віки незрушно... <i>Переклад Тереня Масенка</i>	57
6. На крилах пісні полину... <i>Переклад Миколи Лукаша</i>	57
7. Ти не любиш мене, ти не любиш мене... <i>Переклад Лесі Українки</i>	58
8. Цілуй, а не клянись мені... <i>Переклад Лесі Українки</i>	58
9. Ти скажи мені, кохана... <i>Переклад Лесі Українки</i>	59
10. Мовби з піни хвиль родилася... <i>Переклад Андрія Малишка</i> .	59
11. Не жаль мені, хай серце розіб'є... <i>Переклад Лесі Українки</i> .	60
12. Так, ти нещасна, і мій гнів погас... <i>Переклад Андрія Малишка</i>	60
13. І скрипка і флейта грає... <i>Переклад Андрія Малишка</i>	60
14. Ти все, як є, забула, мила... <i>Переклад Марії Пригари</i>	61
15. Щоб квіти довідались пишні... <i>Переклад Андрія Малишка</i> .	61
16. Чому троянди немов неживі... <i>Переклад Леоніда Первомайського</i>	61
17. Співав соловейко, і липа цвіла... <i>Переклад Лесі Українки</i> . .	62
18. Колись ми з дівчиною двое кохались... <i>Переклад Лесі Українки</i>	62
19. А я не вірю в небо... <i>Переклад Леоніда Первомайського</i> . . .	63
20. Як красно на світі! Як небо блищить!.. <i>Переклад Михайла Коцюбинського</i>	63
21. Коли любов мою молоду... <i>Переклад Андрія Малишка</i>	63
22. На півночі кедр одивочий... <i>Переклад Леоніда Первомайського</i>	64
23. Як я з милою розстався... <i>Переклад Лесі Українки</i>	64
24. Філістери йдуть на свято... <i>Переклад Марії Пригари</i>	64
25. Кохає дівчину хлопець... <i>Переклад Леоніда Первомайського</i> .	65
26. В розкішній красі таємничій... <i>Переклад Лесі Українки</i>	65
27. Вони мене дражнили... <i>Переклад Лесі Українки</i>	66
28. На личку в тебе літо... <i>Переклад Леоніда Первомайського</i> . .	66
29. Всі за чаєм сиділи й розмову.. <i>Переклад Лесі Українки</i>	67
30. З пісень моїх плине отрута... <i>Переклад Марії Пригари</i>	67
31. У сні ридав я і плакав.. <i>Переклад Леоніда Первомайського</i> .	68
32. В гаю шумять вітер осінній... <i>Переклад Лесі Українки</i>	68
33. Похований той на розпутті... <i>Переклад Лесі Українки</i>	69
34. Всі давні та прикрії співи... <i>Переклад Лесі Українки</i>	69

ЗНОВУ НА БАТЬКІВЩИНІ

1. В темному житті моєму... <i>Переклад Леоніда Первомайського</i> .	70
2. Не знаю, що сталося зо мною... <i>Переклад Леоніда Первомайського</i>	70
3. Сумне мое серденько трудне... <i>Переклад Лесі Українки</i>	71
4. Ніч, дощ і негода страшена... <i>Переклад Лесі Українки</i>	72
5. Коли я в дорозі потрапив... <i>Переклад Любомира Дмитерка</i> . .	72
6. З двору рибальської хати... <i>Переклад Любомира Дмитерка</i> .	73
7. Над морем зійшов місяченько... <i>Переклад Лесі Українки</i>	74

8. Вже вечір. На морі так темно... <i>Переклад Лесі Українки</i> . . .	75
9. Коли повз твій будинок... <i>Переклад Леоніда Первомайського</i> .	76
10. Вечірні промені ясні... <i>Переклад Лесі Українки</i>	76
11. На обрії далекім... <i>Переклад Олекси Ющенко</i>	77
12. Тебе я знов вітаю... <i>Переклад Леоніда Первомайського</i>	77
13. Ніч тиха, всі вулиці в сні спочивають... <i>Переклад Лесі Українки</i>	78
14. Ти можеш спокійно спати... <i>Переклад Леоніда Первомайського</i>	78
15. Замріяно я дивився... <i>Переклад Ярослава Шпорти</i>	78
16. Вмирають люди, і роки... <i>Переклад Леоніда Первомайського</i> .	79
17. Що треба самотній сльозині... <i>Переклад Ярослава Шпорти</i>	79
18. Кризь хмари осінній півмісяць... <i>Переклад Ярослава Шпорти</i> . . .	80
19. Чи вона не помічала... <i>Переклад Ярослава Шпорти</i>	81
20. Любили вони — та обоє... <i>Переклад Леоніда Первомайського</i> .	81
21. Гукнув я чорта, і він прибув... <i>Переклад Миколи Терещенка</i> .	81
22. Не кепкуй, людино, з чорта... <i>Переклад Леоніда Первомайського</i>	82
23. Були ми маленькими дітьми... <i>Переклад Лесі Українки</i>	82
24. Аж серце стисне, як згадаю... <i>Переклад Леоніда Первомайського</i>	83
25. Приснилась мені моя люба... <i>Переклад Наталі Забіли</i>	84
26. Не шалійте з нетерпіння... <i>Переклад Наталі Забіли</i>	84
27. Пора схаменутись, позбутися мрій... <i>Переклад Леоніда Первомайського</i>	85
28. Всевладний Вісвамітра... <i>Переклад Наталі Забіли</i>	85
29. Тільки б серця не зламала... <i>Переклад Леоніда Первомайського</i>	85
30. Любко, це для тебе згуба... <i>Переклад Лесі Українки</i>	86
31. Друже мій, ти закохавсь... <i>Переклад Наталі Забіли</i>	86
32. Хотів перебуть з тобою... <i>Переклад Павла Усенка</i>	86
33. Світ наш занадто фрагментоподібний... <i>Переклад Леоніда Первомайського</i>	87
34. Сьогодні в них, мабуть, гості... <i>Переклад Леоніда Первомайського</i>	87
35. Хотів би я в слово єдине... <i>Переклад Леоніда Первомайського</i>	87
36. Вперше може нещасливо... <i>Переклад Леоніда Первомайського</i> .	88
37. Мав я від них і раду й пораду... <i>Переклад Леоніда Первомайського</i>	88
38. Мені приснилося: я бог... <i>Переклад Павла Усенка</i>	89
39. Залишив я вас у чудовому липні... <i>Переклад Леоніда Первомайського</i>	90
40. У темній поштової кареті... <i>Переклад Юрія Корецького</i>	90
41. Коли ми одружимося — тобі... <i>Переклад Леоніда Первомайського</i>	91
42. Сурмлять блакитні гусари... <i>Переклад Леоніда Первомайського</i> .	91
43. Кастрати аж завищали... <i>Переклад Леоніда Первомайського</i> .	91
44. Ти й красуня й господиня... <i>Переклад Леоніда Первомайського</i> .	92
45. Ніч шляхи укрила дальні... <i>Переклад Павла Усенка</i>	92
46. Так, смерть — це тиха ніч без снів... <i>Переклад Леоніда Первомайського</i>	92
47. Де кохана, для якої... <i>Переклад Леоніда Первомайського</i>	93

З «ПОДОРОЖІ НА ГАРЦІ»

Пролог. <i>Переклад Марії Пригари</i>	94
Гірська ідилія. <i>Переклад Марії Пригари</i>	95
Ільза. <i>Переклад Марії Пригари</i>	101

ПІВНІЧНЕ МОРЕ

Перший цикл

1. Коронування. <i>Переклад Андрія Малишка</i>	102
2. Сутінки. <i>Переклад Андрія Малишка</i>	103
3. Захід сонця. <i>Переклад Андрія Малишка</i>	103
4. Ніч на березі моря. <i>Переклад Андрія Малишка</i>	105
5. Посейдон. <i>Переклад Андрія Малишка</i>	107
6. Признання. <i>Переклад Андрія Малишка</i>	108
7. Уночі в каюті. <i>Переклад Андрія Малишка</i>	109
8. Буря. <i>Переклад Андрія Малишка</i>	111
9. Морська тиша. <i>Переклад Андрія Малишка</i>	112
10. Морська примара. <i>Переклад Андрія Малишка</i>	113
11. Очищення. <i>Переклад Андрія Малишка</i>	115
12. Мир. <i>Переклад Андрія Малишка</i>	116

Другий цикл

1. Привітання морю. <i>Переклад Андрія Малишка</i>	118
2. Гроза. <i>Переклад Андрія Малишка</i>	119
3. Розбито корабель. <i>Переклад Андрія Малишка</i>	120
4. Захід сонця. <i>Переклад Андрія Малишка</i>	121
5. Пісня Океанід. <i>Переклад Андрія Малишка</i>	123
6. Боги Греції. <i>Переклад Андрія Малишка</i>	125
7. Запитання. <i>Переклад Андрія Малишка</i>	128
8. Фенікс. <i>Переклад Андрія Малишка</i>	128
9. У гавані. <i>Переклад Андрія Малишка</i>	129
10. Епілог. <i>Переклад Андрія Малишка</i>	131

НОВІ ПОЕЗІЇ

НОВА ВЕСНА

Пролог. <i>Переклад Захара Гончарука</i>	135
1. Сидячи під білим деревом... <i>Переклад Павла Тичини</i>	135
2. Я квітку люблю, але котру не знаю... <i>Переклад Надії Матузової</i>	136
3. Надходять дні травневі... <i>Переклад Захара Гончарука</i>	136
4. Метелик кохає троянду ясну... <i>Переклад Марка Зісмана</i>	137
5. Задзвеніли всі дерева... <i>Переклад Павла Тичини</i>	137
6. Спочатку соловей родився... <i>Переклад Павла Тичини</i>	138
7. Весни блакитні очі... <i>Переклад Володимира Сосюри</i>	138
8. Знову серце у полоні... <i>Переклад Володимира Сосюри</i>	139
9. В священному альянсі... <i>Переклад Леоніда Первомайського</i>	139
10. Скажи, хто винайшов перший з нас... <i>Переклад Леоніда Первомайського</i>	140

11. Чи мені вже цими снами... Переклад Володимира Сосюри.	140
12. Присмеркові поцілунки... Переклад Леоніда Первомайського .	141
13. Сяйвом місячним упившись... Переклад Володимира Сосюри .	141
14. Вранці я для тебе в лісі... Переклад Леоніда Первомайського.	142
15. Дні мої і навіть ночі... Переклад Володимира Сосюри	142
16. Ходять в небі... Переклад Надії Матузової	143
17. Цвітуть бажання в серці... Переклад Марка Зісмана	143
18. Гори й доли сплять, похмурі... Переклад Марка Зісмана . . .	143
19. Небо сіре та буденне... Переклад Марка Зісмана	144

РІЗНІ

Серафіна

1. Як надвечір я блукаю... Переклад Леоніда Первомайського... .	145
2. На сумирний берег моря... Переклад Марка Зісмана	145
3. Що ти мене кохаш... Переклад Леоніда Первомайського	146
4. Вона, мов сарна, бігла геть... Переклад Василя Швеця	146
5. Ми на скалі збудуем храм... Переклад Леоніда Первомайського .	147
6. Панянка понад морем... Переклад Марка Зісмана	147
7. Ген видно скелю із води... Переклад Василя Швеця	148

Анжеліка

1. Нині зглянувсь бог на мене... Переклад Леоніда Первомайського	149
2. Ти швидко йшла — та озирнулась... Переклад Олекси Новицького .	149
3. В час, коли чужого скарбу... Переклад Олекси Новицького . . .	150
4. Дика масниця кохання... Переклад Олекси Новицького	150

Йоланта і Марія

1. -Ох, ті дами — їм відомо... Переклад З. Піскорської	152
2. В яку я маю закохатись... Переклад З. Піскорської	152
3. Сніданок був добрий, вина вже нема... Переклад З. Піскорської	153
4. Милу юність, що минає... Переклад З. Піскорської	153

Пісні творіння

1. Бог створив спочатку сонце... Переклад Леоніда Первомайського	154
2. Тож до чорта бог озвався... Переклад Леоніда Первомайського	154
3. Для слави створив я сонце й людину... Переклад Леоніда Первомайського	155
4. Так сказав творець в день шостий... Переклад Леоніда Первомайського	155
5. Чому я, власне, сотворив... Переклад Леоніда Первомайського . . .	155

Трагедія

1. Тікай зо мною, будь моя... <i>Переклад Леоніда Первомайського</i>	157
2. Інйй упав у весняну ніч... <i>Переклад Леоніда Первомайського</i>	157
3. Ліпа стоїть на їхній могилі... <i>Переклад Леоніда Первомайського</i>	158

РОМАНСИ

1. Жінка. <i>Переклад Миколи Лукаша</i>	159
2. Чайльд Гарольд. <i>Переклад Леоніда Первомайського</i>	159
3. Заклинання. <i>Переклад Марка Зісмана</i>	160
4. ANNO 1829. <i>Переклад Марка Зісмана</i>	161
5. Рицар Олаф. <i>Переклад Леоніда Первомайського</i>	162
6. Незнайома. <i>Переклад Леоніда Первомайського</i>	164
7. Зустріч. <i>Переклад Леоніда Первомайського</i>	165
8. Король Гаральд Гарфагар. <i>Переклад Марії Пригари</i>	166

СУЧАСНІ ВІРШІ

Доктрина. <i>Переклад Марка Зісмана</i>	168
Адам Перший. <i>Переклад Марка Зісмана</i>	168
Пересторога. <i>Переклад Миколи Терещенка</i>	169
Таємниця. <i>Переклад Марка Зісмана</i>	169
Політичному поетові. <i>Переклад Марка Зісмана</i>	170
Тамбур-мажор. <i>Переклад Марка Зісмана</i>	170
Зіпсуття. <i>Переклад Марка Зісмана</i>	172
Генріх. <i>Переклад Валентина Бичка</i>	173
Георгові Гервегу. <i>Переклад Марка Зісмана</i>	174
Життєве плавання. <i>Переклад Марка Зісмана</i>	174
Тенденція. <i>Переклад Марка Зісмана</i>	175
Обіцянка. <i>Переклад Марка Зісмана</i>	176
Китайський богдыхан. <i>Переклад Миколи Лукаша</i>	176
Новий Олександр. <i>Переклад Марка Зісмана</i>	177
Світ навиворіт. <i>Переклад Костя Дрока</i>	180
Просвітління. <i>Переклад Валентина Бичка</i>	181
Заждіть лишень! <i>Переклад Марка Зісмана</i>	181
Сілезькі ткачі. <i>Переклад Леоніда Первомайського</i>	182
1649—1793—??? <i>Переклад Максима Рильського</i>	182
Гімн. <i>Переклад Павла Тичини</i>	183

РОМАНЦЕРО

КНИГА ПЕРША. «ІСТОРІЯ»

Рампсеніт. <i>Переклад Сави Голованівського</i>	187
Шельм фон-Берген. <i>Переклад Сави Голованівського</i>	189
Карл I. <i>Переклад Валентина Струтинського</i>	191
Поле бою під Гастінгсом. <i>Переклад Сави Голованівського</i>	192
Марія-Антуанетта. <i>Переклад Сави Голованівського</i>	196
Малий народець. <i>Переклад Марії Пригари</i>	197
Азра. <i>Переклад Леоніда Первомайського</i>	198
Христові наречені. <i>Переклад Сави Голованівського</i>	199
Поет Фірдусі. <i>Переклад Максима Рильського</i>	200

КНИГА ДРУГА. «ЛАМЕНТАЦІЇ»

Міфологія. Переклад Леоніда Первомайського	206
Стара пісня. Переклад Олекси Новицького	206
Родовід мула. Переклад Марії Пригари	207
Невіра. Переклад Миколи Лукаша	208
Мандруй! Переклад Марії Пригари	208

Л а з а р

Хід життя. Переклад Леоніда Первомайського	209
Голота. Переклад Леоніда Первомайського	209
Недовершеність. Переклад Леоніда Первомайського	210
У жовтні 1849 року. Переклад Леоніда Первомайського	211
Лихі сні. Переклад Марка Зісмана	213
Духівниця. Переклад Івана Цитовича	213
Enfant perdu. Переклад Леоніда Первомайського	214

КНИГА ТРЕТЯ. «ЄВРЕЙСЬКІ МЕЛОДІЇ»

Диспут. Переклад Миколи Бажана	216
--	-----

ПОЕЗІЇ 1853—55 РОКІВ

Невольничий корабель. Переклад Леоніда Первомайського	233
Філантроп. Переклад Марії Пригари	237
Вхід до неба. Переклад Івана Франка	240
Долина плачу. Переклад Марка Зісмана	243
Осли-виборці. Переклад Миколи Лукаша	243

«До Лазаря»

1. Геть покинь святебні притчі... Переклад Леоніда Первомайського	246
2. Ох, як повзе повільно час... Переклад Леоніда Первомайського	247
3. Колись цвіло квіток багато... Переклад Володимира Сосюри	247
4. І їхній сміх, і їхні смішки... Переклад Леоніда Первомайського	248
5. Суд розуму тебе судив... Переклад Юрія Корецького	249
6. Три жінки сидять край дороги... Переклад Юрія Корецького	250
7. Мене не ваблять кущі раю... Переклад Юрія Корецького	251
8. В жару я, крізь мозок мій пливуть... Переклад Юрія Корецького	252
9. Давно я спорожнив до дна... Переклад Леоніда Первомайського	254
10. Ти не думай, ніби здуру... Переклад Юрія Корецького	254
11. Нещирими устами цілували. . . . . Переклад Максима Рильського	254
12. Надходить смерть — тепер скажу я... Переклад Юрія Корецького	255

ВІМІНІ. Переклад Сави Голованівського	256
---	-----

1863